

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашиёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

P

РАБ(Б) [а. رَبٌ – оллоҳ, худо; жаноб; ҳукмдор; ҳўжайин] дин. Худо, тангри, парвардигор. Ё раббим! ■ -Кимсан, раббинг ким? – деди мункарнакир. -Уста Турдиали бўламан. А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш. *Бергин шифои комил, ё рабб, ўзинг опамга, Кенгдир караминг, Аллоҳ, бергин шифо опамга.* Фозил кори, Ҳалол ва ҳаром.

РАББАНО [а. ربّا – бизнинг раббимиз] дин. Бизнинг раббимиз, тангримиз, худомиз. Сўйганим олдимга келди, *Раббанодан ўргилай. «Кўшиқлар». Бир ўзига сигиниб, Раббано, деб жўнади. «Ойсулув».*

Раббано бўлмоқ Парвона бўлмоқ, айланни ўргилмоқ. У ёз бўйи *Мансур* учун атайлаб ялпиз, «сариқбош», исириқ, яна аллақанака гиёҳларни ийғиб юрар, «иҳ» деса, ҳозир ундан айрилиб қолаётгандай, бошида минг раббано бўларди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

РАББИЙ, ё раббий [а. ربّي – менинг раббим] Ё худо, ё парвардигор. [Қулмуҳаммад:] Балхда *Дарвиш Али* бош қўтарибди. [Гули:] Ё раббий! Алишер қаерда? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Ё раббий, наҳотки ҳаммадан ҳам ажралиб қолсан, йўқ, йўқ! Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. -Ё раббий, дини исломга ўзинг қувват бер, – деб соқолини силади. С. Зуннунова, Гулхан.

РАББИМСАН: раббимсан деб Худо ўзинг мадад бергин деб, зўр бериб. [Йигитлар] Раббимсан, деб чунонам кетмон чопишиди, ҳаш-паши дегунча аллақанча ерни чўлдан юлиб олишиди. С. Аҳмад, Чўл бургуги.

РАБИУЛАВВАЛ [а. ربّي‌الْعَالَم – л.м. аввал баҳор; баҳорнинг боши, аввалидаги ой]

Қамария йил ҳисобида 30 кундан иборат учинчи ойнинг арабча номи. ..Хабарингиз борки, рабиулаввал ойига оз кун қолди, бу ерга *Мирзо келиб, ишларни кўрмокчилар.* Мирмуҳсин, Меъмор.

РАБИУЛОХИР [а. ربّي‌الْآخِر – л.м. охир баҳор; баҳорнинг охиридаги ой] айн. *рабиуссоний.*

РАБИУССОНИЙ [а. ربّي‌الثَّانَى – л.м. иккинчи баҳор; баҳорнинг сўнгиги] Қамария йил ҳисобида 29 кундан иборат тўртинчи ойнинг арабча номи. *Рабиуссоний ойнинг иигирма учинчи куни Ҳиротда, жума намозидан чиқиб келаётган Шоҳруҳ мирзога сунқасд қилинди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

РАБОТ [а. ربّاط – мусофирихона; карвонсарой] тар. 1 Мустаҳкамланган қўргонларда соқчилар турадиган жой ёки бир-бираидан маълум масофада жойлашган истеҳком; қўргон. *Мирзачўлдағи ҳар бир дараҳт, уй.. работ жуда кўп номаълум қаҳрамонларни тилсиз ҳикоя қилиб бериши мумкин.* С. Акбарий, Шодлик давоми.

2 Савдо йўлларидағи мустаҳкамланган манзил, карвонсарой. [Навоий:] Ариқ қазмоқдамиз, ҷўлларда иш кўп. *Работу мадрасаса, йўлларда иш кўп.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

3 Шаҳардан четроқдаги туаржой. Шаҳарнинг меҳнаткаш ҳунармандлар яшайдиган янги қисми – работе ҳаёт қайнайди. М. Аминжонова, Шишанинг кашф этилиш тарихидан. *Шунча йиллар тер тўқиб, кимсан – фалончи бўламиз, Энди қишлоқ менгами, работ бормайман, деди.* Ф. Гулом, Танланган асарлар. *Дўстим, кечир гуноҳимни, Бориб кўр*

манзилгоҳимни, Оқ работга элтиб сени, Ювай рўйи сиёҳимни. «Аваҳон». Ҳоким яшайдиган ва бошқарув муассасалари жойлашган арк.. шаҳристон ҳамда унинг ташқарисида работ жойлашган бўлади. Газетадан.

РАБТ [а. ربط – боғлаш, биритириш; алоқа; белгилаш, қайд этиш] эск. Боғланиш, алоқа, алоқадорлик. Дамашқ аш-Шомнинг Солиҳия қисми асл Шомға электрикли қўша трамвай ила рабт қилинган ва Шом марказига 30 дақиқалик йўлдир. М. Беҳбудий, Қасди сафар.

РАБФАК [р. рабочий факультет – «ишчилар факультети» биримасининг қисқартмаси] тар. 1919–1936 йилларда ишчи ва деҳқонларни тезлик билан олий ўқув юртларига кириш учун тайёрлаган маҳсус ўқув юрти. Техникумдан рабфакка ўтибсан деб эшидим, ростми? А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. Шошилинч рабфакнинг биносига қўчиб ўтдик ва бир кунда уч сменалаб ўқий бошладик. «Саодат».

РАВ [ф. را – юриш, бориш, ҳаракат; йўл, тарз, усул] 1 Бир он, вақт, бир лаҳза, бир дам, бир зум. Рав ичидан шунча ишлар бўлиб кетибди.

2 рвш. Қисқа вақтда, дарров, тез. Рав келиб, рав кетмоқ. — Мен рав бориб келаман. Андак кутасизлар. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Бир рав сиз билан учрашиб кетай, дедим. Ойбек, О. в. шабадалар.

РАВЗА [а. روضه – ўтлоқ, кўкаламзор; боғ] эск. кт. 1 Гулзор, гулшан; боғ.

2 кўчма Боғ, чаман. Қадининг хаёлин кўз асраб магар, Кўнгил равзасига нуҳол этадур. Бобур.

3 Жаннат, беҳишт. Дўстлар, жаннатни кўрмак истасангиз – марҳабо. Боғи эрам, равзадин бордир мисол Душанбада. Ўйғун, Тонг қўшиғи.

4 Равза (хотин-қизлар исми).

РАВИШ [ф. روش – юриш, рафтор; ҳаракат тарзи; усул, услуг] 1 Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг боришидаги ўзига хос хусусият; юриш-туриш тарзи. Секретарь ҳавонинг равшишини, ноз ва қилиқларини олдиндан сезишга интилар эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Ҳар неча пок, порсо равиш бўлсанг ҳам, ўзингни тариф қилмагилки, ҳеч киши сенинг гувоҳлигини эшиштас. Газетадан.

2 Усул, тарз, йўсин, шакл. Баъзи янгиликдан сўнг, у пультда жойлашган сариқ

рангдаги тугмани босиб қўярди – улар бир оз ўтмай ёзма равшида этиб келиши керак. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Шарқ ғазалиётидаги гўзалик ўзига хос равшида тараннум этилади. Ф. Саломов, Таржима назарияси. Бўлаётган гаплар бирон жойда ёзма равшида қайд қилинмасин. С. Аҳмад, Юлдуз.

3 тлш. Иш-ҳаракатнинг белгисини, пайтини, ўрнини, ҳолатини, даража ва миқдорини билдирадиган сўз туркуми. Ўрин-пайт равши. Ҳолат равши.

РАВИШДОШ [ф. + туркӣ] روشداش – тлш. Феълнинг равшига хос вазифага хосланган, иш-ҳаракатнинг белгисини кўрсатувчи функционал шакли. Бу равишдош қўмакчи феъллар орқали конкрет замон маддосини билдиради. «ЎТА».

РАВИШ-РАФТОР [ф. روش رفتار – юриш-туриш] Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг боришидаги ўзига хос хусусият, юриш-туриш тахлити. Кушларнинг равши-рафтори. Кузнинг равши-рафтори.

Ислим барлос.. қушларнинг «равши-рафтори» ҳақида қизиқ маълумотлар бермоққа бошлади. Ойбек, Навоий.

РАВНАК [ф. رونق – ёруғ, нурли, ёрқин; аниқ, кўринарли] кт. 1 Порлаш, ялтироқлик; хусн, кўрк. Энди кечалар тўпланиб, жумбоқ ечишилар тугаган, мадрасадан равнақ кетган эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

2 Тараққиёт, ривож, барқ уриш, гуллаб-яшнаш. Миллий маданият равнақи. Равнақ топмоқ. — Давлат фан равнақи учун ҳеч нарсани аямай, маблағ ажратса-ю, уни кимлардир талон-торож қилса. С. Кароматов, Олтин кум. Айни пайтда у миллий равнақ учун кенг имкониятлар яратади. Х. Султонов, Ватан туйғуси. Зоро, юрт тараққиёти, равнақи ҳар биримизнинг фидойилигимизга боғлиқ. Газетадан.

РАВНАКЛИ 1 кт. Порлоқ; кўркам.

2 Тараққий этаётган, ривожланаётган, гуллаб-яшнаётган. Ривожланаётган равнақли ўлка. Ўзбекистон равнақли мамлакатлар қаторидан жой олмоқда.

РАВО [ф. روا – йўл қўйилган, руҳсат этилган, мумкин бўлган, мақбул] 1 Йўл қўйилиши мумкин бўлган; ўринли, жоиз. Насиҳатим аччиқ, аммо даводир, Ҳарна десам, отангизман, раводир. Ҳабибий.

2 Муносиб, лойиқ бўлган, тўғри келадиган; мос. Кишиларга ҳама нашбу намо ҳар

чоқ раво бўлса, Менга коҳи насиб бўлмиш, сафони нораво тутмиш. С. Абдулла. Агар сен бадавлат бўлсанг, қашоқни дўст тутсанг, раводир. «Қобуснома». Юртимиз таянчи – азаматлар, ҳей.. Сизга ҳурмат раво, валиматлар, ҳей. Миртемир, Асарлар.

Раво кўрмоқ 1) жоиз деб ҳисобламоқ, ўринли деб топмоқ. Қилинган ишни раво кўрмоқ. Унинг у ерга боришини раво кўрмоқ; 2) лойик, муносиб деб билмоқ, лойик топмоқ. Сиз бўлсангиз, ўзингиз кўрган шундай оғир кунларни қизингизга ҳам раво кўриб ўтирибсиз. С. Зуннунова, Олов. Ўзинг севган нарсани одамларга ҳам раво кўр – саломат юрасан. «Фан ва турмуш». Раво кўр, юзингда бир хол бўлайин, Кўрсат ағерингни – завол бўлайин. А. Орипов, Йиллар армони; 3) феъл бўлишсизлик шаклда келиб, “аямоқ”, “арзимаслик” маъноларини ифодалайди. Ўртогингиз ҳужрасини биздан аямас, лекин бошқалар бизга ҳеч нимани раво кўрмайдилар. Ойбек, Танланган асарлар. **Ҳожатини раво қилмоқ** Ҳожатини чиқармоқ, тилагини амалга оширмоқ. Ўғлон, мақсадинг не бўлса тутгайсан қалам, Чунки жумла ҳожатин бори раво қилди қалам. Ҳамза.

РАВОН I [ф. روان – борувчи, ўтувчи; силлиқ, бир текис] 1 Бир текисда ва тўхтоворсиз борадиган ёки бораётган, силлиқ. Равон ҳаракат. Машина равон ишляпти. Гўзлар равон ўсмоқда.

2 Бир текисда, тинч оқаётган. Равон сув. Оби равон. Унинг кўз ёши равон. ■ Тўлқинлар шовуллар, сўнг оқар равон, Туташган беш дengiz, ўнлаб дарёлар. Х. Расул. Кечаси чарх-налас янги жойга кўчирилди ва тонготарда даштга бир жўяқ сув равон оқди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Кемалар равон оқиб кетишиди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

3 Тўгри ва текис (йўл ҳақида). Равон йўл. Ёмон йўлдош ёв бўлар, равон йўлда гов бўлар. Мақол. ■ Ҳаммаёқ серқатнов, равон йўл, ҳаммаёқ адил иморатлар, қасрлар, боғлар, фонтанлар.. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

4 Мантиқ ва услуб жиҳатидан пухта ва силлиқ, бир-бирига яхши боғланган. Равон шеър. Равон услуб. Унинг нутқи равон. Равон ўқимоқ. ■ Адолат шеърни равон, чиройли ўқиди. С. Зуннунова, Олов. Нутқи равон болаларнинг баҳолари, кўпинча, юқори бўлади. «Саодат». Муҳаррам равон гапиради. Унинг бундай нутқни биринчи марта сўз-

ламаётганлиги кўриниб турарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Янги ерда янги чаман яратган қизлар, Янграомоқда янги, равон куёларингиз-а! Т. Тўла.

5 кўчма Силлиқ, бир текис. Ҳа, ҳаёт равон эмас, Бордир пасту баланди.. Шу фикрга келганда, Яна боб тугаланди. А. Мухтор, Асарлар. Ақл ва баҳт бирлашса, инсоннинг ҳаёт йўли равон бўлади. Газетадан. Бироқ ҳаётнинг равон йўлидан кўра сўқмоги кўп. С. Кароматов, Олтин қум.

6 Осон ва бир текисда ҳаракатланадиган, ишлайдиган. Равон эшик. Чархи равон.

7 айн. равона. Девнинг аслаҳасин Шакар олади, Отланиб Шакарбек равон бўлади. «Ширин билан Шакар».

Руҳи равон Жон, ҳаёт. Фидойи ҳалқим ўлсин танда жоним, Бўлиб қурбон сенга руҳи равоним. Ж. Шарипов, Хоразм. Ҳолимиз беҳад ёмондур, келмасан ҳолим сўраб, Эй мени хуш меҳрибон, руҳи равоним, қайдасан? Машраб, Девон. **Сарви равон** Сарвдек хушқомат ва юриши, ҳаракати ўзига ярашган, келишган. Эй сарви равон, надур ҳаёлинг, Жон ўртади ваъдаи висолинг. Нодира. Қадинг, эй гул, ҳаётим богининг сарви равонидур. Бобур.

РАВОН II с.т. қ. **ровон**. Равон панжарасида ўзини офтобга солиб турган мусича париллаб учиб бориб, кўча томонга тортилган электр симига қўнди. С. Зуннунова, Кўк чироқ. Ҳайри ундан жавоб кутмай, ой нури тушиб турган равон томон юра бошлади. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

РАВОНА [ф. روان – борувчи, кетувчи жўнубчи]: равона бўлмоқ 1) бирор томонга йўл олмоқ, жўнамоқ, кетмоқ. Ҳожи бобо қистаб қўймади, бирга ўтириб, чой ичишидик. Кейин бозорга қараб равона бўлдим. Ф. Фулом, Шум бола. Кун қизий бошлагач, Аваз эшикка сардўз боғлаб, Полвонён бўйидағи ўша салқин оромхонага равона бўлди. С. Сиёев, Ёргулик. Ўғлон эса аллақачонлар Бу оламдан бўлмиш равона. Э. Воҳидов, Муҳаббат; 2) оқмоқ. Ҳовуз суви.. оптоқ кўпиклар сачратиб, каналга равона бўларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

РАВОНЛАШМОҚ с.т. Равон бўлмоқ, силлиқлашмоқ. Машина зарб билан силтаниб, тагин шитоб билан олға интилди, салдан сўнг мотор товуши яна равонлашиди. «Шарқ юлдузи».

РАВОНЛИК Мантиқ ва услуб жиҳатдан пухталиқ, силлиқлик, тиниқлик. Табии шеъ-

рий равонлик, фикрий бурролик ўрнини ўзаро мантиқан ёпишмайдиган сўзлардан тузилган ноқулай мисралар эгалаган. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. «Бобурнома» ҳалқ тилига яқинлиги, сўз ва ибораларнинг ихчам, пухта ва равонлиги билан машҳурдир. «Фан ва турмуш».

РАВОТ с.т. айн. **работ** 3. Томорқа десам, жонингиз чиқади. Одамлар бешикдаги боласигача жой олиб, равот тиклаб қўйяпти-ку. А. Кўчимов, Ҳалқа.

РАВОЧ с.т. айн. **ровоч**. Тоғларингда шимидим равоч, Кетар бўлдим тагин ноилож. Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар. Равоч баргбандларининг қобигини арчиб, «нўҳат» усулида тўғрайсиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

РАВОҚ [а. رواق – пештоқ, пешайвон; ёпиқ йўлак; безакдор чодир] 1 Бинонинг олд томондаги, пештоқ ва устунлар билан безатилган қисми. Боққа кирилгандан кейин тўғридаги янги ўрданинг дарвозаси, мұхташам.. тоқ ва равоқлар кўзни қамаштирад.. эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Пешайвон пештоқидан, Тоқилар равоқидан Чирт узилди бир уя.* Т. Тўла, Асарлар.

2 Ҳашаматли бино; сарой, қаср. Ўзганинг тоқу равоқидан ўзинганинг айвонинг яхши. Мақол. – «Менинг давлатим хонларнинг давлатидан кам эмас», деб қизига яхши жойлардан арку равоқ қилиб, чироғи қизлардан қирқ канизак қилиб берди, – деди Оқишибой. Усмон баҳши Мамат ўғли, Бўтакўз.

3 бнк. Токча ва тоқнинг меҳроб шаклида бирлашган юқори қисми.

4 Ҳовли ёки боф ўртасида тепаси ёпиқ қилиб таҳтадан ишланган ойнабанд уй.

РАВШАН [ф. روشان – ёруғ, нурли, ёрқин; аниқ, кўринарли] 1 Ёрқин нур сочадиган; ёргуғ, ёрқин. Равшан чироқ. Равшан ёнмоқ. – Олдинда қишилоқ чироқлари равшан порлаб, кўзни қамаштиради. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

2 Яхши ёритилган, ёп-ёруғ. Равшан тун. – Кундек равшан истиқболинг, камол тон, республикам. Ё. Мирзо.

3 Яхши кўрадиган, ўтқир (кўз ҳақида). Кўзим равшан. Кўзим равшан тортди. – Равшан кўзларин ёшлаб, Урди қамчин қулочлаб. «Маликаи айёр».

4 кўчма Аниқ, тушунарли, тушуниш осон бўлган. Равшан фикр. Равшан жавоб.

Фикри равшанинг сўзи равшан. Мақол. – Онанинг барча ташвиши ўйлари совун кўпигидай ўчди. Воқеа равшан эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Демак, масаланинг бир томони равшан, энди иккинчи томонини ўйлаб кўриши керак. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. Элмуроднинг кўнглидан: «бу подшолар ҳам ёмон экан-да», деган.. фикр ўтди, унинг гўдак ақли буни равшан ифодалашга ожис эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

5 кўчма Кўзга яққол ташланадиган; очиқ-оидин, аниқ, яққол. Равшан сурат. – Ойлар, ўиллар ўтиши билан менинг кўзимга бу нарса очиқ-оидин, равшан кўрина бошлади. «Ёшлик». Ойдинда уларнинг паранжили иккита хотин эканлиги равшан кўриниб турар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

6 кесим взф. кўчма Яшириб, сир тутиб бўлмайди, маълум, ошкор. Бунинг хатолиги равшан. – Ахволимиз сизга равшан, – бемор ўйтала-ўйтала, чолга ишорат қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Равшан (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

Кўнгли (ёки дили, таъби, табиати, дунёси) равшан бўлмоқ (ёки топмоқ) Кўнглида хафачилик ёки шубҳа аломати қолмаслик, кўнгли, дили ёришмоқ, кўнгли тинчимоқ. [Гуломжон] Отасининг хуррагини эшишиб, кўнгли равшан тонди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Раҳматилла унинг хуш қабул қилишидан, муомалаларидан кўён саволларига жавоб тонди, дунёси равшан бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Умид ўйқудан кўз очиб, гариб, аммо ҳаммаёги чиннидек озода бир ўйда бўлганидан кўнгли равшан тортди. Мирмуҳсин, Умид. Кўнглини (ёки таъбини) равшан қилмоқ Кўнгилдаги хафагарчиликни, шубҳани ўйқотмоқ, кўнглини тинчитмоқ, кўнглини, дилини очмоқ. [Холмат Рузвонга] Бу – одамнинг таъбини жуда равшан қиласди. Мана бу товуқ гўшитидан олинг, жуда соз бўлибди-да. Ҳамза, Ким ўгри?

РАВШАНЛАНМОҚ 1 Ёришмоқ, ёрқин бўлмоқ. Чироқ равшанланди.

2 кўчма Хурсанд бўлмоқ, очилмоқ. – Навоийдан дилим равшанланади, – деди Аваз устозларига эҳтироми зўрлигини билдириб. Ж. Шарипов, Хоразм.

РАВШАНЛАШМОҚ 1 Ёриша бормоқ, ёруғ бўлмоқ. Ҳона равшанлашди. Тун равшанлашмоқда.

2 Яхши кўрадиган бўлиб бормоқ, очилмоқ, равшан тортмоқ, тузалмоқ (кўз ҳақида). Унинг кўзи равшанлаши. ■ Уларга тикилиб тураркан, Марҳаматнинг кўзи равшанлашиб кетди. Х. Назир, Ёнар дарё.

З кўчма Аниқ, очиқ-ойдин бўлиб бормоқ, ойдинлашмоқ, Масала равшанлаши. ■ Эрининг феъли, мижоз-табиати кун сайин унга [Нурига] равшанлаши. Ойбек, Танланган асарлар.

Кўнгли равшанлашмоқ айн. **кўнгли равшан бўлмоқ** қ. **равшан**. Елкасидан босиб турган гам юки енгиллашиб, кўнгли равшанлашар экан, «тавба, нега шундай бўлар экан-а?» деб ўйларди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Солиев, Асрорнинг жавобларини эшишиб, кўнгли равшанлаши. Тўғри ўйлга тушиб олганини ҳис этди. «Ёшлик».

РАВШАНЛИК 1 физ. Ёруғлик манбаининг берилган йўналишдаги ёруғланишини ифодаловчи ёруғлик катталиги.

2 Ёруғлик, ёрқинлик. Юлдузларнинг равшанлиги. Кўзнинг равшанлиги. ■ Улугбек юлдузларга кўзларини тикканда, Кўзимиз равшанлиги беш қуёшча бор эди. F. Фулом, Танланган асарлар.

З кўчма Аниқлик, тиниқлик, осойишталиқ, мамнунлик. Масалага равшанлик киритмоқ. ■ Кундузги ишлар, ниҳоят, ресторондаги сұхбат унинг кўнглига равшанлик олиб кирди. «Ёшлик». Шу фикр миясига равшанлик бериб, яна тўхтади. «Шарқ юлдузи».

РАГУ [фр. ragout] кул. 1 Майда тўғралган гўштдан қайла қўшиб тайёрланган егулик.

2 Гўшти чала шилинган сүяк.

РАД(Д) [а. ҳ., – қайтиш, қайтариш; акс этиш; жавоб; 3-ш. бирл. – **радди**] Инкор ёки қайтариш.

Рад бермоқ 1) чап бермоқ; чап бериб енгмоқ. Қилинга бу рад бериб, Бошига сипарин тутди. «Ширин билан Шакар». Калтагини олиб ҳамла қиласди, Калтакка рад бериб Баҳром турди. «Баҳром ва Гуландом»; 2) қайтармоқ, даф қилмоқ. Рад берарман кўйдан келган балога. «Малиқай айёр». **Рад жавоби** Инкорни ёки қайтаришни, қабул этмаганликни билдирувчи жавоб. Қизнинг рад жавоби йигит қалбига тушиб қолган ишқ чўғини шўх шамолдек алангага айлантиради. Ф. Мусажонов, Ҳури. **Маълум бўлишича**, Замира, бошқаларга рад жавоби бергани учун, унга ҳам ўйқ деган экан. П. Қодиров, Уч ил-

диз. **Рад этмоқ** (ёки қилмоқ) 1) инкор қилмоқ. «Ҳар бир гапида рад этиб бўлмайдиган мантиқ бор», деди у ўзига-ўзи. С. Анорбоев, Оқсой; 2) қайтармоқ, қабул қилмаслик. Таклифни рад этмоқ. ■ Унинг илтимосини рад этиши учун жиҳдий асос ўйқ-ку. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Каромат Адҳамни қайтартагани, кузатиб қўяй, деганда таклифини рад қилгани яхши бўлди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди; 3) қайтармоқ, даф этмоқ. Этиқчи бошини эгуб, бу ҳамлани рад қилди, бўлмаса, боши тарс ёрилар эди. С. Айний, Куллар; 4) воз кечмоқ. Бироқ мулла Обид бой ва домлаларнинг қутқуси биланми ёки ўзининг диний таассуси орқасиданми, баҳархол, ерни рад қилди. А. Қодирий, Обид кетмон. **Радди бало** 1) балони қайтарувчи, даф этувчи. Ҳар замон яқин-йироқдан гадой товуши эшитилади: «Ҳей дўст, шайдулло баноми алло, садақа – радди бало». А. Қаҳҳор, Бемор; 2) балога йўлиқувчи. Жим турсан, радди бало бу, – деди бригадир шофёрнинг изидан эргашиб. Қ. Кенжа, Тор йўлида бир оқшом.. бутун умидимиз Аваазбекдан, деб айтишаркан, токи бу расвою радди бало бўлса, менинг ишларим чапасига кетса. М. М. Дўст, Лолазор. **Радди маърака** Жамиятдан сурилган, кишилар назаридан қолган. **Расвоий ради** ради маърака одам.

РАДАР [ингл. radar < radio detecting and ranging – «радио ёрдамида масофани излаб топиш ва аниқлаш» бирикмасининг қисқартилмаси] айн. **радиолокатор**.

РАДДИ Рад(д) с. нинг изофа ҳолати ва 3-ш. бирл.

РАДДИЯ [а. رِدَد – инкор қилиш, рад жавоби] 1 Бирор хабар, маълумотни рад этувчи, уларнинг нотўрилигини ёки асосизлигини исботловчи расмий баёнот. Ташқи ишлар вазирилиги раддияси. ■ [Нусратбек] Охри Пайғамовнинг олдига кириб, норозилигини айтиб: -Редакцияга раддия юбораман, – деди. С. Нуров, Нарвон. Бир мажлисда ё раддия бериб улгурасан киши, ё улгурмайсан. П. Қодиров, Уч илдиз. Суд жарёнида у чиқарган ҳукмга ҳеч ким раддия билдиришга ҳақи бўлмаган. Газетадан. Истемолчининг ҳуқуқлари бузилганда, зудлик билан корхонанинг мансабдор шахсига оғзаки раддия билан мурожаатларнинг ўзи истемолчининг ҳуқуқини тиклаш учун кифоя бўлади. Газетадан.

2 Рад жавоби. Бир ёқдан хушхабар.. юрагини орзиқтирса, иккинчи ёқдан раддия вахми қалбига наштар бўлиб санчилар эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

РАДИАКТИВ *к.* радиоактив. Радиактив материаллар контрабандаси билан боғлиқ мазкур воқеа юзасидан Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси жиноиц ши очиб, ҳозир текширув олиб борилмоқда. Газетадан. Таркибida зарарли моддалар бор ёки ўйқулигини ҳамда радиактив нурланишини аниқлашиб. Газетадан.

РАДИАЛ [«радиус» с.дан] Радиус бўйлаб йўналган, тарқалган. Радиал нурлар. Радиал тезлик.

РАДИАТОР [лот. radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] *тех.* 1 Ички ёниш двигателидаги совитувчи суюқлик ёки мой ҳароратини пасайтирувчи асбоб. Самолёт радиатори. — Иссиқда радиаторнинг суви «бақир-бақир» қайнаб, буг пуркаб борарди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Биноларни иситиш тизимида: ичидаги иссиқ сув ёки буг айланадиган, чўян, пўлат, керамик қувурлардан иборат иситиш асбоби. [Отамурод] Энгашиб, нималарни дир титкилай бошлади. Кейин радиатор тагига пақиричани қўйиб, унинг сувини оқизиб юборди. М. Мансуров, Ёмби.

3 Иш пайтида қизиб кетадиган радиотехник элементларни совитувчи қурилма.

РАДИАЦИОН Радиацияга, нурланишга, нур сочишга оид. Радиацион гигиена. Радиацион кимё. Радиацион ҳамоя. — Институт олимлари радиацион моддаларни аниқловчи ускуна яратиб, республикамизнинг Гишткўприк ва Олой божхона бекатлари ҳамда Тошкент аэропортига ўрнатдилар. Газетадан.

РАДИАЦИЯ 1 [лот. radiatio – нурланиш < radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] Ядроий ўзгаришлар оқибатида вужудга келадиган электромагнит ва корпускуляр (майда заррачали) нурланишлар; Қуёш нурланиши, космик нурлар оқимлари. Қуёш радиацияси. — Мамлакатимизда ядро ва элементар зарралар физикаси, радиация физикаси бўйича фундаментал тадқиқотлар айниқса кенг ривожланди. Газетадан. Ҳомиладор аёл эрига шикоят қилипти: ҳозир ҳамма жойда радиация бор.. Газетадан.

РАДИЙ [лот. radius – нур] Менделеев даврий системасининг II гурухига мансуб радиоактив элемент; иссиқлик ва нур энергияси сочадиган кумушсимон оқ металл. Радий билан даволаш. — Қимматбаҳо металларга платина, палладий, радий, иридий, рутений, осмий ва уларнинг бир-бирлари ва бошқа оддий металлар билан қотишмалари киради. «Фан ва турмуш».

РАДИКАЛ I [лот. radicalis – илдизга оид] 1 Радикализмга асосланган партия аъзоси ёки шундай партия тарафдори (*к. радиализм 2*). Радикаллар партияси.

2 Туб ва кескин ўзгаришлар тарафдори. Бизнинг душманимиз – террористларнинг радикал тармоғидир. Газетадан. Ҳозирча Туркиядаги радикал гурухларнинг биронтаси ҳам портлашни ўз бўйнига олмаган. Газетадан.

РАДИКАЛ II [лот. radicalis – илдизга оид] 1 мат. Илдиз чиқариш амалининг белгиси ($\sqrt{}$) ва шу амалнинг натижаси, илдизи.

2 ким. Молекуладаги атомларнинг белгиси кимёвий биримдан иккинчи кимёвий бириммага ўзгармасдан ўтадиган гурухи.

РАДИКАЛ III Қатъий, кескин, туб. Радикал чоралар. Радикал ўзгаришлар.

РАДИКАЛИЗМ [лот. radicalis – илдизга оид] 1 сиёс. Мавжуд давлат тузумини танқид остига олиб, радикал ўзгаришлар ва ислоҳотлар ўтказиши талаб этувчи сиёсий оқим.. диний фундаментализм ва радиализмни тамомиларад этиши иштиёқи тобора яққол намоён бўлмоқда. Газетадан.

2 Назарий ва амалий масалаларни ҳал этишда радикал усуллар – туб ва қатъий чоралардан фойдаланиш; қатъий ҳаракат талаб қилиш ва уларни қўллаш.

РАДИКУЛИТ [лот. radicula – илдизча, томирча + itis – яллиғланишни билдирувчи кўшимча] тиб. Орқа мия нервлари илдизчаларининг орқада, бўйин ва белда қаттиқ оғриқ билан намоён бўладиган яллиғланиши. Радикулит касаллиги. Радикулити тутиб қолмоқ. Радикулит билан оғримоқ.

РАДИО [лот. radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] 1 Сигнал, овоз каби ахборотларни маълум масофага электромагнит тўлқинлар ёрдамида симсиз узатиш ва қабул қилиш усули. Радио орқали бошқариш. Радио алоқаси. — Радио, кино, телевидение ҳаётга чуқур кириб борган ҳозирги шароитда ҳам бадиши асарларга эҳтиёж ортиб бораётгани

шундан далолат беради. У. Норматов, Таланттарбияси.

2 Фан ва техниканинг ушбу усул асосидаги физик ҳодисаларни ўрганиш, бу усулдан турли соҳаларда кенг фойдаланиш билан боғлиқ соҳаси.

3 Оммавий ахборот воситаларидан бири – матнни ва мусиқий дастурларни эшиттириш; радиоэшиттириш. *Аммо Азизхон бўлаётган воқеаларга бепарво. Ким қанча ишляяпти, радио нималар деяпти – қизиқмасди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Уйда радио эшитиб ўтирган Мақсада шөвқин-сурон билан эшикни тарақлатиб очиб, ташқарига отилди.* С. Зунунова, Олов.

4 с.т. Радиоприёмник; репродуктор. *Фақат кўча бетидаги симёгочда радио чўлни бошига кўтариб гапиради.* С. Аҳмад, Уфқ. *[Яхшибоев:] Ҳозирги чўпонлар нуқул бўйнига кичкина радио осиб юришади. Лекин менинг отам дўмбира чаларди.* М. М. Дўст, Лолазор.

РАДИО- [лат. *radiare* – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] **1** Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, радиога (1-маъносида) оидликни, радио билан боғлиқ эканликни билдиради. (мас., *радиоаппарат, радиогазета*).

2 Ўзлашган қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, радийга, радиацияга, радиоактивликка алоқадорликни, оидликни билдиради (мас., *радиоактивлик, радиобиология, радиология*).

РАДИОАКТИВ [радио.. + лат. *actus* – фаол, ҳаракатчан] **1** Радиоактивликка оид. *Радиоактив парчаланиш.* ■ Бу улкан аппарат.. радиоактив парчаланиш маҳсулотлари ҳосил бўлишини ўрганишда, ҳамто жисмоний ишларни текширишда катта фойда бераётir. «Фан ва турмуш».

2 Радиоактив хусусиятга эга бўлган. *Радиоактив элементлар. Радиоактив изотоплар. Радиоактив рудалар.* ■ *Радиоактив материаллар контрабандаси билан боғлиқ мазкур воқеа юзасидан ҳозир текширув олиб борилмоқда.* Газетадан. *Фан ва техникада ҳам радиоактив, ҳам турғун изотоплардан турли мақсадларда кенг фойдаланилади.* «Фан ва турмуш».

РАДИОАКТИВЛИК Баъзи кимёвий элементлардаги бекарор атом ядроларининг элементар зарралар, ядрорий нурлар чиқариши билан бир вақтда содир бўладиган ўз-

ўзидан парчаланиши ва б. элементлар ядроларига айланиши.

РАДИОАЛОҚА [радио.. + алоқа] Радиотўлқинлар ёрдамида амалга ошириладиган алоқа, радио орқали алоқа қилиши. *Самолёт синиқларини текшириб, радиоалоқаларни қайта эшишиди ва гувоҳларни сўроқдан ўтказиши.* Газетадан.

РАДИОАППАРАТ [радио.. + аппарат] Радио тўлқинларини қабул қилиб олиш ёки узатиш учун хизмат қиласидиган аппарат.

РАДИОБИОЛОГИЯ [радио.. + биология] Биологиянинг радиоактив нурланишнинг тирик организмлар, уларнинг уюшмалари ва умуман биосферага таъсирини ўрганувчи бўлими. *Ҳозирда радиобиология амалиётга кенг татбиқ қилинмоқда.*

РАДИОГРАММА [радио.. + юн. *gramma* – ёзув] Радио орқали олинган ёки берилган хабар. *Майор радиограммани тагин бир марта кўздан кечиргандан кейин навбатчига буюрди: -Жанговар тревога эълон қилинг, сержант! X. Ғулом, Тошкентликлар. Шу кечадушман полки дислокация қилинаётгани ҳақидаги радиограмма қўлга туширилди.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

РАДИОЖУРНАЛ [радио.. + журнал] Радио орқали эшиттириладиган оғзаки журнал. Бунгача *Толибой Алимов радиода мухбир, катта мұхаррир, бўлим бошлиги, «Табассум» радиожурналининг мұхаррири лавозимларида 33 йил ишлабди.* Газетадан.

РАДИОЗОНД [радио.. + зонд] Ҳаво шари (зонд) ёрдамида кўтарилиб, атмосферанинг юқори қатламларидаги ҳаво ҳарорати, босим ва намлини ўлчаш ва бу ҳақда радио орқали маълумот бериб туриш учун хизмат қиласидиган метеорологик асбоб. *Ҳозирги вақтда турли мамлакатлар атмосфера қатламларидаги босим, температура ва намлини ўлчашда.. радиозондлардан фойдаланмоқдалар.* «Фан ва турмуш».

РАДИОКАНАЛ [радио.. + канал] **1** Муайян радиоэшиттириш учун ажратилган час тоталар доираси.

2 Радиоузаткич, радиоалоқа линияси ва радиоприёмнидан иборат алоқа канали. *Ҳозирги кунда кўпчилик радиоканалларга қулоқ тутади, интернетни ковлади.* Газетадан. *Очиғи, «Ёшлар», «Пойтахт», «Замин».. радиоканалларидан бошқа радиостанциялар ва тижорат телеканалларида эртаю кеч*

тинмасдан айлантириляпти бу каби шовқинли мусиқалар. Газетадан.

РАДИОКАРНАЙ [радио.. + карнай] Радиоэшиттиришларни қабул қилиб олиб, баланд, кучли товушда эшиттирадиган электроакустик ёки механик мослама; репродуктор. *Радиокарнай* гирилаб түриб, бирдан гапира бошлади. С. Ахмад, Уфқ. Эшикнинг тенасидаги радиокарнай эртадан кечгача тинмайди. «Шарқ юлдузи». Радиокарнай орқали чақирилиб, бир нафар ёшлар имтиҳон залларига кириб кетишиди. Мирмуҳсин, Умид.

РАДИОКИМЁ [радио.. + кимё] Кимёнинг радиоактив элементлар ва изотоплар хоссаларини, уларни ажратиб олиш, тўплаш ва турли фан соҳаларида қўллаш усулларини ўрганувчи бўлими.

РАДИОКОМИТЕТ [радио.. + комитет] эск. Радио эшиттиришлар бўйича давлат комитети. *Туроб Тўла радиода диктор бўлиб ишлар экан, Жонрид акани маънавий фарзандидек қабул қилиб, радиокомитетнинг бурчагидан ҳужра ҳам топиб берибди.* Газетадан.

РАДИОЛА [лат. radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] Радиоприёмник ва электр телефон деталлари бирга қўшилган радиоаппарат. *Анорхон радиолага пластинка танламоқда.* И. Раҳим, Ихлос.

РАДИОЛАШМОҚ Радио орқали қабул қилиш ёки узатиш қурилмалари билан таъминланмоқ, жиҳозланмоқ. *Қишилогимиз ётпасига радиолашиби.*

РАДИОЛОГ Радиология мутахассиси; радиология соҳасидаги врач.

РАДИОЛОГИЯ [радио.. + юн. logos – фан, таълимот] Тиббиётнинг ионловчи нурлардан касалликларга ташхис қўйиш ва уларни даволашда фойдаланиш назарияси ва амалиётини ҳамда ушбу нурларнинг биологик таъсирини ўрганувчи бўлими.

РАДИОЛОКАТОР [радио.. + локатор] Узоқдаги обьектларнинг, мас., самолёт, кема ва ш. к. нинг қаердалигини улардан қайтган радиотўлқинлар ёрдами билан топадиган, аниқлайдиган асбоб, радар. *Бундай аппарат, радиолокатор сифатида, учеб келаётган бомбардимончи самолёт ва ракеталарни осмондаги бошқа учар обьектлардан ажратган ҳолда, улар тўғрисида аниқ инфомация бериши мумкин.* «Фан ва турмуш».

РАДИОЛОКАЦИЯ [радио.. + лот. locatio – жойлаштириш, ўрнаштириш] 1 Узоқдаги обьектларнинг, мас., самолёт, кема ва ш. к. нинг қаердалигини улардан қайтган радиотўлқинлар ёрдами билан топиш, аниқлаш, фарқлаб ажратиб олиш усули ва воситалари. *Исрол ўзининг ҳарбий самолётлари Суриянинг радиолокация станицасини бомбардимон қилганлигини расман тан олди.* Газетадан.

2 Фан ва техниканинг куруқлик, сув ва фазодаги обьектларни радиотехник усул воситасида топиш ва турган жойини аниқлаш билан шуғулланувчи соҳаси.

РАДИОМАРКАЗ [радио.. + марказ] Радиоалоқа ва радиоэшиттиришни амалга ошириш учун мўлжалланган иншоатлар ва техник воситалар мажмуи.

РАДИОМЕТР [радио.. + метр] 1 Электромагнит нурланиш энергиясини ўлчайдиган асбоб.

2 Радиоактив манбалар фаоллигини ўлчайдиган асбоб.

3 Товуш нурланишлари босимини ва товуш майдонининг бошқа сифатларини ўлчайдиган асбоб.

РАДИОНАВИГАЦИЯ [радио.. + навигация] 1 Учиш аппарати ёки кеманинг қаердалиги ва ўйналишини радиотехник воситалар ёрдамида аниқлаш.

2 Навигациянинг кемалар, учиш аппаратларини бошқариш назарияси ва амалиётини радиотехник воситалар ёрдамида ўрганувчи ва ишлаб чиқувчи бўлими.

РАДИОПЕРЕДАТЧИК [радио.. + р. передатчик – узаткич, узатувчи] қ. радиоузаткич. *Йўлдошга ўрнатилган «Маяк» радиопередатчиги ҳозир ҳам пухта ишлаб түрибди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

РАДИОПОРТЛАТГИЧ Радиолокацион усул билан снаряд, бомба ва ш. к. ни портлатувчи курилма.

РАДИОПРИЁМНИК [радио.. + приёмник] Радио орқали бериладиган товуш ва сигналларни қабул қиладиган аппарат. *Қаердадир, йириқда радиоприёмник вагиллайди.* С. Зуннунова, Олов. *У радиоприёмник қулонини буради.* «Ёшлик».

РАДИОРЕПОРТАЖ [радио.. + репортаж] Бевосита жойнинг ўзидан (стадион, завод, фабрика ва ҳ. к. дан) олиб берилган эшит-

тириш. Стадиондан футбол ҳақида радиорепортаж эшилтирилди.

РАДИОСИГНАЛ [радио.. + сигнал] Радио орқали берилган сигнал.

РАДИОСПЕКТАКЛЬ [радио.. + спектакль] Радио орқали эшилтиришга мослаштирилган, шу мақсадда ёзиб олинган спектакль. Ҳозирги кунда ҳам радиотингловичилар мириқиб эшиладиган «Ўтган кунлар», «Ўфқ», «Ёртиқулоқ» сингари радиоспектакллар айнан Убай ака раҳбарлик қилган йиллари магнит лентасига туширилган эди. Газетадан.

РАДИОСТАНЦИЯ [радио.. + станция] Радиотүлқинларни узатувчи ёки қабул қилувчи мослама ва курилмалар мажмуи ҳамда улар ўрнатилган жой, бино. Туманларда кўплаб янги радиостанциялар қурилмоқда.

РАДИОСТУДИЯ [радио.. + студия] Радиоэшилтириш учун маҳсус жиҳозланган бино. Ҳозирги кунда радиостудиялар янги, замонавий жиҳозлар билан таъминланган.

РАДИОТЕЛЕГРАФ [радио.. + телеграф] 1 Махсус радиоалоқа линияси ва радио орқали хабар узатувчи алоқа тизими.

2 Шундай алоқа мосламалари жойлашган бино. Замонавий радиотелеграфлар қурилмоқда.

РАДИОТЕЛЕСКОП [радио.. + телескоп] Осмон жисмларининг хусусий радионурланишларини қабул қиладиган ва бу манбаларнинг хоссаларини ўрганадиган астрономик асбоб.

РАДИОТЕЛЕФОН [радио.. + телефон] Оғзаки хабарларни радиотүлқинлар воситасида узатувчи алоқа тизими ва шу тизим асосида ишлайдиган телефон. Шу заҳоти радиотелефондан бир дўстига телефон қилиб, бизнинг дардимизни тушунтириди. Х. Султон, Бобурийнома.

РАДИОТЕРАПИЯ [радио.. + терапия] Ионловчи нур билан даволаш усули. Ўсма касаллиги кўпинча радиотерапия усули билан даволанмоқда.

РАДИОТЕХНИК [радио.. + техник] 1 Радиотехника мутахассиси.

2 Радиоаппаратларни ўрнатиш ва таъмирлаш билан шуғулланувчи мутахассис.

РАДИОТЕХНИКА [радио.. + техника] 1 Юқори частотали электромагнит тебранишлар ва радиотүлқинлар ҳақидаги – уларни пайдо қилиш, кучайтириш, узоққа радиосигналлар бериш, радио нурлантириш, қа-

бул қилиш ва турли соҳаларда қўллаш усуллари ҳақидаги фан. Ҳозирги армиялар ядро қуролига, хилма-хил ракета техникасига, радиотехника ва электрон-ҳисоблаш аппаратларига, космик ва сув ости атом кемаларига эга бўлди. «Фан ва турмуш».

2 Техниканинг ахборотларни узатишида радиотүлқинлар ва электромагнит тебранишларни қўллайдиган тармоги.

РАДИОТИНГЛОВЧИ қ. радиоэшилтивчи. У тайёрлаган туркум эшилтиришлар радиотингловичилар эътиборини қозонди. Газетадан. Ҳозирги кунда ҳам радиотингловичилар мириқиб эшиладиган «Ўтган кунлар», «Ўфқ», «Ёртиқулоқ» сингари радиоспектакллар айнан Убай ака раҳбарлик қилган йиллари магнит лентасига туширилган эди. Газетадан.

РАДИОТҮЛҚИНЛАР [радио.. + түлқин] Радиоэшилтиришда: сигналларни узатишида фойдаланиладиган электромагнит түлқинлар. Юзлаб телеканаллар, радиотүлқинлар орқали ахборотлар тарқатилди. Газетадан.

РАДИОУЗАТКИЧ [радио.. + узаткич] Нутқ, товуш, сигнал кабиларни, радиоэшилтиришларни электромагнит түлқинлар тарзида узатувчи қурилма.

РАДИОУЗЕЛ [радио.. + р. узел – айн. тугун] Бирор жой аҳолиси ёки корхона, ташкилот ҳодимларига марказий радиостанциялар дастурини олиб эшилтирадиган ҳамда маҳаллий эшилтиришлар олиб борадиган симли радио тармоғи ва унинг маркази. Штаб радиоузелидан тинмай қурувчишлардан тартиб сақлашини, ўзбошимчалик қилмасликни сўрашарди. С. Аҳмад, Уфқ. Радиоузел юракни ўртovчи мақом куйларини тинмай эшилтириб турибди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

РАДИОФИЗИКА [радио.. + физика] Физиканинг радиотүлқинлар ва электромагнит түлқинларнинг ўйғониши (кўзгалиши), тарқалиши ва қабул қилиниши билан боғлиқ жараёнларни ўрганадиган тармоғи.

РАДИОЧИ қ. радиост.

РАДИОЭЛЕКТРОНИКА [радио.. + электроника] Фан ва техниканинг радиотехника ва электроника асосида ўсиб ривожланган айрим тармоқларининг умумий номи. Ёш шоирлар ва журналистлар клуби, либос-дизайн, тасвирий санъат, ёғоч ўйма-

корлиги, радиоэлектроника, шахмат клуби шулар жумласидандир. Газетадан.

РАДИОЭФИР [радио.. + эфир] Радиотүлқинлар тарқаладиган ҳаво, фазо. Афтидан, эшиитириш радиоэфир орқали бир зумда ҳавога учади-кетади, бирор билиб ўтирибдими, деган хаёлга боришиша керак-да. Газетадан.

РАДИОЭШИТИРИШ Оммавий ахборот воситаларининг ўзига хос электрон техникага асосланган тури; радио орқали олиб борилган эшиитиришларнинг ўзи.

РАДИОЭШИТИУВЧИ Радио орқали берилган эшиитиришларни тингловчи.

РАДИОҲАВАСКОР Радиотехника билан – радиоприёмник, телевизор ва ш. к. лар қуриш, ясаш, радиоалоқа тажрибалари ўтказиш ишлари билан ҳаваскор сифатида шуғулланувчи киши. *Радиоҳаваскорлар тӯгараги.*

РАДИСТ Радиоаппаратни бошқарувчи, радио орқали хабарлар узатувчи ва қабул қилувчи мутахассис. *Радист югуриб келиши билан буюрди: -Фронтга дарҳол ҳабар қили, Клязьмага самолёт чакир.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Мўмина Fuёсова шаҳар ички ишлар бошқармаси қошида очилган алоқачи-радистлар курсини тутгаллаб, фронтга бориши ўйлланмасини олди.* «Саодат».

РАДИУС [лат. *radius* – нур] мат. Айлана ёки шарнинг бирор нуқтасини унинг маркази билан туташтирувчи тўғри чизик кесмаси.

РАДИФ [а. *رَدِيف* – бирор нарсанинг ортидан, кетидан келувчи] ад. Шарқ ҳалқлари шеъриятида мисра ёки байт охирада асосий қоғиядан кейин такрорланиб келувчи сўз, ибора ёки гап.

РАДОН [лат. *radiare* – нур чиқармок, тарқатмоқ] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига – инерт газлар гуруҳига мансуб, радийнинг парчаланишидан ҳосил бўлган радиоактив элемент. *[Бу жараён] Ер ости қатламидаги элементларнинг, шу жумладан, радиоактив газ бўлмиши радоннинг юқорига кўтарилишини тезлаштиради.* «Фан ва турмуш».

РАЁСАТ [а. *ریاست* – раислик қилиш, президентлик; президиум] кт. 1 Мажлис ёки кенгашга раҳбарлик қилиш учун сайдланган бир гуруҳ кишилар; президиум. *Раёсатга Рафиқов, Собиров, Берди татар,*

Мардонбой, Мирсаатлар сайланиб, мажлиси Собиров олиб борди. А. Қодирий, Обид кетмон. *Азмиддин ўрнидан туриб, суд раёсатига қараб алланима деб бақирди.* Ҳ. Ғулом, Машъял.

2 Давлат ҳокимиияти органи. *Пленум ва Раёсат мухокамасига, қонунга биноан, уларнинг ваколатига таалуқли бўлган масалалар киритилади.* Газетадан.

3 Баъзи ташкилот ва муассасаларнинг раҳбарлик органи. *Мажлисда Олий аттестация комиссияси раёсатининг аъзолари.. иштирок этди.* Газетадан. *Бу ҳатоларга вилоят судининг судлов ҳайъати ва раёсати ҳам эътибор бермайди.* Газетадан. *Раёсатимиз қарорига кўра, биз ҳар йили Бобур мирзо таваллуд топган муборак кунда унинг илмий меросига бағишилаб ҳалқаро илмий анжуман ўтказишимииз лозим.* Газетадан.

РАЁХИН [а. *ریاخن* – «райхон» с. нинг кўпли.] эск. поэт. Райхонлар; хушбўй ўсимликлар.

РАЖАБ [а. *رَجَاب* < «қўрқмоқ» фл. дан] 1 Қамария йил ҳисобида 30 кундан иборат еттинчи ойнинг арабча номи. *Ойлар «рабиуссоний», «ражаб» деган номлар билан атади.* «Фан ва турмуш».

2 Ражаб (эркаклар исми).

РАЖАЗ [а. *رَجَز* – мақтов, ўз-ўзини мақташ; аруза шеър ўлчовларидан бири] Аруз шеър тизимидағи 19 та баҳрдан бири.

РАЖМ [а. *رَجْم* – тошбўрон (қилиш)] дин. Тошбўрон қилиш; фақат зино қилганлик, фаҳш ишлар билан шуғулланганлик учун қўлланадиган қатл тури. *Ражм фақат суд хуолосасига биноан, қози ёки унинг вакили назорати остида амалга оширилади.* «Ислом. Энциклопедия».

РАЖО [а. *رَجَو* – умид, орзу; ишонч; илтимос] эск. кт. Умид, орзу, тилак; илтимос, ўтинч. *Ражо қилимок* (этмоқ).

РАЗВЕДКА [р. разведать – «суриштириб, текшириб билмоқ, қидириб топмоқ» фл. дан ясалган от] 1 геол. Ер ости бойликларини қидириш. *Битта янги газ-конденсат кони разведка қилинади ва очлади.* Газетадан. Ҳатто олтин учун қидириув ва разведка ишларини ҳам шу нуқтаи назар асосида олиб бориб, давлатнинг юз минглаб сўм маблагини кўкка совуряптилар. С. Кароматов, Олтин кум.

2 ҳарб. Душман ва унинг қўшинлари, уларнинг кучи, жойлашиши тўғрисида маъ-

лумот тўплаш учун айрим ҳарбий гурухлар, бўлинмалар ёки жангчилар томонидан олиб бориладиган тезкор иш, ҳарбий ҳаракат. *Разведка қилмоқ. Разведкага чиқмоқ.* — Разведкага юбориб, душманнинг кучи, техники-касини аниқлаш зарур бўлиб қолди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Ҳар бир кўнгилли отряд разведка ишлари олиб борар, душман кучларини аниқларди. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Шундай иш олиб борувчи ҳарбий қисм, бўлинма.

4 Ўзга мамлакатларнинг иқтисодий ва сиёсий ҳолатини ҳамда ҳарбий имкониятларини ўрганиш билан шуғулланувчи ташкилот.

РАЗВЕДКАЧИ 1 ҳарб. Разведка ишлари билан шуғулланувчи киши (қ. *разведка 2, 4*). Довюрак разведкачи. — Разведкачиларни ҳамиша бургутга қиёс қилиб келишган. Газетадан. *Разведкачи жангчилар бу галги синов машғулотларида ҳам текширувчи комиссия аъзоларининг олқишига сазовор бўлишиди.* Газетадан.

2 Разведка учун белгиланган самолёт ёки кема. *Разведкачи самолёт.*

3 геол. Қидирудви. *Нефть разведкачилари.* — Мен Қизилқум тагида яширгангандекисоб бойлини топган ўша разведкачиларни қидириб, геологлар шаҳарчаси — Мурунтovgа бордим. С. Анонбоев, Ўзбекистон олтини.

РАЗВЕРТКА [р. развертеть — «бураб бўшатмоқ; бурайвериб кенгайтирмоқ» фл. дан ясалган от] Металл деталларнинг тешикларига тоза ишлов бериш учун мўлжалланган кўп тиғли асбоб.

РАЗЗОҚ [а. ۋەزىقى — яшаш учун маблағ, бойлик берувчи] 1 дин. Ризқ-рўз берувчи (Оллоҳнинг сифатларидан бири).

Ё раззоқ! Оллоҳга мурожаат шакли: етишмаган ёки жуда кам нарсани Оллоҳнинг ўзи кўпайтириб, етказиб беришига ишонч ёки бўлажак ишларга Оллоҳ маддакор маъносида қўлланади. — Эрталаб думалаб турайлик-чи, кейин бувим айтмоқчи, «ё раззоқ!». С. Сиёев, Ёруглик. -Икки ҳафта га етадиган бўлди, у ёғи — ё раззоқ, — деди аям. С. Сиёев, Саратонда қор ёғди. ..Ўша довонга етайлар, у ёғи — ё раззоқ! Х. Султон, Бобурийнома.

2 Раззоқ (эркаклар исми).

РАЗИЛ [а. رەزىل — пасткаш, палид; ахлоқиз, бузук] 1 Кишини жиркантирадиган; ярамас, қабиҳ, паст, тубан. *Разил одам. Разил хатти-ҳаракат. Разил ниятлар.* — Одамлар разил ниятли кимсаларга ҳам хизмат қиласвериши мумкин. Э. Усмонов, Ёлқин. Мен инсонни бир инсондай севардим, лекин Нечун кўпdir ҳалигача разил одамлар. А. Орипов, Ииллар армони.

2 Манфур, малъун. *Разил душман.* — Разил, маккор, ярамас Гитлер дастидан Ватан таҳликада қолмишидир энди. Ф. Фулом, Танланган асарлар.

РАЗИЛЛАШМОҚ Тобора разил, қабиҳ бўлиб бормоқ, разиллик, пасткашлик йўлига ўтмоқ.

РАЗИЛЛИК 1 Пасткашлик, тубанлик, нокаслик. Бу қандай разиллик, қандай пасткашлик ахир? О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Дунёдаги барча разиллик, барча қабоҳат рамзи сифатида сени гўрга тиқмагунимча еганим ҳаром! Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 Разил хатти-ҳаракат, разолат. *Разиллик қилмоқ.* — Ватанни тарқ этувчи ҳар қандай киши разиллик қилувчиидир. «Ақл ақлдан қувват олади». Бироқ дунёда адолат бўлса, шунча ёмонликлар қилган Аҳмад Танбайдан ҳаёт нега қасд олмайди? Шундай разилликлар қилган одам.. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

РАЗИЛОНА [а. + ф. رەزىلەنەن — разилларча] рвш. Разилларга хос бир равишда; разилларча. *Разилона ҳаракат. Разилона иш.*

РАЗМ I [ф. رەزىم — уруш, жанг; олишув]: разм солмоқ ёки разм солиб қарамоқ Назар солмоқ, синчковлик билан кузатмоқ, дик-қат билан қарамоқ, кузатмоқ, кўздан кечирмоқ. *Самандаров унга бошдан-оёқ разм солди-ю, бошқа гап сўрамади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Онахон ҳовлидаги ўзгаришларга разм солди. А. Мухтор, Опасингиллар. Яхшилаб разм солинса, тиниқ қоп-қора кўзлари ҳамма вақт ҳозиргидай қувноқ, юзларида аллақандай иссиқлик бўртиб тургандай. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

РАЗМ II [ф. رەزىم — уруш, жанг; олишув] Уруш, жанг. *Базмда даъволари ҳотамлиқ, размда талашлари рустамлиқ.* А. Навоий, Маҳбубул-кулуб.

РАЗМЕР [р. размерить — «ўлчамоқ; чамаламоқ» фл. дан: ўлчам] Уст-бош, пойаб-

зал ва ш.к. нинг катта ёки кичиклигини билдирувчи ўлчов, номер. *Маҳкам ҳам Очил каби энди йигирма иккига қадам қўйган.. кийимни ҳам Очилдан икки размур катта кияди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

РАЗОЛАТ [а. رَازُلَات – пасткашлик, қабиҳлик] Ярамас, жирканч хатти-ҳаракат, қабиҳ, разил иш; тубанлик, разиллик. *Гўдак қалби оқ вараққа ўхшатилади. Агар она ўзининг теран аллалари билан шу вараққа эзгулик ва нафосат мисраларини тушира борса, унда разолат ва қабоҳатга ўрин қолмайди.* «Саодат». Мехрдан жаннатга айлансан багир, *Разолатни ютсин жаҳаннамий чоҳ.* А. Истроилов, Биз - дунё одамлари. [Зухра:] *Айни ўрни-да! Сен менинг оғзимга урма!* Бундай разолатни кўра туриб, юз буриб кетолмайман. Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза.

Разолатга тушмоқ Тубанликка юз тутмоқ.

РАЗРЯД I [р. разряд – тур, туркум, гурӯҳ; даражага < разрядить – «бўлмоқ, тақсимламоқ» фл. дан] 1 Предмет, ҳодиса кабиларнинг ўзаро бирор белги ёки ўхшашлигига кўра тури, даражаси, тоифаси. *Иш разряди. Тариф разряди.*

2 Касб-хунар, ихтисос, спорт ва ш.к. бўйича расмий тасдиқланган малака, маҳорат даражаси. *Иккинчи разрядга эга бўлган дурадгор. Шахмат бўйича биринчи разряд олмоқ.* ■ Бугундан бошлаб шахмат конкурсида спорт разряди олган ишқибозларнинг номларини эълон қилиб борамиз. Газетадан. *Маҳорат кўрсатганларга тегишили спорт разрядлари берилади.* Газетадан. *Ҳарбийда бокс спортига қизиқиб, разрядни ҳам олибди.* Мирмуҳсин, Умид.

РАЗРЯД II [р. разрядить – «ўқсизлантироқ, электрсизлантироқ» фл. дан] физ. Электр зарядини ўйқотиш, зарядсизланиш, электрсизланиш. *Разряд токи.* ■ Ҳозир олимлар, электр разряди илоннинг асаб системасини ишдан чиқаради, деган хуолосага келмоқдалар.

Газетадан. **РАЗРЯДЛИ** Бирор разрядга, даражага эга бўлган. *Олтинчи разрядли токарь. Биринчи разрядли шахматчи.* ■ Ҳотиржам бўлинг, разрядли устамиз, боплаймиз. С. Ахмад, Сайланма. *Ҳозир билим даргоҳида 265 оммавий разрядли спортчи бор.* Газетадан.

РАЗРЯДЧИ Разрядга эга бўлган шахс. Спортчилар орасида ўнлаб жамоатчи инс-

трукторлар, тренерлар, разрядчилар этишиб чиқди. Газетадан.

РАЗЪЕЗД [р. разъехаться – «бошқабошқа ёққа кетмоқ; тўқнашмай бир-бирининг ёнидан ўтиб кетмоқ» фл. дан ясалган от] 1 т. и. Қарама-қарши томондан келаётган поездларнинг ўтиб кетиши учун йўлнинг иккига ажралган жойи; шундай жойдаги кичик станция. *Поезд ярим тунда Мирзачўнинг бир разъездига бориб тўхтади.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Станциядан ўн беш километр наридаги разъездга етганда, паровоз тормоз берди.* О. Ҳусанов, Кўшиқчининг тақдиди.

2 ҳарб. Разведка ёки соқчилик учун юборилган кичик отлиқ қисм.

РАИС [а. رئیس – раҳбар, бошлиқ, сардор, бошқарувчи] 1 Баъзи орган, ташкилот, идора, жамият ва ш.к. нинг бошлиғи, раҳбари. *Ашурхон, раиснинг бевақт келишидан чўчиганиданни ё ўзининг гуноҳкорлигини билганиданни, аввал бироз ўзини ўйқотган бўлса ҳам, дарров ўнглаб олди.* С. Зуннунова, Олов. *Маҳаллий комитет раиси топшириклиарни ўз вақтида бажариш учун қанчадан-қанча вақт кетишини ўйлаган эди.* Газетадан.

2 Мажлисни бошқарувчи шахс. *Мажлис раиси.* ■ Нутқ.. давомида раис мажлис ахлини икки марта тартибга қақирди. А. Қаҳҳор, Нутқ.

3 тар. Диний маросим ва урф-одатларнинг бажарилишини кузатиб борувчи, шунингдек, ўлчов ва тош-тарозиларнинг тўғрилигини текширувчи мансабдор шахс. *Ақлим олган заргар қизи, Муфтий, аълам, раис, қози, Тенгдошларим, хуш қол энди!* «Баҳром ва Гуландом». *Ўқи!* Ҳар қандай қийинчилик билан бўлса-да, ўқи! Лекин қози бўлма! Раис бўлма! Имом бўлма! Агар мударрис бўлсанг, майли. С. Айний, Эсадликлар.

РАИСА 1 [а. رئیس] Раис аёл. *Колхоз раисаси.*

2 Раиса (хотин-қизлар исми).

РАИСДОШ Биргаликда раислик қилювчи. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тўлепберген Қаипбергенов ва таниқли тожик адаби Масбуғ Муллажонов жамоатчилик қўмитасининг раисдошлари этиб сайландилар. Газетадан.

РАИСЛИК Раҳбарлик, бошлиқлик; бошқарувчилик иши. *Мен маҳаллийнинг «қуслуб»ига кириб келганимда, орада қизғин бир*

музокара давом этиб, мажлиснинг раислик лавозиматини муҳтарам Тошпӯлат ака адo қилар эди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Оладигани раислик бўлса – олсин. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Ер ислоҳоти ўтказилиши олдидан қишлоқ камбағаллар уюшмаси тузилади ва уюшманинг раислигига Бердивой сайланади. А. Қодирий, Обид кетмон.

РАИСХОНА [раис + хона] тар. Раис маҳкамаси, идораси (қ. **раис 3**). Жаноби олий замонларидағи раис қочгандан кейин раисхона таланганды, мен шу даррани олиб, бир ерга яшириб қўйиб эдим. С. Айний, Қуллар.

РАИЯТ [а. رعيت – пода; қавм; фуқаролар, аҳоли] эск. кт. Бирор ўлка ёки мамлакатда яшовчи халқ, фуқаро. Ҳукмдор қанчалик оқил ва одил бўлса, раият, уламо, фузало ҳам ҳақгуйликка юз тутгай. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. Йигилган раият пичирлаб гаплашар, ҳамманинг чехрасида қандайдир таҳлика ва тараффуд мухрланган, гўё ҳозир ёмон, мудҳии воеа содир бўлгуси эди. О. Ёкубов, Кўхна дунё. Ҳон ҳали ички ўрдадан чиқмаган, ҳамма раият жаноби олийни кутиб, муҳташам дарвозага кўз тиккан эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

РАИЯТПАРВАРЛИК эск. кт. қ. ҳалқ-парварлик. Мустақил мамлакатимиз инсон-парварлик, раиятпарварликка қаратилган, оламшумул аҳамиятга молик ишлари ила белгиланиб, тан олиниб келинмоқда. Газетадан.

РАЙ [а. رای – нуқтаи назар, мулоҳаза; ақл-идроп] қ. **раъи**. Дунёда бирон инсон ўйқидирки, кўнгил нималигини, кўнгил раийи нималигини билмасин. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. Боланинг раини – кўнглини синдирган, тушунмаган одамга педагоглик касби хайдир. Газетадан.

РАЙИЖРОКОМ [«район ижроия комитети» бирикмасининг қисқартмаси] тар. 1 Меҳнаткашлар депутатлари район ижроия комитети ва у жойлашган бино. *Райижроком* қарори. *Райижрокомга бормоқ*.

2 с.т. Меҳнаткашлар депутатлари район ижроий комитетининг раиси. *Расулов* *рай-ижрокомнинг кабинетида унга қоғозларни кўрсатиб, нималарнидир қизғин исботлади*. Ш. Рашидов, Асарлар. *Райижрокомнинг муовини Фаттоҳ Үлмасбоевнинг кайфияти* бугун ёмон. Ў. Умарбеков, Сирли соҳил.

РАЙКОМ [р. районный комитет – «район комитети» бирикмасининг қисқарт-

маси] тар. 1 Район комитети ва у жойлашган бино. *Райком мажлиси*. ■ Бу ишда ўзбошимчалик қылганингиз учунрайком бюро-сига масалангиз кўрилар эмиш. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. *Адолат аризасининг оқибатини кутиб юрди*. Ҳадегандада жавоб кела бермади. У райкомга, военкоматга яна хат юборди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 с.т. Район комитетининг котиби. Йўлдоши барака топсин, хўп райкомимиз бор-да! Уйғун, Дўстлар. Бу гапни у райкомга бориб айтди. Газетадан.

РАЙОН [фр. rayon – кенг майдон, катта кенглик < лат. regio, regionis – вилоят, ўлка; чегара] 1 қ. **туман** IV. Тошкент шаҳар районлари. ■ Азиза қиши имтиҳонларни топшириб, районга қайтиши билан яна ишга тушиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Шу куни Чилонзор район халқ суди яна бир аёл устидан ҳукм чиқарди. Газетадан.

2 с.т. Район (туман)нинг маъмурий маркази. Райондан келган вакил. ■ Биз район киттаконларининг буйругини бажардик, холос. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Райондан телефон қилишди [деди Нишонов Саодатхонга]. С. Зуннунова, Янги директор.

3 Бирор географик, иқтисодий ва ш. к. белгилар, хусусиятлар билан ажralиб турдиган жой, ҳудуд. Мамлакатнинг муҳим иқтисодий районлари. ■ Жанговар байроқ ҳар доим ўз ҳарбий қисми билан, жанг майдонида эса қисмнинг жанговар ҳаракатлари районларида бўлади. Газетадан.

РАЙОНЛАРАРО Бир неча туман учун умумий бўлган, бир неча туман ўртасидаги, муштарак. *Районлараро электростанция*.

РАЙОНЛАШТИРИШ Географик фанлар тизимида қўлланадиган илмий тадқиқот усули: географик қобиқ ёки унинг айрим қисмларининг ҳудудий табақаланишини, табиат ва жамият ўртасидаги таъсири-нинг табиий ва ижтимоий-иқтисодий жараёнларини ўрганади.

РАЙОНЛАШТИРМОҚ 1 Бирор жойни маъмурий-ҳудудий бўлинмаларга – туман (район)ларга ажратмоқ. Ҳудудни сейсмик жиҳатдан районлаштириш ишлари амалга оширилди ва сейсмик жиҳатдан фаол ҳудудлар харитаси тузилди. Газетадан.

2 Қишлоқ хўжалик экинлари ва чорва моллари учун энг мувофиқ об-ҳаво, иқдим, тупроқ шароитларини ҳисобга олиб, уларни

мамлакат ҳудудига тўғри тақсимламоқ, жойлаштироқ. Заводлар, ҳар бир зона учун илмий асосда районлаширилган навларни ҳисобга олиб, уруғлик етказиб бермоқдалар. Газетадан.

РАЙҲОН [а. ریحان – хушбўй ўсимлик тури] 1 бот. Лабгулдошларга мансуб, ошкўқ учун экиладиган бир йиллик хушбўй ўсимлик. Ош райҳон. — Жамбил, райҳоннинг иси етти маҳалла наридан димоққа урилади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Ойим райҳонни яхши кўрарди, қишин-ёзин чаккасидан қўймасди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Райҳон (хотин-қизлар исми).

РАЙҲОНИЙ [а. ریحانی – ранги ёки кўриниши райҳонга ўхшаш]: ёқути райҳонний қ. ёқут 1 1. Райҳоний ранг Яшил ранг. **Хатти райҳоний** Араб ёзувидағи хат услубларидан бири; сарлавҳаларда ва нарсаларнинг устига хат ёзишда ишлатиладиган ёзув тури.

РАК [р. рак – қисқичбақа; кана < қад. р. орке – ёпишиб олиб сўрувчи] тиб. Одам ёки ҳайвонларнинг ички ёки ташқи аъзоларидаги эпителий тўқимасидан ривожланадиган, ҳаёт учун хавфли ўсма; саратор касаллиги. Қайси куни марказдан келган врач Ҳанифа ҳоланинг касали рак экани, саноқли кунлари қолганини айтган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Вилт, рак муаммоси ҳам ҳал бўлар, лекин Шукур Каримович айтганидек, баъзи кишилар феълу авторидағи «вилт ва рак»ни тузатиш амри маҳол бўлади.* Мирмуҳсин, Умид.

РАКААТ, ракат [а. رکعت – намоз вақтида тиз чўкиб таъзим (сажда) қилиш; намознинг бир қисми] дин. Намознинг бир қисми, бўлаги; намозда муайян ҳаракат ва вазифаларнинг ҳар бир тақрорланиши. Афанди бир куни икки ракаат пешин намозини ўқингандан кейин, саждадан бош кўтмармай ёта берди. «Латифалар». Бошга тушса бир фалокат, Намоз ўқиб бир ракаат.. «Нурали».

РАКЕТА [нем. Rakete < итал. goccetta, госса – дук, йиг, урчук] 1 Ичидаги заряди ёнгандан осмонга кўтариладиган, мушакбозлиқда ёки ҳарбий ишларда сигналлар бериш ва керакли жойларни ёритиш учун қўлланадиган снаряд; мушак. Қишлоқнинг кун ботиш томонидаги ўрмон бурчагидан икки марта оқ ракета отилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Реактив куч таъсирида ҳаракатланадиган учувчи аппарат. Тинчлик мақсадида қўлланадиган ракеталар. Жанговар ракеталар. — Космонавтикага ракета техникаси йўл очди. «Фан ва турмуш». Ракета тенага кўтарилиб, берилган орбита бўйлаб учиш ўрнига, одамларнинг боши устида тарилаб тураверади. Газетадан.

РАКЕТАБОЗЛИК Ракета ишлаб чиқариш ва уни амалда қўллаш бўйича ким ўзарга мусобақалашиш, шу йўл билан бирбирига таҳдид, пўписа қилиш. АҚШ ва соабиқ Совет Иттифоқи ўртасида ракетабозлик мусобақаси айни авжига чиқсан йиллар эди. Газетадан.

РАКЕТАСОЗЛИК Саноатнинг ракеталар ишлаб чиқарадиган тармоги.

РАКЕТАЧИ 1 Ракета қўшинларида хизмат қилувчи шахс. Бугун ракетачи деган сўзни ҳаяжон ва ҳурмат билан тилга олмайдиган киши топилмаса керак. Газетадан.

2 Ракета учириб сигнал берувчи киши.

РАКЕТКА [фр. gaquette – < итал. goccetta, retichetta < лот. rete – тўр, матрап] спрт. Тенис ёки бадминтон ўйинида шар, волан ёки коптот урадиган дастали, овал шакли, ёғочдан қилинган ёки тўр чамбарак ўрнатилган куракча. Ракетка билан урмоқ. — Шуни таъкидлаш жоизки, ёш, иқтидорли катта ракетка устамиз турнирни муваффақиятли бошлади. Газетадан.

РАКЕТОДРОМ [ракета + юн. dromos – югуриш жойи, йўлкаси] Ракеталарни синаш ва учириш учун маҳсус техникавий воситалар билан жиҳозланган жой, худуд.

РАКУРС [фр. raccourci – қисқартириш] 1 снмт. Тасвирий санъатда ва графикада муайян фигура ёки предметларнинг томошибиндан узоқроқ бўлган қисмларини қисқартириб, перспективада тасвирилаш.

2 Объектни ҳаракатланувчи ёки ҳаракатланмайдиган видео- ёки кинокамера билан турли томонлардан тасвирга тушириш – операторлик маҳоратининг бир усули.

РАЛЛИ [ингл. rally – йигилиш, йигин; тўпланиш] спрт. Маҳсус тайёрланган автомобиллар ва мотоциклларда белгиланган маршрут бўйлаб ҳаракатланишда уларни бошқариш маҳорати бўйича мусобақалар.

РАМ с.т. қ. рамка. [Ўйининг] Жиҳозлари Ойнисанинг эътиборини унча тортмаса ҳам, ёзув столи устига қўйилган каттагина ойна

рамдаги фотосуратлар сеҳрлаб қўйди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

РАМА [р. рама < нем. Rahmen – машина, механизмларни кўтариб турувчи қисм, асос] 1 Машина ёки қурилмаларнинг юк кўтариб турувчи, уларни тутиб турувчи асос қисми.

Автомобиль рамаси. — Катта диаметрли трубы тарзидаги рама машина асосини ташкил этган. «Фан ва турмуш».

2 Бир-бирига бириткириб маҳкамланган чорқирра ёғоч ёки темир мослама. *Станок рамаси.*

3 Деразанинг ойна солинган ёки солинмаган ҳар бир қаноти.

РАМАД [а. رَمَد – кўзнинг яллиғланиши; رَمَد – кул, хок] Оғриқ, дард. *Оташин ишқ ичра жисму жон ўлуб мисли рамад, Ҳеч қилимас кўнгли қаттиғиғидин ул бераҳм ёд.* Увайсий.

РАМАЗОН [а. رَمَضَان – рўза ойи] 1 Қамария йил ҳисобида 30 кундан иборат тўққизинчи ойнинг арабча номи (шариатга кўра, бу ой давомида мусулмонлар рўза тутадилар). *Рамазоннинг охирги ҳафтаси қолиб, катта ҳайитнинг баҳор ойларига тўғри келгани ҳаммага севинч бағишиларди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Бекларнинг машваратида Самирқанд юришини рамазон ойида бошлишга, тайёргарлик ишларининг асосий қисмини Ўшнинг ўзидаёт битириб кетишига қарор қилинди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Тез орада рамазон ойи бошлиниб, ҳаммалари рўза тутишига киришидилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шу ойда болалар ва гадойлар эшикмашик юриб айтадиган қўшиқ. *Рамазон айтмоқ.*

3 Рамазон (эркаклар исми).

Рамазон ҳайити Мусулмонларнинг рамазон (рўза) ойи тугаган кундан кейин ўтадиган байрами. *Рамазон ҳайитини байрам сифатида нишонлаймиз.* Газетадан.

РАМАЛ [а. رَمَل – «қум» с. дан] Аруз баҳрларидан бири. *Улар ҳазаж, ражаз, рапал, муқтазаб, мұжтасс, мұшокил баҳрларида мисол қилиб берилган.* «ЎТА».

РАМАҚ [а. رَمَق – охирги куч, нафас; ҳаёт учқуни, нишонаси] Жон чиқар олдиаги нафас, охирги нафас. *Паривашни ул ҳабар ношод қилди, девонасин сўрарға нома савод қилди, Қосидикм ул номани Мажнунга еткуруб берди, руҳидин танида рамақ ўйқ эрди.* А. Навоий, Махбубул-кулуб.

РАМАҚИ Ниҳоят даражада озган, ҳолдан тойган, эти бориб суюкка тақалган. У рамақи бўлиб қолибди. — *Не уқубатларни кўриб, баҳорга чиқдинг рамақи, Қовурғаларинг саналиб, қоқ қуриб жиринг, сигирим.* «Муштум».

РАМАҚИЖОН [а. + ф. رَمَقْ جَان – жоннинг рамақ ҳолати] айн. **рамақи.** Рамақижон бузоқ. — Чол озгин, эти бориб суюгига ёпишган, кўзлари киртайиб, рамақижон бўлиб қолган. Н. Сафаров, Наврўз. *Шўринг қурғур укам мардикорликдан рамақижон бўлиб қайтиб келди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

РАМЗ [а. رَمْز – белги, имо, ишора; лакаб, таҳаллус] 1 Бирор гоя, тушунча, ҳодиса кабиларни ифодаловчи, эслатувчи шартли белги, ишора. *Дўстлик рамзи. Кабутар – тинчлик рамзи.* — *Она ўлкам менинг рамзи садоқат, Дурлар шодасида дурдона гўё.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Санъаткор Бернора, мовий кўл фарзанди, садоқат рамзи – Оққушига айланиб, равон сузиг чиқади саҳнага.* «Саодат». *Ёдгорликлар муқаддас нодир мерос сифатида Ватанга садоқат рамзи бўлиб, авлоддан авлодга ўтиб боради.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Биз, озод Ўзбекистон фуқаролари учун мустақилликнинг муқаддас рамзлари – Давлат герби, Давлат мадҳияси азиздир.* Газетадан.

2 Қочириқ ёки ишора билан айтилган гап; имо-ишора, шама. *Рамз билан гапирмоқ.*

— *Латифа, асқия, рамзу киноя Ўтар улфатлар ичра бениҳоя.* Ҳабибий. *Саидий, гарчи кейинчалик Ёқубжоннинг рамзига тушунган бўлса ҳам, бу гапни ҳақоратга қарши ҳақорат тарзиди айтди.* А. Қаҳдор, Сароб. *Ҳасрат тўла сўзингдан озор топар нигорим, Рамзи ишора бирлан қўлгин уни ифода.* Э. Воҳидов, Ёшлиқ девони.

3 Рамз (эркаклар исми).

РАМЗИЙ [а. رَمْزِي – рамзли, рамзга асосланган] 1 Рамздан иборат бўлган; рамзли, ишорали. *Йўлнинг ҳам, манзилнинг ҳам ўз рамзий маъноси бор.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. *Буюк одамлар тириклигига ўзидан нишона бермайди.* Уларда рамзий ҳолат кўпроқ бўлади. С. Кароматов, Сўнгги бархан.

2 Расмият учун қилинган, юзаки, шунчаки. *Биз ядро қуролидан холи Марказий Осиё зонасининг барпо этилиши рамзий тадбирга*

айланиб кетмаслиги кераклигини яхши билан миз. Газетадан.

РАМЗИЙЛИК Алоҳида белги, ишора-га, рамзга эгалик, рамзлилик. *Навоий шевриятида ишқининг шартлилиги ва рамзилиги тарқидунёчи дарвеш сифатидаги лирик қаҳрамон образининг хусусиятларида ҳам кўринади.* «ЎТА».

РАМЗИЯТ [а. رمزیت – белгилар, рамзлар; символизм] с.т. Рамзлар. *Ўрдак ва ка-бутар Хоразмдан топилган буюллар рамзиятида кўп учрайди.* «Фан ва турмуш».

РАМЗЛИ 1 Рамзга эга, рамзи бўлган; белгили. *Рамзли тасвир.* ■ *Ўзбекистон пойтахтида ўн кун давомида ўзбек мусиқаси фестивали – «Тошкент баҳори»нинг рамзли машъали порлаб турди.* Газетадан.

2 Қочириқ ёки ишора билан айтилган; шамали. *Рамзли гап.* ■ *-Азимжондан сизгаям хат бор, мана ушланг, – деди почтачи рамзли оҳангда* [Ислом отага]. У. Назаров, Исмоил тажанг.

РАМКА [«рамма» с. нинг кичр.] 1 Портрет, расм ва ш.к. солинадиган, картон, металл ва б. материалдан қилинадиган, асо-сан, тўрт бурчакли ҳошия. *Жимгина хона биллур қандидан ёғилаётган нурга тўлган, деворлардаги кекса артистларнинг суратлари солинган рамкалар ойнаси ярақлаб турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Бугунчча аслига ўхшаса сурат, Заррин рамкаларга қувнаб соглайсиз, Юз рангда товланиб келганда шуҳрат, Сувратин чизолмай шошиб қолгайсиз.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 Матн ёки расм атрофига чизилган тўғри тўртбурчакли қора ҳошия (мотам, аза билан боғлиқ). *Марҳумнинг суратини ёки номини рамкада бермоқ.*

3 кўчма Иш-ҳаракат, фаолият, воқеа-ҳодиса кабилар доираси; чек, чегара. *Рамка-га солмоқ.* *Рамкадан чиқармоқ.* ■ *Фурқат юбилеи ўзининг саломги, моҳият эътибори билан адабиёт ҳодисалари рамкасидан таш-қарига чиқиб кетади, кенг маънодаги мада-ниятимиз, маънавий ҳаётимиз тараққиёти масаласига айланиб кетади.* «ЎТА».

РАМКАЛИ Рамкага эга, рамкаси бўлган. *Катта рамкали портрет.*

РАМЛ [а. رمل – қум] Қум билан фол очиш; фолбинлик. *Соли домла.. рамл кўришидан бошқа.. иссиқ-совуқ.. шунга ўхшаш косиб-*

чиликдан ҳам хабардор бўлган эдилар. Чустий, Пардаи асрор.

РАММОЛ [а. رمل – қумга қараб фол очувчи] Фолбинларнинг бир тури: қум ёки тупроққа, уларнинг юзасидаги нуқталарга қараб фол очувчи шахс. *Кўхна бир китоб ногоҳ чорлар сеҳрли фолдек.* Мен ҳовлиқма раммолдек очаман ҳар сўз, э воҳ. А. Шер, Куз ҳилоли. *Кимлар-да ажнабий бир раммол бўлиб, Умрини сарф этди фолга иқтидор.* А. Шер, Роз.

РАМПА [фр. гамре – тўр, панжара] 1 Театр саҳнаси полига унинг олд қирраси бўйлаб ўрнатилган, саҳнани олдиндан ва пастандан ёритиш учун мўлжалланган ёритиш асблорли.

2 Театрда саҳнага қаратилган ёритувчи асблорни томошабинлар кўзидан паналаш учун авансцена бўйлаб ясалган узун тўсиқ ва шу тўсиқ ортига ўрнатилган ёритиш асблорли. *Шу пайт Шокир ака илдам саҳнага чиқди, ҳеч кимга қарамай, олдинга юрди, рампанинг олдига боргандан тўхтаб, қаддини ростлади-ю, қоронги залга тикилди.* М. Хайруллаев, Кўнгил.

РАНГ 1 [ф. رنگ – тус, ранг, бўёқ] 1 Бўяш учун ишлатиладиган модда; бўёқ. *Куруқ ранг.* *Инак бўяйдиган ранг.* *Ранг бермоқ.* ■ *Ста-дион ремонт қилина бошлаган, панжаралар қизил, сариқ рангга бўялган.* «Ёшлик».

2 с.т. Рангтасвирнинг асосий ифода ва тасвир воситаси.

3 Нарсаларга суртилган ёки сингди-рилган бўёқ, сир. *Шини шарқча нақшдор уй, нақшлари эскириб, ранги хиранган, лекин ҳали дикқатни тортарлик ҳолда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бугун у ишдан барвақт қайтиди.* *Оч зангори рангга бўялган дарвоза-дан ўтиб, ҳовлига кирди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Бирор нарсанинг ўзига хос бўёғи; тус. *Ранги сариқ рўмол.* *Ҳайвонларнинг муҳитга мослашадиган ранги.* *Олмага ранг кириб қолди.* ■ *Ғўзаларнинг рангини кўрган сари, ичгинам туздай ачииди.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми. *Бир тун дарахтда қанча шоҳ-шабба, қанча ранг, қанча гул-мева, қан-чалаб сир-синоат бор.* Газетадан. *Овқат пишиди.* *Қозоннинг занги чиқиб қорайгán гўжага қатиқ ҳам ранг киргизолмади.* А. Қаҳдор, Анор.

5 Кишининг юзидаги қизиллик даражаси. Унинг рангида қони йўқ. Унинг ранги қип-қизил. Ранг кўр, ҳол сўр. Мақол. ■ Негадир Чароснинг юзи худди шу гул билан бир хил рангда эканини энди сезди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Турсуной билан Шарофатнинг ранги бўздай оқарди. Ойбек, Танланган асарлар.

Ранги кетиб қолмоқ Юзида дард, оғриқ, уйқусизлик азоби намоён бўлмоқ; озиб, тўзиб кетмоқ. -Рангинг кетиб қолибди, — деди у Дилфузанинг кўзларига тикилиб. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Ранги синикмоқ** қ. ранги кетиб қолмоқ. Ёдгор унинг ранги синиқиб, кўзлари киртайиб қолганини сезар, изтироб чекиб юрганини билар, югуриб бориб, қўлидан тутгиси, «мен сени соғиниб кетдим ахир», дегиси келар, аммо журъати етмас, бундай қилишига ўзини ҳақсиз деб билар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Ранги ўчиб кетмоқ** 1) ранги оқариб, бўзариб кетмоқ. -Ҳақорат қилди! — деди Искандаров анчадан кейин тигла кириб. У ранги ўчиб, ўрнидан туриб кетди: -Нега мени ҳақорат қилдинг, ифлос! Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 2) кўчма озайиб қолмоқ, баракаси учиб кетмоқ. *Икки-уч олишдаёт лаганинг ранги ўчиб кетди.* Ф. Фулом, Шумбала.

6 кўчма Гап, нутқ, оҳанг ва ш.к. даги нозик бўёқ, тус; кўриниш, жилва. Бир зумдан кейин яна айни товуш парвоз қилди. Аммо ўзга мақомда.. кўнгилни яна қаттиқроқ сеҳрловчи.. ранглар билан. Ойбек, Танланган асарлар. Бир-икки кун миёнасидаги кечинмалар турли ранг билан унинг уйқули димогида акслана бошладилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Энг яқин кишиларидан ҳам яшириб юрган, аллақачон ўтмиш дафтарларида ранги хирадашиб кетган хотиралар бирдан туғён урди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ранги ҳам, туси ҳам намоён дунё, Қирқми эллик бу, умр ўртаси. А. Орипов, Йиллар армони.

7 кўчма Жонлилик, файз. Тошкентлик машхур бир бойнинг хасислиги ҳақида энг кейинги, ҳали ҳеч кимнинг қулогига чатилмаган латифалар сұхбатга “ранг” бериб турар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

РАНГ II [нем. Rang < фр. rang — қатор] дипл. ҳарб. Унвон, рутба даражаси. Биринчи ранг капитани.

РАНГ III [ф. رنگ] Қиёққа ўхшаш ёввойи ўсимлик.

РАНГ-БАРАНГ [ф. رنگ بارانگ] — турли рангдаги, турли хил, ҳар хил] 1 Турли рангдаги, ранги ҳар хил. Ранг-баранг бўёқлар. Ранг-баранг товланмоқ.

2 Турли-туман, хилма-хил, ҳар хил. Ранг-баранг фойдали қазилмалар. ■ Таом иштагча билан ейилгандан сўнг, ранг-баранг қимматбаҳо мевалар.. билан тўла дастурхон ёзib, [Ҳакимбойвачча] аччиқ чойни қуя бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ранг-баранг суратли одамлар яшар, Ишлашар, куйлашар ҳамда курашар. А. Орипов, Йиллар армони. Журналистлар келгуси ишлда ҳам газета ва журналларда ранг-баранг мақолалар, тарих, маънавият ва маърифатга оид материаллар берилажагини айтиб ўтишди. Газетадан.

РАНГВОР [ф. رنگوار] — рангли, рангдор] Бирор мақсад учун зарур бўладиган бўёқ моддалар мажмуи. Шакарпазлик рангворлари.

РАНГДОР [ф. رنگدار] — маълум рангли, рангга эга бўлган] 1 Бирор рангга эга бўлган ёки бўялган; рангли; ранг-баранг. Рангдор қаламлар. Рангдор қоғоз. ■ Паркнинг рангдор маржон чироқлари ҳам сўнди.. ҳамма ёқ жимжит бўлиб қолди. А. Мухтор, Чинор. Чамаси, касалхона яқинидаги бу бозорча ўзидан-ўзи пайдо бўлган, кейинчалик бир қатор раста қурилиб, устига рангдор пласти масса шифер ётиб қўйилган эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

2 кўчма Бежамали, жилвали, тамтакли, баландпарвоз (гап, сўз, услуга ва ш.к. ҳақида). Сайрамов болаликда, узун қиши кечалари.. чолнинг ўзига хос рангдор сўзи ва услубини дикъат билан тингларди. Ойбек, О. в. шабадалар.. умрдоши танлашда янглишима, қизларнинг ташки қиёфасига, рангдор сўзларига уча кўрма, — деди меҳмон Мансурга. Ё. Шукуров, Уч савол.

РАНГДОРЛИК кўчма Жилвадорлик, сержилвалик, жозибалик. Саид Аҳмад асарларини ўқисан китобхон уларнинг тилидан ҳам бениҳоя чуқур эстетик завқ олади, ҳам тилимизнинг қудратига, рангдорлигига, бўйлигига яна бир марта қойил бўлади. «ЎТА».

РАНГИН [ф. رنگین] — рангли, рангдор, муайян рангга бўялган] айн. ранг-баранг, рангдор 1. Рангин плакатлар. ■ Косалар, пиёлалар, қадаҳларнинг гуллари баҳор чаман-

ларидай бой, нафис, рангин эди. Ойбек, Навоий.

РАНГИНЛИК Ранг-баранглик, хилмаллик, ҳар хиллик. ..билимдонлик мубоҳасалари охир-оқибат фикрий рангинликка йўл очиши аниқ. Ш. Ризаев, Жадид драмаси.

РАНГЛАМОҚ с.т. Ранг бермоқ, бўямоқ. Сочларини ранглагани билан, бари бир, юзига кексаликнинг нуқси урибди. Газетадан.

РАНГЛИ 1 қ. рангдор 1. Рангли телевидение. Рангли чит. Рангли қалам. ■ Сарик рангли бино олдида, умрида овқат емагандек қотма, новча, ранглари тоза, ҳаракатлари енгил одамлар қаршисида тўхтадик. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Тўрт марта тул мукофоти берди, икки йилдан бери рангли суратим «Хурмат тахтаси»да. С. Аҳмад, Ўлдуз.

Рангли металлар Темир ва унинг қотишмаларидан бошқа барча металлар.

2 кўчма айн. рангдор 2. Ким билади.. Машҳадийнинг силлиқ назми, рангли услугини валиненъматнинг кўнглини шундай қиласарди, у.. бир неча қўй.. инъом қилиб юборар! Ойбек, Навоий.

РАНГО-РАНГ [ф. رنگو رنگ - турли рангдаги; хилма-хил] с.т. айн. **ранг-баранг**. Ўттам столни бирнасда ранго-ранг мевалар билан яшнатиб юборди. Ойбек, О. в. шабадалар. Ранго-ранг мушаклар ловуллаб кўкка интилди. «Саодат».

РАНГПАР [ф. رنگ پریده - ранги ўтган, йўқолган] Ранги заҳил, синиқсан, рангсиз. Ҳовузнинг у томонида ярим гумбаз шаклида тош терилган, унинг остида мўйлови эндигина сабза урган рангпар йигит кабоб пиширятти. Э. Усмонов, Ёлқин. *Иbn Сино тўрдаги ишак тўшак устида ёстиққа суюниб ўтирган рангпар кишига таъзим қилди.* М. Осим, Карвон йўлларида. Уларнинг гўзлари рангпар, нимжон; ўсимлик чанқоқ: «Сув бер!» деб фарёд чекаётиди. Газетадан.

РАНГ-РУХСОР, ранги руҳсор [ф. رنگ - роҳсар - юзнинг ранги] айн. **ранг-рўй.**

РАНГ-РЎЙ, ранги рўй [ф. رنگ روی - юзнинг ранги] Киши юзининг ранги ва кўриниши. Унинг ранг-рўйни яхши. Она юртинг омон бўлса, ранги рўйинг сомон бўлмас. Мажқол. ■ Фарқланадиган ранги рўйимиз, Туриш-турмуш, орзу-ўйимиз. Н. Нарзуллаев, Ёғду. Ранг-рўйлари бир ҳолатда, қони қочган қўллари ёнларига мажолсиз чўзилган. Н.

Аминов, Ёлғончи фаришталар. Бригадир қорнини силаб, Нусратбекнинг ранг-рўйи, кийим-бошига разм солди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

РАНГСИЗ 1 Бирор рангга эга бўлмаган; туссиз. *Рангсиз суюқлик.*

2 Ранги номаълум, хира. *Рангсиз чит.*

3 Ранги кетган, ранги йўқ. -Сизга бари бир эмасми? - Клара ҳамон унинг қўлини қўйиб юбормас, ойдинда чехраси бир оз рангсиз, аммо жозибали кўринарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Калтакесакдек рангсиз, қонсиз мавлоно Шаҳобиддиннинг кайфи жойида эди. Ойбек, Навоий.

4 кўчма Тил ёки услуг жиҳатидан бўш; туссиз. [Абдишукур] Шоирлик истеъододидан тамом махрум бўлишига қарамай.. вазни бузук, фикри саёз, рангсиз назмлар ёди. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Нисбатан ожиз, бўш. Унинг назарида, севги сўзи Ҳаёт севгиси олдида рангсиз, туссиз эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

РАНГСИЗЛИК Ранги заҳиллик, синиқканлик. [Абдураҳмон домла:] *Рангсизлик орттириб, йигирма саккиз ёшида "ҳатми кутуб" қилишига муваффақ бўлди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

РАНГТАСВИР Тасвирий санъат тури; бирор қаттиқ юзада рангли ашёларда, мас., бўёклар ёрдамида бадиий асар яратиш усули ва шу йўл билан яратилган бадиий асар. Фестивалда мамлакатимизнинг 250 дан ортиқ иқтидорли ёш ижодкорлари рангтасвир, графика, ҳайкалтарошлиқ, амалий санъат, дизайн ва бошқа санъат турлари бўйича сара ижод намуналари билан шиширок этдилар. Газетадан.

РАНГ-ТУС Ранг ва тус(лар). Ранг-тус билдирувчи сифатлар (тли).

РАНГ-ҚУТ Кишининг ранги-рўйи ва файзи. Ранги-қути ўчиб, дир-дир қалтираб турган йигитча қоғозларга қўл қўйди. Ж. Шарипов, Хоразм. - Ўртогингизнинг адаси ким? - ранги-қути ўчиб сўради Муборак Азизович. Газетадан. - Нима гап? Тинчликми? - деб сўради олим ранг-қути ўчган мулозимга қараб. М. Осим, Карвон йўллари.

РАНДА [ф. رندا - таҳтани силлиқловчи дурадгорлик асбоби] Ёғоч ва таҳталарни текис қилиб йўниш, силлиқлаш учун ишлатиладиган, ўртасига пўлат тиф ўрнатилган дастали асбоб. *Мушт ранда. Дароз ран-*

да. — Коля гапга аралашмай, жингала-жингала қириндилар сачратиб, таҳтаса устидан ранда юритарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

РАНДАЛАМОҚ Ёғоч-тахталарнинг сиртини ранда билан текисламоқ, силлиқла-моқ. *Таҳтани рандаламоқ.*

РАНДАЛАШ Маълум қалинликда қиринди олиш йўли билан материаллар сиртига ишлов бериш усули. *Таҳтани рандалаш.*

РАНЕЦ [нем. Ranzen — халта, сумка] Ҳарбийлар ёки ўқувчиларнинг елкага тасма билан осиб юрадиган сумкаси. *Ранецига ортиқча нарса солиб қўйилгандаи орқага тортади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

РАНЖ [ф. رنچ — меҳнат, машаққат; ташвиш; фам, алам; дард] 1 Кўнгилга етган озор, алам. *Оламда ҳар нарса эсдан чиқиши, ҳар қандай ранж, кулфат кўнгилдан кўтарилиши мумкин, лекин уч ярим яшар бўлиб ўлган фарзанд доди.. ўйқ!* А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш.

Кўнглини ранж қилмоқ Бирорни ранжитмоқ, кўнглига озор бермоқ. [Бирордан] **Ранж топмоқ** (ёки чекмоқ) Бирордан ранжимоқ, озор топмоқ. *Мард атаймиз кимки турса аҳду паймон устиди, Чекса ҳам ранж, узмагай меҳрин қафрон устиди.* Ҳабибий.

2 эск. Меҳнат, машаққат. «*Ибодулло маҳсум шунча жойдан ранж чекиб келибди-я*», деб тақрор ўйлади Эломонов. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. Ҳақ ўйлинда ким сенга бир ҳарф ўқитди ранж ила, Айламак осон эмас ҳаққин адо минг ганж ила. Алишер Навоий.

РАНЖИГАННАМО Ранжиганга ўхаш, ранжигансимон, ранжигандай. -Сал паст-роқ туш, — деди Кесакполвон сал ранжиганнамо оҳангда. Т. Малик, Шайтанат.

РАНЖИДА [ф. رنجیده — уринган, қийналган]: қадам ранжида қилмоқ Бирор ёққа ташриф буюрмоқ, бормоқ, келмоқ. -Шу шарт биланки, кейин бизникуга ҳам қадам ранжида қиласиз.. — жавоб берди Ўқтам. Ойбек, О. в. шабадалар. *Сафарда юрган кезларим бу ерга навбати билан Намангандан ва Тошкентдан санъаткорлар қадам ранжида қилишиди.* Газетадан.

РАНЖИМОҚ Бирордан ёки бирор кўнгилсиз иш, ножӯя хатти-ҳаракатдан озор чекмоқ, хафа бўлмоқ. *Унинг кўнгли нимадан ранжиди?* — Эҳтимол, анов кунги воқеадан ранжигандир.. Нега шундай қилдинг, онажон,

нега Адолатни мендан қочирдинг? И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Оталар боладан ранжиса озроқ, Гоҳида шундайин сўзни дейдилар: -Болам, кексаларни қадрла кўпроқ, Боғлаб қўйгани эмас бизни, дейдилар.* А. Орипов, Йиллар армони. *Қўзингизни очинг, отажон, қачон сизни ранжитдим, қачон?* Э. Раҳим, Янги қадам.

РАНТ [нем. Rand — чет, чекка; қирра, зих] маҳс. Пойабзалнинг юқори қисмини пошна билан сиртдан биритиравчи камбар тери тасма.

РАНТЬЕ [фр. gentier — рента] иқт. Қарзга берилган пул маблағидан тушадиган фоизлар ва қимматбаҳо қофозлардан тушадиган даромадлар ҳисобига яшовчи шахс.

РАНЧО [исп. rancho] Лотин Америкасида ҳовли-жой; Фарбий АҚШда чорвачилик фермаси. Американинг Жанубий Дакота штатидаги ранчолардан бирида унча катта бўлмаган динозаврнинг тошга айланган скелети топилди. «Фан ва турмуш».

РАП с.т. Раф. Элмурод.. полк ҳовлисига қараган дераза рапига икки тирсагини қўйиб, бошини кафтлари орасига олганича, эртаги машгулот юзасидан китоб кўрар эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

РАПИДА 1 [ф. رپیدا < a. رپیدا — боғ, боғич; белбоғ] Тандирга нон ёпиш учун ишлатиладиган, матодан тикилган, тўғарак шаклдаги қалин қўлқоп. [Мехриҳон] *Рапидадаги ноннинг юзига сув сепиб, саватга ташлади.* С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

2 кўчма Думалоқ, доирасимон, рапидага ўхашаш. *Баширжоннинг рапида юзлари, хум калласи қип-қизаруб, лаблари кўкариб кетди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Яҳшибоев Ёнгулиннинг қиёфасини эслади: *рапида юз, бароқшо бир кимса..* М. М. Дўст, Лолазор. *Унинг рапида сингари юм-юмалоқ, қип-қизил юзида, аланг-жаланг кўзлариди алақандай тараффуд бор эди.* О. Ёқубов, Улуғбек ҳазинаси.

РАПИРА [нем. Rapier < фр. rapier] спрт. Қиличбозлиқда: расмий мусобақаларда қўлланадиган қайишқоқ, тўрт қиррали, ҳар бир санчқини қайд этувчи электр алоқали қурилмаси бўлган шамширдан иборат санчувчи курол.

РАПОРТ [фр. rapport — олиб келиш; олиб бориш; қайтариб олиб келиш] 1 Идора ёки муассаса бошлиғига ёки ўз раҳбарига бирор

вокеа-ҳодиса, бажарилган иш, режа, мажбурият ҳақида тақдим этилган хабар, ахборот. *Ишга тушганлиги ҳақида рапорт бермоқ.* — Бошқа бригадирлар ўз планларини бажариб, рапорт бера бошладилар. У. Исмоилов, Сайланма.

2 Куйи унвонли ҳарбий хизматчининг ўзидан юқори унвонли ҳарбий бошлиққа маълум топшириқ бажарилганлиги ҳақида низомда белгиланган тартибдаги ёзма ёки оғзаки ҳисоботи. *Алжон полк командири қаршиисига югуриб келди ва гоз туриб рапорт берди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Разведкачи топшириқни вақтида бажарганлиги ҳақида командирга рапорт берди.* Газетадан.

РАПС [нем. Raps] бот. Карамдошлар оиласига мансуб, бир йиллик мойли емашак экини (озиқ-овқат ва тўқимачилик саноатида, чорвачиликда ишлатилади);

РАПСОДИЯ [юн. rhapsodia — рапсод (достончи) қўшиғи] мус. Ҳалқ қўшиқлари ва рақслари мавзууда ёзилган эркин шаклдаги чолғу ёки вокал мусиқа асари.

РАСАД I [а. رصد, — пиостирма; (астрономик) кузатиш; қўриқлаш; телескоп] кт. астр. Осмон жисмларини кузатиш, астрономик кузатишлар.

РАСАД II [р. рассада — кўчат]: **расад қилмоқ** с.т. Униб чиққан кўчатларни тез етилтириш учун яшиқдан ёки кўчатхонадан олиб, ерга сийракроқ қилиб қайта ўтқазмоқ. *Янги кўчатлар расад қилинди.*

РАСАДХОНА [расад I + хона] Қадимги Шарқ обсерваторияларининг номи (яна қ. обсерватория). *Беруний* бу жумбоқни ечиш умидида ўзи қурган расадхонада кечани кундузга, кундузни кечага улаб, расад ўтқазди. О. Ёқубов, Кўхна дунё. *Самарқанд қалъасининг ташқарисидаги боғ кўчалар, Улугбек расадхонасининг атрофлари, Обираҳмат аригининг бўйлари беҳисоб қўшинга тўлиб кетган.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Катта боғни эслатувчи сердараҳт ҳовли кимсасиз, расадхона жимжит эди.* О. Ёқубов, Кўхна дунё.

РАСАМАД [ф. رسمات < a. رسمات] с.т. Бирор нарсани ҳар бир киши ёки ҳар бир нарсага тўғри келган, тенг улушларда тақсимлаш. *Rasamad қилмоқ.* — *Ўртоқларимга яхши кўриниш учун, расамадда кўрсатилмаган бўлса ҳам, ёф ёнига тухумни қўшиб олиб боришни ўзимга маъқул қилган эдим, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола. *Асли*

галат экан бу дунё, *Расамадни билмас экан ёч.* А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

Расамади билан 1) тўғри тақсимлаб, бўлиб. *Ерга расамади билан ўғит солмоқ.* — *Ўртага кабоб келди. Аззамжон ака ўз қўли билан икки-икки сихдан расамади билан меҳмонларнинг ликопчасига қўйди.* С. Аҳмад, Гугурт; 2) тартиби билан. *Унинг [янги шаҳарнинг] кўчалари тўғри ва кенг.* *Имаратлари расамади билан солингган.* З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

РАСВО [ф. رسو — шарманда, бадном бўлған, уятга, иснодга қолган] 1 Ножўя хатти-ҳаракати, юриш-туриши билан эл назаридан қолган; ярамас, разил. *Расво одам.* — *Тавба, — деди у ўзига-ўзи, — ярим соат ичиди икки расво одам билан учрашсам-а.* Ҳаётидаги ҳеч маҳал бунчалик ярамас тасодиғга ўйлиқмаган эди. Мирмуҳсин, Умид.

2 Жуда ҳам ёмон, танқиддан тубан. *Расво гап.*

3 Жуда ҳам ёмон, ярамас; нокас. *Унинг хунуқлиги устига икки дунёси ҳам расво — ҳасадчи эди.* Мирмуҳсин. *Божаси расво эканини билардим.* Шукрулло, Сайланма. *Жайдари ғўзадаи мижғов, расво экинни дехқон боласи билмаса керак.* Ф. Фулом, Аликулнинг қарзи.

4 Издан чиқиб кетган, ёмон аҳволга тушиб қолган; ёмон, пачава. *[Ўрмон Дадавойга:] Қаердаки интизом маҳкам, у ерда иш йирик.* Қаердаки интизом бузилди, у ерда иш расво. Уйгун, Навбаҳор. *Ишни расво қилидигу Падарланъат Тошбақа.* «Ёшлик».

5 Бузук, бадаҳлоқ.

Расво бўлмоқ ёки **расвоси чиқмоқ** 1) эл назаридан қолмоқ, эл назаридан шармандаи шармисор бўлмоқ. *Ана шундай қилиб эсдан ҳам ажарарсиз..* эл ичиди кулгига ҳам қолурсиз, расво ҳам бўлурсиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) ишдан чиқмоқ; бузилмоқ. *Лой сачраб, кийими расво бўлди.* Яп-янги жинси шим ҳам расво бўлди. «Шарқ юлдузи»; 3) пачава бўлмоқ, бузилмоқ. *-Башарти ҳат душман қўлига тушгудай бўлсами, ишишим расво бўлади, - деди унга командир вазифани тушунтирас экан.* А. Раҳмат, Варракчи чол; 4) бузилмоқ, ёмон ўйлга кирмоқ. **Расво қилмоқ** ёки **расвосини чиқармоқ** 1) шармандаи шармисор қилмоқ. *-Лозимидан бўлак ҳамма ёғини ечириб, расво қилиб чиқаршишибди, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фаргона т.

о.; 2) кирдикорларни очиб ташламоқ. -Хароми мени тоза расво құлғанға ўхшайды, — деди ўзича [Хожи]. А. Қаҳчор, Йиллар. -Расвомизни чиқарышыбы, — деди Саидваққос әнтикиб [Обидхұйжага]. Сұнг құнтағидан газета чиқарди. — Фельетон қилишибы. Х. Тұхтабоев, Фельетондан сұнг; 3) ифлос құлмоқ, ёмон ахволға келтирмоқ. Она! — Холиса ўғирилиб қаради, катта хона полида мушук-часига сүт бўктирилган нонни едиролмай ўтирган ўғилчасига кўзи тушди: -Хой, полни расво қилибсан-ку! С. Нуров, Нарвон. -Войбў, ҳовлини расво қилибсизлар-ку, — деди Фотима опа тогора изларини кўриб. Р. Файзий, Сен етим эмассан; 4) издан чиқармоқ, бузмоқ, пачава құлмоқ. Шукур Каримович гўдайиб турган Салимхон Обидийга ҳўмрайди: -Домла, расво қилингиз! — деб пўнгиллади. Мирмуҳсин, Умид. -Ўша фельетон ҳамма ишни расво қилиб ташлади. Матбуотда эълон қилиндими — тамом. Гишт қолидан кўди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа; 5) бузмоқ, ёмон йўлга солмоқ. Қизларни ҳам расво қилияпсиз. С. Зуннунова, Олов. -Болалар мени яхши кўрсин, деб уларни расво қилияпсиз, ўртоқ Султонова [деди Баратов]. С. Зуннунова, Янги директор. Чакки қиласи Шоқосим ака. Наша бир куни уни расво қиласи. Ойбек, Танланган асарлар. **Расвои олам (ёки жаҳон)** бўлмоқ Ҳамманинг олдида шармандаи шармисор бўлмоқ, обрўси тўқилмоқ. Замондин замон ўтиб, уларнинг дилида яхшили, мурривват, ҳамият, инсофу адолат чироги ёнармикин ёхуд то қиёмат қадар шундай бадбахтлик ботқогида расвои олам бўлиб қолармишинлар? С. Сиёев, Ёруғлик. Буларни ўйлаганда, Тожибойнинг ичини қоронғи босиб, кўз олди тиниб кетди. Йўқ, кимсан — Тожибой оқсоқол бундай расвои жаҳон бўлиш учун туғлган эмас. П. Турсун, Ўқитувчи.

РАСВОГАРЧИЛИК 1 Одоб-ахлоқ чегарасидан ташқари иш, ножӯя хатти-ҳаракат; шармандалик. *Нега расвогарчилек қилинг?*

2 Бошибошдоқлик, бебошиблик. Бундай расвогарчилекни қаердан ўргандинг? «Ёшлик».

3 Ахлоқи ёмонлик, бузуклик, фаҳш. [Насиба:] *Расвогарчилекка сұдраган кишиларни дўст деб, уларнинг тақдирини ўйлаяпсизми?* С. Зуннунова, Олов.

РАСВОЛИК 1 Ярамаслик, разиллик. Ёқут ая ўз расвогарчилекка аччиқ-аччиқ, юмма-юмма ииғлади. F. Гулом, Соялар.

2 айн. расвогарчилек 2. -{«Мусулмон лигаси»} Уламолар билан биргалашиб, яна Америка «әрдамини» бош усти қабул этишга фатво берди, бу қандай расвовлик! — деди Мұхаммад Жамол. Ойбек, Нур қидириб.

3 айн. расвогарчилек 1. Одамлар суюғоёқ хотинидан эмас, расвовликни бўйнига олган эридан жирканишарди. Мирмуҳсин, Умид.

РАСВОЧИЛИК айн. **расвогарчилек**. Подшо бўлсанглар, отланиб юрсанглар бўлмайдими? Бу қандай расвочилек. «Маликаи айёр».

РАСИДА [ф. رَسِيدَةٌ, — етган, етишган, эришган; пишган, етилган; комил; вояга етган] эск. кт. 1 Жисмоний жиҳатдан тўла ривожланган, камолотга эришган; етук, баркамол. ..Овозим дўриллаб, расида бўлгунимча отамнинг ёнида ётдим. «Ёшлик». Ҳасан қайғичи — хоннинг хос қизиқчиси, бўйи икки газча келар, ориқ, кўса, узун қўллари тиззасигача етар, товуши ҳам расида бўлмаган ўстириларникидек чийиллаб чиқар эди. С. Сиёев, Аваз.

2 айн. раста II.

РАСИДАЛИК Жисмоний жиҳатдан тўла ривожланганлик, камолотга эришганлик, етуклик. Элчин хушсурат бўлгани учун, расидалик чегарасидан ўтмаёқ, қизларнинг хумор кўзлари таъқибига учраган эди. Т. Малик, Шайтанат.

РАСКЛАДУШКА [р. раскладывать — «таклаб қўймоқ; ёймоқ» фл. дан ясалган от] Енгил буқма каравот. Ошхонада ўтган ҳам, кетган ҳам қоқиладиган раскладушкада ётманини мақтайдими? С. Зуннунова, Олов. Жувон.. шафтоли тағидаги раскладушкага жой қилиб, чироқни ўчирди. С. Аҳмад, Таззим. Чодирлардан бирига кириб, раскладушкаларга ўзимизни ташладик. П. Қодиров, Училдиз.

РАСМ I [а. رسم — чизма, тарх; сурат, тасвир, портрет, фотографаси; из, белги] Кўлда чизилган, босма ёки фотографик тасвир, сурат. *Расмлар билан безатилган китоб. Расм дарси. Расм олмоқ. Расм солмоқ.* ■■■ [Кўзигойнинг] Ишлаган расмларидан битта-яримтаси гоҳо деворий газета редколлегиясига маъқул тушшиб қолади. Х. Назир, Сұнмас чақмоқлар. Ўсмани узид қўйдим, Сўлиса қўйман деб. *Расмингизни сўрадим, Соғинсан кўраман деб.* С. Сиёев, Ёруғлик.

РАСМ II [а. رسم, — маросим, урф-одат, таомил; диний маросим] Бирор жамиятда

одат ҳукмига киргандар тартиб-қоида; урф, удум, таомил. *Меҳмон олдига дастурхон ёзиши ота-боболаримиздан қолган расм.* ■ Уларнинг расми шунақами, ишқилиб, аввал обдан ғазал айтшиди, кейин ичкари киришиди. С. Сиёев, Ёруғлик. *Юракка энг яқин кишисини ўйқлаш – азал одамзод расми.* «Шарқ юлдизи».

Расм бўлмоқ 1) одат ҳукмига кирмоқ, одатга айланмоқ. Эҳтимол, пайшанба куни ош дамлаш ўшандан кейин расм бўлгандир? К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик. *Хозирги кунга келиб, жамият босиб ўтган ўйлни ошкора тадқиқ-таҳлил ва танқид қилиш расм бўлди.* «Ёшлиқ». Санжар тарбия топган оиласда одамларни навларга ажратиб муомала қилиш расм бўлганилиги сезилиб турибди. «Ёшлиқ»; 2) кенг тарқалмоқ, ёйилмоқ; мода бўлмоқ. *Унинг [Дилдорнинг] эгнида ўша пайтларда расм бўлган пушти крепдешин кўйлак, оёғига баланд поинали туфли.* С. Аҳмад, Уфқ. **Расм қилмоқ** 1) одат ҳукмига киритмоқ, одатга айлантиримоқ. -Бўш вақтларда шундай физкултурачилар кийимида майдонда түп ўйнашин бошқаларга ҳам расм қиласан! – деди Ўқтам. Ойбек, О. в. шабадалар; 2) кенг тарқатмоқ, ёймоқ. Зулхумор шу вақт ишгитларга қалтоқни расм қилди. «Равшан».

Расми кушод этн. Бирор нарсанинг тантанали очилиш маросими. Янги ҳовлининг «расми кушоди» да иштирок қилган Мирвалиланги хўтиқдек чилимни кўтариб келади. А. Қодирий, Обид кетмон. ..биз бу оқшомни Мұхаммаджон боғида, унинг расми кушодида ўтказдик. К. Қаҳхорова, Чорак аср ҳамнафас.

РАСМАН [а. سماں – расмий, қонуний тарзда] рвс. 1 Расмий равища, расмиятга мувофиқ. Дўнанбекнинг меҳмондорчилиги, расман бек қилиб тайинланганига ўйл тўлиши муносабатига багишиланган бўлса-да, асосий мақсад гап териш эди. «Шарқ юлдузи». Наврӯз байрамининг халқа расман қайтариб берилиши нуҳоятда адолатли иш бўлди. Газетадан. Давлат мустақиллигимизни дунёнинг 120 дан ортиқ мамлакати расман тан олди. Газетадан.

2 Қуруқ, расмият юзасидан, расмиятчилик билан. *Расман, юзаки иш кўришиларга, ваддалар беришга.. қатъиян хотима бериш керак.* Газетадан.

РАСМАНА с.т. қ. **расмона.** Расмана кетмон. ■ [Пакана қизиқ] Амирнинг навкарла-

ри, мен яхши разм солдим, расмана навкарлар! А. Мухтор, Тонг билан учрашув. *Бу кўзлар расмана тикилганда, не-не қизларни қалқитиб, қоқилтирган.* М. Мансуров, Ёмби. Яхшибоев Мұхсинанинг кўнглини топганидан сўнг, ўзи расмана совчилик қилган. М. М. Дўст, Лолазор.

РАСМИ рвс. с.т. Одатга кўра, одатда. *Дадам кулиб гапида давом этади: -Расми, овулга меҳмон келса – танишими, нотанишими, отдами, пиёдами – бари бир, қозоқлар уни яхши қабул қилишади.* Ойбек, Болалик.

РАСМИЙ [а. سمىٰ – маъмурӣ, маъмуриятга алоқадор] 1 Ҳукумат, давлат ёки бирор ташкилотга оид, шулар томонидан белиланган. *Расмий вакил.* ■ *Ўрдага ариза билан мурожаат қиладиган ҳар ким, ҳатто расмий кишилар ҳам аввал маслаҳат сўраши учун Анварнинг ёнига келар эдиар.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. Тазқидланганидек, Ўзбекистон ва Украина расмий делегацияларининг кенгайтирилган тарқибдаги музокараларида, асосан, иқтисодий масалалар муҳокама этилди. Газетадан. У ҳеч кимга, айниқса, расмий кишиларга оиланинг икничиликларидан гапирмасди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмири.

2 Ҳукумат, давлат органлари ёки бирор ташкилот томонидан эълон қилинган, чиқарилган, тарқатилган. *Расмий маълумот.* *Расмий аҳборот.* ■ *Бунга ташкилотлар ва шахслар ўртасидаги расмий ишга таалуқли бўлган ҳатлар, ёзишмалар киради.* «ЎТА». Улар асосан расмий хабарларни эълон қилиш билан чекланадилар. Газетадан. В. В. Решетов 50 дан ортиқ докторлик ва кандидатлик диссертацияларига расмий оппонент бўлди. «ЎТА».

3 Қонуний равища тасдиқланган, расмийлаштирилган. *Расмий ҳужжатлар.* *Расмий ташкилот.* ■ *Мамлакатимиз мустақиллигининг расмий даражасини халқаро майдонда янада яқолроқ кўрсатиш учун шундай ташрифлар бўлиши лозим.* Газетадан. Ҳар эҳтимолга қарши расмий қоғоз олиб келандим. «Шарқ юлдузи».

4 Ҳамма қоидаларга, расмият талабларига риоя қилиб бажарилган, ўтказилган. *Расмий таклиф.* *Расмий мажлис.* ■ *У [профессор Жамолов] президиумга чиқиб ўтириши билан, расмий қисм ўз-ўзидан юришиб кетди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. Ҳали расмий сўз олганимча йўқ. «Шарқ юлдузи». Жум-

ладан.. расмий ташриф вақтида Европа қайта тикланиш банки билан битим имзоланди. Газетадан.

5 кўчма Куруқ расмият юзасидан бажарилган, куруқ расмиятдан иборат бўлган. -Афв этасиз, — деди Тўғайсари расмийроқ оҳангда. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Совчилар шунчаки расмий нарса. «Шарқ юлдузи». Умуман, жамоат олдида гапиришни сезмайдиган одам: ўзининг имомлик вазифасига ҳам жуда расмий равишда қарайди. Чўлпон, Кечака ва кундуз.

6 кўчма Куруқ, совуқ. Замира оғзаки қуруққина сўраши, Очил ҳам расмий салом берди. П. Қодиров, Уч илдиз.

7 Давлат йўли билан олиб бориладиган муомала, ёзишма ва ҳужжат тилига хос бўлган; мактубий. *Расмий услуг*. — Маълум бўлишича, бу одам ҳам мазкур тилини расмий, қаердадир тасдиқланган тил деб билар, бу тилда сўзланадиган ўлик нутққа жон киргизгани қилинадиган ҳар хил ҳаракатни «қуюшқондан ташқари чиқиши» деб ҳисоблар.. экан. А. Қаҳҳор, Қуюшқон. *Республикамизда ўзбек адабий тилининг расмий-иши услубини ўрганиш бўйича илк қадам қўйилган*. «Иш юритиш».

8 Одатдаги, оддий, расмана. *Расмий уй*. — Мана, кўрмайсанми, расмий одамдан бўнинг нима фарқи бор? Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит.

РАСМИЙЛАШМОҚ Расмий йўл билан тасдиқланмоқ, расмий тус олмоқ. Ҳужжатлар расмийлаши. *Расмийлашган ташкилот*.

РАСМИЙЛАШТИРМОҚ Расмийлашмоқ фл. орт. н. Қарорни расмийлаштиримоқ. — Ҳужжат тайёрлаш ва расмийлаштириша энг аввало ўзбек тилининг барча асосий қонуниятлари ва қоидаларини маълум даражада тасаввур этиш зарур. «Иш юритиш». - Бавзи ҳужжатларни расмийлаштириши керак эди, эртага комиссия келиши мумкин! — деда гудранди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

РАСМИЯТ [а. *رسمیت* — расмийлик; расмий ҳужжатлар] 1 Бирор ишни, вазифани бажариш учун ўрнатилган тартиб-қоида, ишнинг расмий томони; расмийлик. Бутун расмиятларга риоя қилимоқ. — Агар ўртада расмият бўлмаганда.. бизларни қучмоқчи экани [Лутфилланинг] қиёфасидан сезилиб турарди. Мирмуҳсин, Созанда.

2 Куруқ хўжа кўрсинга қилинган иш, хатти-ҳаракат, юзакилик. [Хафиза] Севиклисидан икки хат олди; унинг назарида, бу хатлар расмият учун ёзилгандай туюлди. Мирмуҳсин, Умид. Гуреевнинг саволларига расмият учунгина жавоб берди-ю, ўзига кўрсатилган креслога ўтириди. С. Кароматов, Олтин кум.

РАСМИЯТЧИ Куруқ расмиятга ёки тақаллуфга риоя қилувчи; бюрократ. -Жуда расмиятчи бўла берма! Мен ҳамма нарсага расмий қарай берадиган одамларни ёқтиримайман, — деди Шукур Каримович Умидга. Мирмуҳсин, Умид. Ишларингизнинг қадрини мана шунақа ҳовлиқмалар, маҳмадоналар, расмиятчилар туширяпти. П. Қодиров, Уч илдиз. Бутун юриш-турсиши, кўз қарашларидан фурт.. расмиятчига ўхшаб кўринган одамнинг «санъатингизни ўргатинг» деган сўзи [Тешавойга] майдек ёқиб тушди. Ж. Абдуллахонов, Йўл.

РАСМИЯТЧИЛИК Куруқ расмиятга ёки тақаллуфга берилиб кетишилик; юзакилик, тўрачилик. *Расмиятчиликка чек қўймоқ*. — Бу лақаб ҳар қандай расмиятчиликни улоқтириб ташлаб, уни [Аҳмадни] яна ўша бегам студентлик даврига чорлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Бу расмиятчиликни бажариш фарзанд учун оғир, шарафли.. Ҳам қарз, ҳам фарз.. Зеро, ҳаёт занжирни тамомила узилмаганингини англатувчи бир удум.. «Ёшлик». Ҳамон тармоқда расмиятчилик ва тўрачилик, хўжса кўрсинга ишлаш ва кўзбўямачилик ҳоллари кўп. Газетадан.

РАСМЛИИ Расм чизилган, расм билан таъминланган, расм солинган. *Расмли китоб*.

РАСМ-ОДАТ қ. *расм-руsum*. Бу расмодатга аёл зоти борки, рози бўлмай иложи ўйқ. К. Яшин, Ҳамза.

РАСМОНА [а. + ф. *رسمانه* — оддий, одатдаги] 1 Рисоладаги, оддий, расмана. Қиз расмона кетмон билан тез ва пишиқ ишлаб кетди. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Чинакамига, астойдил, ростакамига. Гўёки ўзининг армони эканини расмона англайдиган ягона одам ҳам унинг ўзи. «Ёшлик». Шоиргаям қийин, битта ўзини деб расмона уруш очолмаса. М. М. Дўст, Галатепага қайтиши.

3 Шунчаки, юзаки. Буларнинг ҳаммаси шунчаки расмона ишлар. «Ёшлик».

РАСМ-РУСУМ [а. رسم – расм + رسم – расмлар] Расм ва таомиллар, урф-одатлар. *Кўп камбагаллар бу эски расм-русум ва одатларни бажо келтираман деб, неча йиллар қиз чиқара олмай, ўғиларини уйлантира олмай сарсон бўлардилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Тошкентликларнинг расм-русумлари бу жойларга ҳам ёйилди, фақат карнай-сурнай йўқ. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Ота-боболаримиз азалдан мусулмончилик расм-русумларига қаттиқ амал қилиб, ҳалол-покиза умр ке-чиргандар.* Газетадан.

РАСМЧИ с.т. 1 Расм олувчи, сураткаш; фотограф. *Расмчи йигит.*

2 Рассом.

РАСО [ф. راسو – тўлиқ, бутун, етарли; мукаммал] 1 Ками йўқ, тўлиқ, бут. *Raso пачкалар. Пул расо чиқди.* ■ [Алишернинг] Кетганига бўғун расо бир ой бўлди. Нега бунча ҳаяллади экан? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Ақлий жиҳатдан тўла ривожланган, камолотга эришган; етук, баркамол. Хотин бўлса қобилу ақли расо, Эрин шоҳ этар, гарчи бўлса гадо. «Ақл ақидан қувват олади». Усмонали ака ер илмини ҳаммадан кўра яхши биладиган ақли расо одамга ўшайди. С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

Расо қилмоқ 1) бут қилмоқ, тўлдирмоқ, расоламоқ. Пачкани расо қилмоқ; 2) вояга етказмоқ, камолотга эриштироқ, етилтироқ. *Афтидан, буларни машқ қилдиришига, машқини тезроқ расо қилиб, фронтга жўнатишга ҳеч ким шошилмас ва лозим ҳам кўрмас эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Қадди расо** Қадди, бўйи-басти келиштан, қоматли. Эшон ая қадди расо, кўзидан сурма, юзидан упа-элик аримаган кўхлик бир хотин эди. С. Аҳмад, Сайланма.

3 Бутунлай, тамоман.

РАСОЛАМОҚ 1 Бут қилмоқ, расо қилмоқ, тўлдирмоқ. Асбоблар комплектини расоламоқ.

2 Нишонга тўғри урмоқ, тўғриламоқ. Ҳанжарингни дадил сугур қинидан *Ва расолаб санчигл ўнг биқинидан!* Миртемир, Асарлар.

РАСОЛИК Етуклик, камолотга эришганлик. *Фикримни дарҳол қувватлагани ақли расолигидан, донолигидан далолат беради.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. [Ферузанинг] Ўзи озғин, бели нозик бўлса ҳам, болидилари, би-

лаклари тўлишиб, қаддига ажиб расолик баҳиш этади. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

РАСПИСКА [р. расписаться – «қўл қўймоқ, имзо чекмоқ» фл. дан ясалган от] с.т. қ. **тилхат.** У кўзларини чирт юмганича, яна гапирди: *-Истасанг, иккинчи бундай қилмасликка расписка бераман. Кўр эканман, қадрингни билмаган эканман.* С. Аҳмад, Сайланма.

РАССОМ [а. رسام – чизмакаш; тасвирчи, мусаввир] Расм солувчи санъаткор; сураткаш. Ўзбек ҳалқ рассомлари. ■ Нозик дидли рассомларни ҳам ҳайратда қолдирадиган ойнадаги нақш [Элмуроддинг] хаёлини банд этди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Рассом ўз асарларини бошқа санъаткорларга ўхшаб ҳалқ оммасига кенг тарқатиш имкониятига эга эмас. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Ёзувчи билан рассом қўлни қўлга бериб, дўстона ҳайрлашишди. С. Аҳмад, Юлдуз.

РАССОМЛИК Расм солишдаги ижодкорлик, сураткашлик. *Рассомлик санъати.* ■ .. Ошно ортиқча гап кавлаб ўтиради. Аввалбекнинг дипломатик ўқишини ташлаб, рассомлик қилиб юрганини кечирди. М. М. Дўст, Лолазор. Ҳа, иннайкейин. Қўзидой рассомликдаям чаканамас-да. Ишлаган рассомларидан битта-яримтаси гоҳо деворий газета редколлегиясига маъқул тушиб қолади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

РАССОМЧИЛИК айн. **рассомлик.** Сиз рассомчилик факультетининг иккинчи курс студенти Чароснинг онасимисиз ахир? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Рассомчиликка қизиқиши уни 1969 йили Бенъков номидаги рассомлик билим юртига етаклади.* Газетадан.

РАСТА I [ф. راست – қатор; қаторга қўйилган, қаторда турган] Бозорларда бир турдаги мол билан савдо қиласиган дўконлар қатори ва улар ўртасидаги бозор, кўча, йўлак. *Чит растаси.* ■ Чамаси, касалхона яқинидаги бу бозорча ўзидан-ўзи пайдо бўлган, кейинчалик бир қатор раста қуршиб, устига рангдор пластиласса шифер ёпиб қўйилган эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Келтирилган қон-қон гуручларни тушириши керак, расталарга жойлаши керак. Ш. Холмираев, Оғир тош кўчса. *Баширжон раста оралаб юраркан, ён томондан таниши бир овоз келди: -Ҳо, жиян!* Н. Аминов, Суварак.

РАСТА II [ф. راست – ўсиб етган, пишиб этилган] с.т. Балогатга етган пайт; балогат.

Раста бўлмоқ Балоғатга етмоқ.

РАСТА-РАСТА Қатор-қатор, кетма-кет.

Раста-растада ўтади ёшлар, Таъзимдаидир куёв ва келин. Т. Тўла, Асарлар. [Содик мингбоши: Сенларга раста-растада қилиб бозор очиб қўйган ким ўзи? А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

РАСТРАТ(А) [р. растрата — сарф қилиб қўйиш] с.т. эск. Давлат ёки жамоат пулини, мол-мулкани қонунга хилоф равишда сарфлаш, ўзлаштириш, еб қўйиш. *Растрат қилмоқ. Растратни ундиримоқ.* — Растрат учун ҳовли мусодара қилинадиган бўлти. С. Аҳмад, Юлдуз.

РАСТРАТЧИ с.т. Пул, мол-мулкни ўзманфаати учун сарф этган киши.

РАСУЛ [а. رسول — чопар, вакил; элчи; олдиндан хабар берувчи] 1 Оллоҳнинг вакили, элчиси (Муҳаммад пайғамбарнинг сифати). *Набилар, расуллар, доҳийлар унда, Қабрлар, қасрлар турғандир қатор.* А. Орипов, Йиллар армони. *Худо ва Расулга бўлган ҳақорат — куфр ва муртадлик бўлиб, коғир ва муртаднинг жазоси қатл, дорга осилиш ва сангкор қилиши эмасми?* С. Айний, Куллар.

2 Расул (эркаклар исми).

РАСУЛУЛЛОХ [а. رسول — Оллоҳнинг расули] айн. **расул** 1. Бир кун сўрадилар *Расулуллоҳдан: -Тақдир ҳукми экан — бўлгани бўлди, Зарра фойда йўқдир гарчи оҳ-воҳдан, Айтинг, мен нетайин, падарим ўлди?* А. Орипов, Ҳаж дафтари.

РАСЧЁТ I [р. расчёт — ҳисоблаш, ҳисоблаб чиқариш; ҳисоб-китоб қилиб (ҳақини бериб) ишдан бўшатиш; ўч олиш] 1 *тех. Лойиҳалаш маҳалида керакли маълумотларни ҳисоблаб чиқариш. Буғ қозонининг расчёти.*

2 бух. қ. **ҳисоб-китоб.** *Гани ака тушунтириди: -Гузарда завхоз бизни учратди-ю, Инжиқободдаги мактаб боғига олиб бориб, олмаларнинг тагини чоптириди. Ундан кейин шеригимга расчёт бериб, менга мактаб орқасидаги ариқларни тозалатди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 с.т. Ўч олиш, ҳисоблашиш. Ҳа, бир муштурдим, ўртоқ полковник, иккни мушт кўтара олмас эди. Чамаси, биз қарздор, расчётни Берлинда қиласиз. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

РАСЧЁТ II [р. расчёт — ихтисослашган жангчилар гуруҳи] ҳарб. Битта тўп (замбарақ) жаремётни бошқарувчи

жангчилар гуруҳи. *-Жангга ҳозирланинг!* — възвод командининг буйруги расчёт жангчиларни сергаклантириди. Газетадан. *Тирик қолган жангчиларни дарҳол ҳар иккала тўп расчётига биринкириб, тўпларни жанговар ҳолатга келтириди.* Газетадан.

РАТИФИКАЦИЯ [лат. ratificatio < ratus — ҳал қилинган, тасдиқланган + facere — қилмоқ, бажармоқ] 1 Ҳалқаро шартнома ёки конвенциянинг олий давлат ҳокимияти органи томонидан тасдиқланиши (айни мамлакатларда қонуний кучга киритилиши). Олий Мажлиснинг ўн тўртинчи сессиясига ратификация учун киритилган ҳужжатлар ҳақида ахборот тингланди. Газетадан. Ўзбекистон ҳукумати ҳалқаро фуқаро авиацияси тўғрисидаги конвенцияларни ўзгартиришига доир яна 13 та баённомани ратификация қилди. Газетадан. *Инсон ҳуқуқлари бўйича яна бир қанча ҳалқаро ҳужжатлар кўриб чиқилиши ва ратификация қилинши мўлжалланмоқда.* Газетадан.

2 Баъзи мамлакатларда (мас., АҚШда) конституцияга киритилган тузатишларни тасдиқлашнинг махсус тартиби. *Мальта парламенти Европа имтифою конституциясига ратификация қилди.* Газетадан.

Ратификация ёрлиғи Ҳалқаро шартномалар ва конвенцияларни тасдиқлашда расмийлаштириладиган ва олий мартабали раҳбарлар томонидан имзоланадиган расмий ҳужжат.

РАТУША [пол. ratusz < нем. Rathaus < Rat — қенгаш + Haus — уй] 1 Баъзи хорижий мамлакатларда ва 18–19-асрларда Россияда: шаҳар ўз-ўзини бошқариш идораси.

2 Европанинг бир қанча мамлакатларида шундай идора, орган жойлашган бино.

РАУНД [ингл. round — тўғарак, давра, доира] 1 Боксда бир қур жангнинг ўзи учун ажратилган ва уч дақиқа давом этадиган муддат (ҳаваскор ва профессионал боксчилар жангига раундлар сони ўзаро фарқланади). *Қитъавий чемпионлик камари учун рингга чиққан ўзбекистонлик Қувонбек Тойғанбоевнинг шиддатли зарбаларига Қван Хун Жим (Жанубий Корея) бир раунд ҳам бардош бера олмади.* Газетадан.

2 Ҳалқаро муносабатларда музокаралар жараёнидаги алоҳида, мустақил босқич.

РАФ [ф. رف — деворнинг баландроқ қисмida ўйиб ясалган токча; идиш токчаси]

Дераза токчаси. *Тасаввур қылдаки, у ўзи йўлакдаги дераза рафига тизилган гуллар ортидан томоша қилиб туради.* М. М. Дўст, Лолазор. *Катта дераза рафидаги тувакда ўсган бодринг палак отиб, шифтга етай деб қолибди.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

РАФИНАД [фр. raffinade – тозалаш] Шакарга маҳсус ишлов бериш орқали турли шаклларда тайёрланган оқ қанд.

РАФИНАЦИЯ(ЛАШ) [нем. Raffinieren < фр. raffiner – тозаламоқ] Саноатнинг турли тармоқларида металлар ва қотишмалар, ёғ ва мойларни кераксиз ёки зарарли қўшимчалардан тозалаш.

РАФИК [а. رفیق – йўлдош; шерик, ўртоқ, дўст; маъшуқ, маҳбуб] кт. 1 Ўртоқ, дўст. -Эй, мұхтарам рафиқларим, дўстларим, -дега мурожаат этди Аҳмад Ҳусайн. Ойбек, Нур қидириб. Якка ўзим нима иш қиласай, Рафиқларим бор бўлса экан. «Гулнорпари». Саждага бошинг уриб фарёд чекма, эй рафиқ, Энди сен топгаймидинг, топмабди-ку ағёrlар. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Умр йўлдоши; эр. *[Марям Қодиржонга:] Мен ҳам ўқиган, тўғри рафиқ истаган хотинман. Ҳамза, Ким ўғри?*

3 Рафиқ (эркаклар исми).

РАФИКА [а. رفیقا] кт. 1 Дугона, ўртоқ, дўст.

2 Умр йўлдоши, хотин, ёр. *Фарзандим, отам, рафиқам* – мендин сўнг ёнар чирогим – ана шу дўстларим. С. Сиёев, Ёруғлик. Ишдан ҳориб қайтдинг, дилгир, ҳойнаҳой, Рафиқанг узатди бир пиёла чой, Унум бўлди шунда зоринг, чарчогинг, Кўнгилдан бир нафас кетди губоринг. А. Орипов, Йиллар армони. *Юзидан мулошимлик, эрига итоат, тўғрилик маънолари томиб турган бу хотин қутидорнинг рафиқаси – Офтоб ойим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Рафиқа (аёллар исми).

РАФТ [ф. رفت – бориш, жўнаб кетиш] с.т. Шашт; файрат; кайфият. *Махсумнинг рафти йўқ экан, қўлида тизилган бир китоб, мунгайиброқ ўтиради.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

РАФТ-ОМАД, рафту омад [ф. رفت و آمد – борди-келди; бориш ва келиш] кт. 1 Борди-келди муносабатлари, бориш-келиш. *У билан бизнинг рафт-омадимиз йўқ.* ■ *Олимжон тарафидан келтирилмиш янги либосларга ўралган Абдулқаҳор иккинчи бир зўр давлат*

нишоналарини кутиб, аввалги давлатига шерик бўлган, иззат ва ҳурмат қилган ошноларни эндиликда ҳеч бири била рафт-омад қилмасликка.. ҳар нафасда қасамлар ёд қилмоқда эди. Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Юриш-туриш, оёқ олиш. *Йигитнинг рафт-омадига қараганда.. шоҳона бир участкани қонуний йўл билан қуриб, баъзи таънамаломатларни даф айлабдир.* Файратий, Довдираш.

РАФТ-ОМАДИННИ ОЛМОҚ Разм солиб, кузатиб, бутун сиру асрорини билиб олмоқ, азмойишини олмоқ. -Ўғлим, – дедилар [эшон Шум болага] – мана энди бизга анча хизматинг сингди. Ички-ташқининг рафт-омадини олдинг. Ф. Фулом, Шум бола.

РАФТОР [ф. رفتار – юриш, қадам ташлаш; юриш-туриш, феъл-атвон] эск. кт. 1 Хатти-ҳаракат, юриш-туриш, қадам олиш. Лекин адo бўлгур мени хушламади, рафторим, юриш-туришим ёқмаган эмиш. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Од капитанни таниганди, албатта, бироқ унинг рафторидан фурт телба эканлигини англаб, янада ҳайратга тушди. «Ёшлик». Асқар ота, бу ҳурматли жувон бошқа хотинлардан рафтори билан ажралиб турар, деган бир ўйда эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

2 кт. кўчма Юз, бет; ташки кўриниш. Юнусхоннинг рафтори дув қизариб, зумда аслига қайтди. «Ёшлик». Сал чимирилган қошлиари демаса, Авазнинг рафторидан бир нима англаб олиш қийин эди. С. Сиёев, Ёруғлик.

РАХ [ф. رخ – кертик (кертма) белги; дарз, ёриқ; тирқиши] 1 айн. **рахт** 1.

2 Эшик, девор ва ш.к. ларнинг бурчаги, қирраси, зиҳи. *Рах чиқармоқ.* ■ *Муқаддам айвон деразасининг муздек қиррадор раҳига пешонасини босди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Гавҳар бу гапни ёзиши ҳам, ёзмасликни ҳам билмай, тирсаклари билан стол раҳига таянганича, узоқ ўтириб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Деразане раҳида ёронгул ўсар.* Мен сени соғинодим. Х. Даврон. *Пошиша хола айвон раҳидан икки бўз сурп олиб келди, ерга ёзди..* Д. Нурий, Осмон устуни.

3 с.т. кўчма Кийим-кечак қирраси. *Рахи чиқсин, деб матрас тагига ёзib қўйған шимини олиб кийди.* С. Кароматов, Олтин кум. Тиля сочини жайранинг сихидек тиккай-

тириб тараган, енги шимариқ оқ күйлак, ра-
хи қийшиқ шимда. Э. Аъзамов, Жавоб.

РАХИТ [юн. *rhachis* – умуртқа] Ёш, эми-
зикли болалар организмидан Д витамини
етишмаслигидан минерал моддалар алма-
шинувининг бузилиши натижасида юзага
келадиган ва сүяқ ҳосил бўлиш жараёнининг
ҳамда нерв системаси функцияларининг
бузилиши билан кечадиган касаллик. *Остео-
пороз, рахит каби касалликлар сифатсиз
овқат истеъмол қилинганидан дарак беради.*
«Фан ва турмуш».

РАХНА [ф. رخنه – тешик, ёриқ; ўпи-
рилган жой; шикаст(ланиш)] 1 Ўйилган,
ўпирилган жой, тешик, ёриқ. *Рахналарига
янтоқ ва шох босилган паст деворли ҳовли-
ларинг бузилган ўйлари ташқаридан кўри-
ниб турар эди.* С. Айний, Куллар. [Отабек]
Хароба иморатларнинг ўрта бир еридаги
рахнадан ошиб тушиши қулайроқ бўлгани учун,
шунинг остига шумшайиб ўтириди. А. Ко-
дирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Путурдан кетган, бўшашган
жой, нозик ер.

Рахна солмоқ Путур етказмоқ, тагидан
зил кетказмоқ. *Охир-оқибатда у интизомни
мустаҳкамлашга эмас, аксинча.. жамоалар-
нинг қонунчиликка бўлган ишончига рахна
солади..* Газетадан. Мен қаттий ишонч билан
айта оламанки, бу кимсалар пок ниятили,
эътиқоди мустаҳкам ҳалқнинг маънавияти-
га, унинг тинч ҳаётига, бунёдкорлик ишларига
асло рахна сола олмайди. Газетадан. Оббо,
Қоработир бўлиб қолдинг шекили. Биронинг
севгисига рахна солишинг қолувди. Ў. Ҳо-
шимов, Қалбингга қулоқ сол. **Юракка рах-
на солмоқ** Юракни яраломоқ, юракни доғ
қилмоқ. *Мақсад – юракларга солишdir рах-
на, Мудҳиш қабиҳликнинг кирдикоридан.* Ж.
Жабборов.

РАХТ [ф. رخت – уй-рўзгор жиҳозлари;
кйим-кечак] 1 Пойабзалнинг тагчарм билан
бошлиги бириккан еридаги гир айлана
нақшдор бўртиги. *Rahxт солиб тикилган этик.*

2 Зийнат, ҳашам. Қулоҳ кийиб йўл бош-
ладим, Очилмади менинг баҳтим! Бузилган-
дир бунда рахтим! Сабил бўлди тожу таҳ-
тим! «Ширин билан Шакар». Булбул бой-
ламасин гулнинг рахтини, Ҳудо очсин эр-
ийигитнинг баҳтини. «Юсуф ва Аҳмад».

РАХТЛИ Раҳт солиб тикилган, раҳт со-
линган. *Rahxти этик.*

РАЦИОН [нем. *Ration* < лот. *ratio*, га-
tionis – ўлчов, ҳисоб; ҳисоблаб чиқариш]
Маълум муддатга мўлжалланган, миқдори
ва таркиби белгиланган овқат ёки озуқа, ем.
*Кўп сут соғиб олишининг сири кўп, бунинг учун
сигирларни рацион асосида боқиши лозим.* ■
Бир куни у сигирларига рациондагидан кўп ем
берган экан, бу гап бутун қишлоққа овоза
бўлди. «Ёшлик».

РАЦИОНАЛ [лот. *rationalis* – оқилона,
ақлга мувофиқ, тўғри; маъқул] Ақлга асос-
ланган, мақсадга мувофиқ, оқилона, тўғ-
ри, маъқул. *Ишининг рационал усули.* ■ *Бўши
вақтдан рационал фойдаланиши натижасида
мехнат ижодий ҳарактер касб этиб, киши-
ларнинг унга муносабати ҳам ўзгаради.* «Фан
ва турмуш». *Аҳолининг тўғри ва рационал
овқатланишини, экологик жиҳатдан тоза
маҳсулотлар истеъмол қилишини таъминлаш-
га эришиш зарур.* Газетадан.

Рационал сонлар мат. Барча бутун ва
каср сонлар (мусбат, манфий сонлар ва ноль
сони).

РАЦИОНАЛИЗАТОР Рационализация
қўлиувчи, ишлаб чиқариш жараёнларини их-
чамлаштирувчи ва такомиллаштирувчи. *Ра-
ционализатор томонидан яратилган янги-
ликлар ишлаб чиқаришда кенг қўлланмоқда.*
Газетадан. *Комбинатда сифат ва самара-
дорликнинг ортиб боришида ихтирочи ва
рационализаторларнинг ҳам салмоқли ҳиссаси
бор.* Газетадан.

РАЦИОНАЛИЗАТОРЛИК Аниқ бир ма-
шина, технологик жараён, деталь ва б. ни
такомиллаштиришга, иш унумдорлигини
оширишга, ишлаб чиқариладиган маҳсулот
сифатини яхшилашга қаратилган фаолият,
шундай фаолият билан шуғулланиш. *Рацио-
нализаторлик таклифлари* ■ *Рационализа-
торлик ва ихтирочилик ҳаракатини кенг
қулоҳ ёйдирисига ёшлиар ҳам фаол қатнашап-
тилар.* Газетадан. Ҳозир корхонада рацио-
нализаторлик таклифлари билан шуғулла-
наётганларнинг сони тобора ортиб бормоқда.
Газетадан.

РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ [лот. *rationalis* –
ақлга мувофиқ, оқилона] Бирор ишни, иш-
лаб чиқариш жараёнини ва унинг метод-
ларини тобора такомиллаштириш, ихчам-
лаштириш, мақсадга энг мувофиқ равишда
ташкил этиш.

РАЦИОНАЛИЗМ [фр. rationalisme < лот. rationalis – ақлға, ақл-идрокка ассоланған] флс. Ақлни ҳақиқий билишнинг асосий, ҳал құлувчи манбаи деб ҳисобловчи фалсафий йұналиш.

РАЦИОНАЛИСТ Рационализм тарафдори.

РАЦИОНАЛЛАШМОҚ Рационализация натижасида такомиллашмоқ, ихчамлашмоқ. *Рационаллашган иш үсуллари*.

РАЦИЯ [«ра(диостан)ция» с. нинг қисқарған шакли] Қабул құлувчи ва әшиттирувчи күчма радиостанция. *Капитан Азро қовоғидан қор ёғиб, рация орқали кимгайдир жағы билан гапирапди.* «Ёшлик». Рация чүзіб-чүзіб ғудок берди. Шофер трубкани олиб, яна босиб құйди. С. Ахмад, Жимжитлик. Уларни соқчылық машинасига келтириб, рация орқали нағыбатчи қысм билан боғланышында, ҳамма нарса ойдиналаши. Газетадан.

РАШК [ф. راشک – қызғаниш; кунчылық; күра олмаслық; рақиблик] 1 Яхши күрган кишисини бирордан қызғаниш, кунчылық. Севги бор ерда рашк бор. Мақол. ■ Кұксимда яна юракни ўртоворчи рашк аланға олди. П. Қодиров, Уч илдиз. Сен дейсан, дилим пок, рашкдан йироқман. Сен ундинг, мен эса ҳануз тупроқман. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Күролмаслық, ғашлик, ҳасад. [Канисак:] Биламан, мусобақадош икки кишидан бирининг ютуғи иккінчисининг рашикүні эмас, ҳавасини, ғайратини келтириши керак. А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари. Одамнинг икки душмани бұлса, биттаси – рашк, иккінчиси эса үзини идора қила олмаслық. С. Кароматов, Бир томчи қон.

РАШКЛИ 1 Севгилиси, ёри ёки яхши күрган кишисини ҳеч кимга ишонмайдыган, қызғанчик, кунчи. Ү жуда рашкли әди.

2 Ҳасад қыладыган, күролмайдыган; ҳасадчи. Рашикли одам. Рашикли иш синдирап тиши. Мақол.

РАШКЧИ 1 Яхши күрган кишисини бирордан қызғанувчи, рашк құлувчи киши. Сен мени әрқала дүненинг эң гүзәл сүзлари билан, Сен мени қызғанғын әңграшик аәлнинг күзлари билан. «Ёшлик». Ортиқнинг ҳаёлига ялт этиб рашикчи Собир келди: Ҳұмпар, жағы қилиб, чироқни ёқмай ўтирган бұлса-чи? М. Мансуров, Ёмбы. Агар.. хаттардан бирортаси ёзувчи бұлмаган одамнинг рашикчи хотини құлига тушиб қолса борми,

үша үйда нима бўлишини кўз олдингизга келтира оласиз. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

2 қ. **рашкли 2.** [Олима] Кийим танлашда, соч турмаклашда дидсиз, аммо тили биўрон, жанжалкаш, үта рашикчи, қадам ташлашданоқ тажсанглиги билиниб турадиган аәл. С. Кароматов, Ҳижрон.

РАШКЧИЛ с.т. қ. **рашкчи 1.** Бундай рашикчил муҳаббатнинг келажаги яхшилик билан тугамади. «Ёшлик».

РАШК-ҲАСАД, рашку ҳасад Рашк ва ҳасад, үта күролмаслық. Чунки мен: «Улар мени қолдириб, ўзлари созандаларга құшилиб, бошқа түйхонага боргандирлар», деб ўйлаб, рашик-ҳасад билан безовта бұла бошладим. С. Айнин, Эсдаликлар. Үстод Қавом, гарчи отасынинг яқын ошнаси бұлса ҳам, бу икки донгдор меъмор ўртасида азалий бир яширин рашику ҳасад мавжуд.. Мирмуҳсин, Меъмор.

Рашк құлмоқ (ёки этмоқ) Ҳасад құлмоқ, қызғанмоқ. Рашик этиб ҳасрат ила қолди рақиблар ҳайрон, Шону шавкат бирла бир келди, аломат келди. Ҳабибий, Девон. Йигитликда дилим бүгдінг, қайырдинг, Күролмай, рашик этиб, ёрдан айырдинг. Ҳабибий, Девон.

РАЬЙ [а. رأي – фикр, нүктаи назар, қараш, мұлоҳаза; ақл, идрок] Ҳоҳыш, майл; рағбат. Бироннинг раъиига қарамоқ. Раъиига юрмоқ. ■ Дүстларим, мен сизга талпинган дамда Қалбимда бұлади ёлғиз бир раъим: Хиёнат бұлмаса дейман ҳеч кимда, Дүстларнинг имони бут бұлса доим. А. Орипов, Йиллар армони. Бозорова янги эмасми, бошлиқнинг раъиига қараб иш тутишга ҳаралат қылады. Н. Аминов, Қаҳқаша. Инишоолло, бул аңдишамыз киромларга маъқұл түшгандықтарда, жаноби тәждорининг ҳам раъи-ларини олмоқ.. маъқұладир. А. Қодирий, Үтгап күнлар.

РАЬНО [а. رعناء – гүзәл, зебо; л.м. енгилтак, мұлоҳазасиз; ўйламасдан қылинган] 1 Атиргулилар оиласига мансуб күп йиллик үсімлик ва унинг қызил ёки сарық хүшбүй гули. Раиҳонлар, раънолар, оқ, пушти гуллар – она табиатнинг қизалоқлари. «Ёшлик». Чүчмома, раъно, бинафа – күзни боғловочи фаранг. Ф. Гулом, Шеърлар.

2 күчма Гүзәл, барно аәл ҳақида. Чаманга баҳши этди бекиес камол. Бир раъно ишқида күйиб-ёниши. М. Икром. -Меники муболага

эмас, — деди Анвар, — масалан, сен ҳозир гуллар ёнидасан, ҳам чиндан-да гулларнинг раъносисан. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Сен сози муҳаббатсан, гулшанда гули раъно. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

3 Раъно (хотин-қизлар исми).

РАЪЯ [а. رعایه — ғамхўрлик, эътибор; парвариш; ҳомийлик] с. т. айн. **риоя 1. Раъя қилмоқ.** — Бой экан, деб қўрқиб ҳурмат қилманилар, Амалдорни раъя қилиб турманглар! «Маткарим полвон». Тогам деб мен раъя қилиб турмайман, Ёмонларнинг жазосини бергайман. «Интизор».

РАЪЯ-АНДИША Ҳурмат юзасидан ёки бирор кимса билан босиқ ва тортиниброқ қилинадиган муомала. *Раъя-андиша қилмоқ. У раъя-андишини билмайди.* — Кошкӣди, ҳаммамиз шунақа очиқ ғапиришга ўргансак. Қачонгача, ахир, раъя-андиша қилиб, айбимизни хастпўшлаймиз, — деди Курбон ота раисга. Х. Назир, Кўктерак шабадаси.

РАҚАМ [а. رقم — сон, миқдор; сана; номер] 1 Сонни ифодаловчи график белги. *Бу рақамлар ҳар қандай баландпарвоз гаплардан қуоратли ва рад қилиб бўлмас фактлардир.* С. Аҳмад, Уфқ. Сен дунёга келдинг, юртим боласи, Ўн саккизинчи милион рақами билан. «Ёшлик». Табиийки, бу рақам сизни даҳшатга солади. Газетадан.

2 Бирор сон билан ифодаланган миқдор, кўрсаткич. *Раиснинг охирги якунловчи сўзи, Кўчкоровнинг нутқидай, рақамлар, муваффақиятлар, мақтовордан нари ўтмади.* С. Аноरбоев, Оқсой.

3 Бир турдаги предметларга тартиб билан қўйилган сон; номер. *Тартиб рақами.*

РАҚАМЛАМОҚ Тартиб билан рақам кўйиб чиқмоқ, номерламоқ. *Дафтар бетларини рақамламоқ.*

РАҚАМЛИ 1 Сонлар, рақамлар билан ифодаланган, рақамга эга бўлган. *Рақамли ҳисоблаш машинаси.* — 76-АТС доирасида ҳам келгусида 1440 та телефон нуқтасига эга бўлган янги рақамли ускуна ўрнатиш режалаштирилмоқда. Газетадан.

2 Тартиб рақамлари қўйилган, рақамланган, номерланган, номерли. *Иккинчи рақамли уй.*

РАҚИБ [а. رقابط — соқчиликда турувчи; назоратчи, кузатувчи; айғоқчи; нозир] 1 Душман, афёр, ёв. *Сиёсий рақиблар.* — Отабек қўлларини бўшатувчи қўрбошининг

бунчалик титраб-қалтирашидан ўз рақибларидан биттаси шу киши бўлганини ўйлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Вақт ўтиши билан рақиб томонлар келишиб олиши мумкин бўлган позициялар бой берилмоқда.* Газетадан.

2 Бирор нарса, кимса учун талашувчилар, курашувчилар, рақобат қилувчилар (бир-бирига нисбатан). *Сўрсангиз ҳолим, азизлар, сийнаси афгорман, Қоработирдир рақибим, Зуҳра қизга ёрман.* С. Абдулла, Тоҳир ва Зуҳра. *Мирвали шу пайтгача рақиб деб таҳмин қилиб юрган ҳамқишил оқларининг таъзирини беришни дилига тугиб қўйди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. .. Қаҳҳор шартта тўхтаб, бутун гавдаси билан рақибига юзланди. *-Айтар гапингни айта қол шу ерда, юрамизми энди узун-қисқа бўлиб?! — деди Тоштемир.* «Ёшлик».

3 Спорт ўйинлари, тортишув, мунозара ва ш.к. да қарама-қарши томонлар (бир-бирига нисбатан). *Рустам, тўрнинг нариги томонидан туриб, тўлга сакраётган рақибини кўрди-ю, қисилган пружинадек осмонга сачиди, шундай зарб билан урдики, тўй рақибининг бошига тегиб, чеккага учиб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Рақиб деганинг кироий айтишига сўзи, муштлашишга мушти бўлса.* Х. Гулом, Машъал.

РАҚБА шв. айн. **раҳба.** *Отларни кўм-кўк барра ўтлар ўсиб ётган рақбада яйдоқ қолдирисиди.* «Ёшлик».

РАҚИБЛИК Кўролмаслик, душманлик. *Рақиблик қилмоқ.* — Эшикдан чиқиши ҳамон Анварга рақиблигини ошкор қилиб қўймасликни ғойибдан тилади. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

РАҚОБАТ [а. رقابت — кузатиш, назорат] 1 Басма-басликка беллашув; ким ўзди. *Барчамиз мана шундай кескин рақобат шароитида ғалабага эришиш, муносиб ўрин эгаллаш нақадар оғир ва машақатли кечганинг гувоҳи бўлдик.* Газетадан. *Нега деганди, рақобат бўлмаган, боқимондалик, давлат ҳисобидан кун кўриш кайфияти устун бўлган жойда бундай илғор тартиб ва ёндашув мутлақо бўлмаслиги табиийdir.* Газетадан.

2 Талабгорлар, рақиблар кураши. *Кундошлар рақобати.* — Кумушнинг рақобат ўти бир оз ўча тушган эди, уч-тўрт кунлик можародан яхшигина ҳасрат очилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 иқт. Мустақил товар ишлаб чиқарувчи (корхона)лар ўртасида товарларни қулай шароитда ишлаб чиқариш ва яхши фойда келтирадиган нархда сотиш, умуман, иқтисодиётда ўз мавқенини мустаҳкамлаш учун кураш. Қишлоқ жойларда рақобат қила оладиган корхоналарни ташкил этишининг барча мураккабликларини бартараф этиш ва республика қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлаш керак. Рақобат бўлмаса, бозор иқтисодиётини барпо этиб бўлмайди. Газетадан.

РАҚОБАТБАРДОШ [рақобат + бардош] иқт. Рақобатлаша оладиган, рақобатга чидайдиган. Бу ерда йилига 4,5 минг тонна рақобатбардош қалава ишлаб чиқарилади. Газетадан. Улар [ишибилармонлар] ҳалқ ҳўжалигининг турли соҳаларида мавжуд бўлиб, рақобатбардош, импорт ўрнини босадиган маҳсулот ишлаб чиқаришга ҳаракат қилмоқдалар. Газетадан.

РАҚОБАТБАРДОШЛИК Рақобат кила олишилик, рақобатга чидашлик; рақобатга кириша олиш қобилияти. ...Ўзбекистондаги кичик қишлоқ корхоналари маҳсулотларнинг юқори даражада рақобатбардошлигини таъминлай олади. Газетадан.

РАҚОБАТЛАШМОҚ Беллаша олмоқ, тенг келмоқ, рақобат қила олмоқ. Эндиқда Тошкент қомат кериб, гўзлалашиб, жаҳондаги энг ажойиб шаҳарлар билан рақобатлашадиган даражага етди. Газетадан. Бу ўйл билан.. ташки бозорга ҳам фаол аралашган ва рақобатлаша бошлаган бўлур эдик. Газетадан.

РАҚОБАТЧИ 1 Рақобат қилувчи киши ёки томон. Бир-икки ойдан кейин бўлса ҳам, уларга [яна бир] рақобатчи [Анвар] ортади. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 иқт. Бозор иштирокчилари, товар ишлаб чиқарувчилар ўртасида курашувчи шахс. Бозорда рақобатчилар қанча кўп бўлса, дехонга шунча яхши. Газетадан.

РАҚОБАТЧИЛИК иқт. Ўзаро рақобат қилишилик, рақобатбардошлик. Фақат янги мулкдорлар пайдо бўлиб қолмасдан, балки рақобатчилик муҳити ҳам аниқ шаклланаб бормоқда. Газетадан. ..рақобатчиликни вужудга келтириш учун шароит яратиш керак. Газетадан.

РАҚС [а. رقص – ўйин, ўйинга тушиш ва унга мослаб ёзилган мусиқа] 1 Раққос(а)-нинг гармоник ҳаракати ва ҳолатлари,

пластик ифодавийлиги, юз имо-ишоралари ва б. орқали образ яратишдан иборат санъат тури. *Ўзбек милий рақслари. Рақс тарихи.*

2 Турли мақомлар билан бажариладиган ритмик ҳаракат; оёқ ўйин ва шундай ўйин учун ёзилган мусиқа. *Рақс мусиқаси. Рақс-(га) тушмоқ. Рақс қилмоқ.* ■ Қобил ҳам қизишиб, билар-билмас, фарғоначасига рақсга туша бошлади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Шийондан енгил куй янграмоқда, хушқад, хушсурат бир жувон рақс тушмоқда.* О. Ёкубов, Диёнат. Бир-бираидан шўх, бир-бираидан ўйноқи оҳангларга ёш-яланглар рақс тушшияпти. Газетадан.

3 Оёқ ўйин, танса кечаси, базм. *Рақслар бошланур, гул ўйин, чапак, Ҳунарин кўрсатар қиз, жувон, хоним. F. Гулом.*

РАҚҚОС [а. رقص – ўйинга, рақсга тушувчи] Рақсга тушувчи санъаткор эркак; ўйинчи. Зангиота сайдидаги базмда ногора ва чилдирма авжга чиққан, сурнайлар чишиллаган, ўртада ёш раққослар ўйин тушшиб турар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Кўриб раққослар ҳайратда қолди, Адаши рақсидан, ҳатто уялди. Ҳабибий, Девон. *Самандар – актёр, сўз устаси, раққос ва хонанда.* Газетадан.

РАҚҚОСА [а. رقصه – ўйинга тушувчи аёл; балерина] Раққос аёл. Саҳнага раққоса қизлар чиққанда, Нормамат узоқ вақт қидирган нарсасини топгандай қувонди. «Ёшлик». У шу тобда гўзал раққосани жуда-ям кўргиси келиб кетди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

РАҚҚОСЛИК Рақс тушиш санъати. Бирни раққосликда бўлди мумтоз, Бўлиб зийнат яратгай ғамзаю ноз. Ҳабибий, Девон.

РАҒА Япроқ ва меваларда (асосан ток-да) сарик, жигарранг доғ қолдирадиган юқумли замбуруф касаллиги ва шу касаллик натижасида ҳосил бўлган доғлар. *Рага тушган олма.*

РАҒБАТ [а. رغبـ، – ҳоҳиш; яхши ният, истак] 1 Бирор ишга бўлган ҳоҳиш, истак, майл, раъи. *Мекинг бу ишга рағбатим йўқ.*

■ Бахордан бўён бир рағбатингиз йўқ, Мехнат қилдингиз-ку, миннатингиз йўқ. М. Юсуф, Осмонимга олиб кетаман. Гулламас яшнаб Ватан, то элда меҳнат бўлмаса, Ҳар иш олға босмагай, меҳнатга рағбат бўлмаса. Ҳабибий.

2 Қизиқтирувчи, қўзғатувчи омил, сабаб; манфаат келтирувчи (берувчи) нарса. *Мен жўраларимнинг олдида фаҳр этиб юраман. Аваз оғам газалларимни ўқиб, рағбат берди, дейман. С. Сиёев, Аваз. ..қонунчилликда бу борада кўзда тутилган рағбат ва имтиёзларнинг амалга оширилишини таъминлаш зарур.* Газетадан.

3 исх. Инсон ҳис-туйғулари, руҳий ҳолатларини ривожлантирувчи, уни фаолликка ундовчи руҳий (психик) таъсир.

РАҒБАТЛАНМОҚ Манфаатдорлик ошуви ёки тақдирлаш натижасида бирор иш, фаолиятга қизиқмоқ, рағбати ошмоқ. *Муваффақиятдан рағбатланган пахтакорлар гайратга гайрат қўшмоқдалар.*

РАҲА [ф. راه / راه - йўл, кўча] кт. Йўлка, кўча. *Мен ўғлимни танлаганман чорраҳада, Сенга ўхшаб қолмай шундай тор раҳада.* Т. Тўла, Асрлар.

РАҲБА [а. رحبا - бўш жой, кенглиқ; майдон; ҳовли] шв. 1 Очиқ кенг майдон, дала. *Холбўта бошини кўтарганда, Сайдмурод ўқ узди.. Нариги томондаги раҳбада чўзилиб ётишган Комил билан Ҳамид сапиб туришида ва дарров нима гап-сўзлигини фаҳмлаб, Сайдмуродга ташланишиди.* «Ёшлик».

2 Масжид ҳовлиси (хонақоҳ ва кўча эшиклари ўртасидаги майдон). *Ундан раҳбага ҳам эшик бўлиб, ташқаридан одамларнинг паст-баланд овозлари эшишилиб турарди.* Э. Самандар, Тангри қудуги.

РАҲБАР [ф. راهبر / راهبر - йўлбошчи, йўл бошловчи (кўрсатувчи), бошлиқ] 1 Бирор давлат, ташкилот, гуруҳ, жамоа ва ш.к. га йўл кўрсатиб, бошчилик қилиб борувчи, раҳбарлик қилувчи; йўлбошчи, раҳнамо. *Хўкумат раҳбарлари. Раҳбар ходим.* ■ *Мустақиллик шароитида яшаҳ ҳар бир раҳбар, фуқаро зиммасига улкан масъулият ҳам юклайди.* Газетадан. *Бугун бошқарув тизимиға миллиати, элати, уруғидан қатъи назар, эл ишончига сазовор бўлган раҳбарлар кириб келмоғи зарур.* Газетадан.

2 Таълим-тарбия берувчи, йўл-йўриқ кўрсатувчи; устоз. *Мусиқа раҳбари. Илмий раҳбар. Яхши раҳбар - чин падар.* Мақол.

■ *Режиссёр ижодий ташкилотнинг ҳам гоявий, ҳам бадиий раҳбаридир.* Газетадан.

СИНФ раҳбари Синф болаларининг ўзлаштиришини ва интизомини кузатиб бориши ва уларга доимий раҳбарлик қилиб

туриш учун биркитилган ўқитувчи. *Синф раҳбаримиз ақлли, доно аёл. Мен синф раҳбарим билан бамаслаҳат иш қиласаман.*

РАҲБАРИЯТ [ф. + а. رهبریت] Раҳбарлик қилувчи гурӯҳ, доириа. ..мамлакат раҳбариятининг сиёсати ҳалқаро майдонда юқсак обрў топгани алоҳида таъкидланди. Газетадан. *Тоғ ёнбагридаги касалхонага келгандан, кеч кириб қолгани учун, раҳбарият ўй-уйига тарқалган эди.* Т. Малик, Шайтанат.

РАҲБАРЛИК 1 Раҳбар эканлик, раҳбар мавқеи, мақоми.

2 Бошчилик, бошлиқлик; йўлбошчилик, раҳнамолик; мураббийлик, устозлик. *Ишчилар раҳбарлигига ўқувчилар меҳнат кўнингмалари ҳосил қиласидилар.* Газетадан.

3 айн. **раҳбарият**.

РАҲИМ [а. رحیم - меҳрибон, шафқатли] 1 Меҳрибон, шафқатли, раҳмидил (Оллоҳнинг сифатларидан бири). *Худоёх худовандо, якка ягоналигинг, раҳим ва раҳмонлигинг ҳаққи, мендек бир балокаш, гуноҳкор ожиза бандангдан марҳаматингни дарига туттмагайсан.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Раҳим (эркаклар исми).

РАҲМ [а. رحم - шафқат, марҳамат; ачиниш; меҳрибонлик, меҳр] Аянч ёки мушкул аҳволдаги кимсага, нарсага нисбатан ачиниш туйғуси ва шундай туйғу таъсирида кўрсатилган шафқат, марҳамат. *Сизни оғзи қон бўри дедим, чунки сизда раҳм ўйқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бир кун ундан қиттатай раҳм тилаган аёлларимизни қўйндоқ билан саваб бақирди..* Ойбек, Қуёш қораймас.

Раҳм қилмоқ 1) шафқат қилмоқ, марҳамат қилмоқ. *Ойшиша бегим Бобурга: Самирқанд сизга жансиз дарвоза очмас, энди ўзингизга раҳм қилинг. Урушга борманг, ўти-наман!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Сизда одамият бўлса, бу гарibi нотавонга раҳм қилмаганингизда ҳам, анови шўрлик болаларнинг зорига раҳм қилишингиз керак эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) аямоқ, ачинмоқ. *Бирор зулм қиласа, бирор раҳм қиласар экан, бирор ош берса, бирор нон берар экан.* Ойдин, Садағанг бўлай, командир. **Раҳми келмоқ** Ачиниш ҳисси пайдо бўлмоқ, ачинмоқ; аямоқ; ёрдам бергиси келмоқ. *Яланг бошидан қон оқаётган, йиртилган кўйлаги орасидан моматалоқ бадани кўриниб турган, ўзи чўкка тушиб, одамлардан шафқат сўраётган ўти-гирма ёшлардаги ўигитга Тоҳирнинг раҳми*

келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хотин кишининг кўз ёши ширин бўлади. Ёдгорнинг раҳми келди. Хотинини овутди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Раҳмини келтирмоқ* Кимсада ачиниш, аяш ҳиссини түғдирмоқ, пайдо қилмоқ. *Баширжон одамнинг раҳмини келтирас даражада юпун, одмигина кийиниб, Шамси Тўраевичникуга ўйл олди.* Н. Аминов, Суварақ.

РАҲМАТ [а. حَمَّات – шафқат, марҳамат, меҳрибонлик; ачиниш] 1 унд. с. Ташаккур ва миннатдорчиликни ифодаловчи сўз. *Катта раҳмат!* *Отанга раҳмат!* ■ *Раҳмат!* – Муқаддам унга меҳр билан тикилиб қолганини пайқаб, дарров кўзларини яширди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Раҳмат айтмоқ Миннатдорчилик билдиromoқ. *Муборак Набијонга раҳмат айтиси хайрлашида-да, ёш боладай ликиллаб, чопқиллаб кетди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. У қайта-қайта раҳмат айтиси, мени машинага қузатиб қўйди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Ташаккур, миннатдорчилик, шукроналик. Ким яхшилик уругини сенса, *раҳмат ҳосилини олади.* Газетадан. [Ойимхон] *Мадаминнинг хотинларининг ҳовлисини супуриб, сувини ташиб берган, аммо раҳмат ўрнига қарғиши ва жеркиши эшишган.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 дин. Марҳамат, мурувват. [Ҳидоят ўз-ӯзига:] *Ҳудоёй, раҳматингдан ўргилай, ошхўрга – ош, нонхўрга нон еткизурсан.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

Худо раҳмат қилсин (ёки раҳматига олсин) Худо ўз марҳаматига сазовор қилсин (вафот этган киши ҳақида). *Худо раҳмат қилсин.* Ӯзи ҳам хатини олиб, муҳрга қараб қолган экан-да.. бечора. Ҳай, начора, бандалик экан.. – деб қўйди. К. Яшин, Ҳамза.

РАҲМАТЛИ дин. *Худонинг раҳматига лойиқ, мўмин* (вафот этган киши ҳақида). *Онаси раҳматли мунгли, қобил хотин эди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Воажаб!* *Бу қадрдон гўшанинг ҳамиша файзлилиги раҳматли чоли Тожи Давлат билан экан.* «Ёшлик».

РАҲМАТНОМА қ. ташакқурнома. *Розик /бошлиқдан/ икки марта раҳматнома олган.* С. Аҳмад, Сайлланма.

РАҲМДИЛ [а. + ф. حَمَّد – кўнгли, дили раҳмга тўла; шафқатли] Бирорга озор бермайдиган; кўнгли юмшоқ, раҳмли, шафқатли. *Раҳмдил одам.* ■ *Илгари одамлар анча*

содда, раҳмдил, мўмин эканини, айниқса, ўзининг тенгдошлари қувлик – шумликлардан узоқ, инсоғли, фариштаси бор одамлар эканини дилидан ўтказди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Ҳозир кўзимга Султон амаки ҳар вақтдаидан кўра ғамхўр, раҳмдил кўриниб кетди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Зоҳир шайх, оғасидек руҳоний бўлгани билан, оғаси каби арзимаган нарсага ловулаб кетадиган тажсанг, жаҳлдор эмас, кўнгилчан, раҳмдил киши эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

РАҲМДИЛЛИК Бирорга озор бермаслик, кўнгли юмшоқлик; шафқатлилик. ..тенгдош дўстларимдан бири.. очерк ёзиш ёшларнинг иши, журналистларнинг иши, деб менга раҳмдиллик қиласди. Н. Сафаров, Оловли излар. *Бу нигоҳда ҳамдардликкайм, раҳмдилликкайм ўхшаб кетувчи ҳазин бир ифода яллигланиб турарди.* А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

РАҲМЛИ Бирорга раҳм қиласиган; кўнгли юмшоқ, раҳмдил. *Раҳмли одам.*

РАҲМОН [а. حَمَّان – меҳрибон, шафқатли] 1 Раҳм қилувчи, шафқатли (Оллоҳнинг сифатларидан бири). *Тоғажон, беринг суюнчи, Қўллагай яратган раҳмон.* «Юсуф ва Аҳмад». *Ҳудоёй худовандо, якка ва ягоналигинг, раҳим ва раҳмонлигинг ҳаққи, мендек бир балокаш, гуноҳкор ожисиза бандангдан марҳаматинги дариф тутмагайсан.* К. Яшин, Ҳамза.

Сабр таги – раҳмон Сабр қилинса, Оллоҳ ажрини, мукофотини беради, раҳм-шафқатини аямайди, деган маънода қўлланадиган ибора. *-Сабр қилинг, болам, сабр таги – раҳмон!* *Ишляяпсизми, ишхонангиз борми?* – деди Чўтири хола Умидга. Мирмуҳсин, Умид. *Сабр таги – раҳмон дерлар, айла бардош, Бошинг тошдан, наҳот сабринг бўлмаса тош.* Т. Тўла, Асарлар.

2 Раҳмон (эркаклар исми).

РАҲМСИЗ 1 Раҳм-шафқатни билмайдиган; бераш, шафқатсиз. *Раҳмсиз одам.* *Раҳмсиз суратда ишлатмоқ.* ■ *Шунинг учун меҳнаткашни раҳмсиз ишлатиб, мадрасалар бино қўлмоқда, ариқлар чиқармоқда..* эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.. *Оҳ Олимжон, аягинанг ўлсин!* *Раҳмсиз отанг ўлсин. Нима қилди?* Айтгил, ким урди? Ҳамза, Танланган асарлар.

2 кўчма Шафқатсизликни ифодалайдиган, аямасдан, берашларча қилинган.

Хушрўйнинг раҳмисиз муҳокамасидан оққан бу ҳақиқатлар Зайнабни йиғлатди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қайнатанинг қарашлари раҳмисиз ва беаёв эди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

РАҲМСИЗЛИК Раҳм-шафқатни билмаслик, бераҳмлик. Болаларни шаддодликка ўргатмангиз, Раҳмсизлик, бедодликка ўргатмангиз, То улғайиб, дуч келганда инсонларга, Ўҳшамасин андишасиз шайтонларга. Э. Водхидов, Муҳаббатнома.

РАҲМ-ШАФҚАТ Кимсага ёки нарсага кўрсатилган меҳрибончилик ва марҳамат. Раҳм-шафқат бўлмас шоирга, Завфар дунё босар изидан. Р. Парфи, Кўзлар. Эъзоҳон Зиёдилланинг кўзларига қарайди, уларда раҳм-шафқатдан асар ҳам ўйқ. Ҳ. Фулом, Машъял. Одамларда раҳм-шафқат тугаб кетган. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

РАҲНАМО [ф. رہنمہ / رہنمای - йўл кўрсатувчи (бошловчи)] кт. Йўл кўрсатувчи, бошчилик қилувчи; раҳбар. [Навоий:] Ҳалқ ҳақисизликка қарши бош кўтапар экан, унга кимдир раҳнамо бўлиши мұқаррар. Ўйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. [Устозни] Тўғри йўл кўрсатувчи раҳнамо, деб қабул қилганман ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади, иншооллоҳ. Газетадан.

РАҲНАМОЛИК Йўлбошчилик, раҳбарлик. Бу ерда Мовароуннаҳр амирига бўйсуннишдан бош тортганларга раҳнамолик қилганларни йиғишган эди. С. Кароматов, Сўнгиги барҳан. ..халқингизга раҳнамолик қилишингизда омад ёр ва тангри мададкор бўлишини яратгандан сўраб қоламиз. Газетадан.

РЕ [лот. re] Мусиқа гаммасининг иккичи товуши ва унинг нота белгиси.

РЕ- [лот. re..] Байналмилал ўзлашма сўзларда сўзнинг олдидан қўшиладиган ва 1) ҳаракатни янгидан (қайтадан) бошлаш, тиклаш ёки унинг тақрорланиши (мас., реабилитация), 2) иш-ҳаракатнинг қарама-қаршилиги (мас., реактор) каби маъноларни билдирадиган қўшимча.

РЕАБИЛИТАЦИЯ [лот. rehabilitatio - қайта тиклаш] 1 тиб. Организмнинг издан чиққан функцияларини ҳамда беморлар ва ногиронлар меҳнат қобилиятини тез ва тўла-тўқис тиклашга қаратилган тиббий, педагогик ва ижтимоий чора-тадбирлар мажмуи. Реабилитация маркази. — Унда.. ногиронларни реабилитация қилиш марказининг иш фао-

лиятини кучайтириш масалалари кўрилди. Газетадан. Гулистандаги Сирдарё вилоят реабилитация ва саломатлик марказида республика семинари бўлиб ўтди. Газетадан. Энди аёлингизни реабилитация бўлимига ўтказамиз [деди ҳаким]. Газетадан.

2 ҳуқ. Жиноят содир этишда асоссиз гумон қилинган ёхуд айбланган шахснинг покноми, шаъни ва қадр-қимматининг ҳукуқни муҳофаза қилувчи давлат органлари томонидан тикланиши. Реабилитация қилмоқ.

— Тошев масаласига аралашиб қамалган Умаров.. реабилитация бўлиб, оқланиб келибди. П. Қодиров, Уч илдиз.

РЕАГЕНТ [ингл. reagent] Кимёвий реакцияда иштирок этувчи модда; реактив.

РЕАКТИВ I [фр. reactif < ре.. + лот. activus - ҳаракатдаги] ким. Бошқа моддалар билан бирга маълум кимёвий реакцияда иштирок этувчи ва шу реакция орқали изланадиган модданинг бор-йўқлигини аниқлаб берувчи модда.

РЕАКТИВ II сфт. 1 Кимёвий анализда аниқлагич (қ. реактив I) бўлиб хизмат қиладиган. Реактив моддалар.

2 Буғ, газ ва ш.к. оқимининг тепки кучи натижасида ёки шундай куч билан ҳаракат қиладиган. Реактив артиллерија. Реактив двигател. Реактив самолёт. — Сув ости кемалари ёрдамида қуриши мўлжалланаётган бу иншоот бўйлаб реактив двигателли вагон-снаряд қатнаши кўзда тутилмоқда. «Фан ва турмуш».

РЕАКТОР [ингл. reactor < ре.. + лот. actoғ - ҳаракатга келтирувчи] 1 Ўзгарувчан ток занжирада қисқа туташув содир бўлгандা, токни чеклаб қўядиган юқори вольтли электр аппарати.

2 ким. Муайян температура ва босим шароитида кимёвий ва биокимёвий реакциялар ҳосил қилиш учун ишлатиладиган аппарат.

3 физ. Бошқарилувчи радиоактив реакция - атом ядроларининг парчаланиш реакцияси амалга ошириладиган курилма. Ҳозир ядро реакторларида уран ядроларининг парчаланиши туфайли жуда кўп радиоактив моддалар олинади. «Фан ва турмуш». Шимолий Корея матбуотининг ҳабарларига қарангда, уларнинг атом реактори ядро қуроли яратишга эмас, электр энергияси ишлаб чиқаришга хизмат қилади. Газетадан.

РЕАКЦИОН 1 *сиёс.* Реакция манфаатлари учун курашувчи, эски тартибларни сақлаб қолишга ёки тиклашга уринувчи. *Реакцион ғоя.* — *Реакцион оқим тарафдорлари дастлаб Фарғона водийси, сўнг бутун республикада ислом давлати қуришини хаёл қилдилар.* Газетадан.

2 Кимёвий реакцияга оид, алоқадор.

РЕАКЦИОНЕР [*фр. reactionnaire* – ре.. + *лат. actio* – ҳаракат] Сиёсий реакция тарафдори ёки қатнашчиси; прогрессив, илғор ҳаракатлар ва демократия душмани.

РЕАКЦИЯ I [ре.. + *лат. actio* – ҳаракат] 1 *псхл. тиб.* Ташқи ва ички қўзғатувчиларга жавобан инсон ва унинг тана аъзоларида пайдо бўладиган ҳаракат, жараён ёки ҳолат; акс таъсир.

2 *ким.* Икки ёки бир неча моддалар ўртасида кечадиган ва янги моддалар ҳосил қиладиган ўзаро кимёвий таъсир. *Кимёвий реакция.* *Реакцияга кирмоқ.* — *Ядроий таркибга киравчи лимон кислота билан темир оксидлари ўртасида ҳам реакция кечади.* «Фан ва турмуш».

РЕАКЦИЯ II *сиёс.* Эски, умри тутаган ижтимоий тартибларни сақлаб қолиш, қайта тиклаш ва мустаҳкамлаш мақсадида ижтимоий тараққиётга фаол қаршилик кўрсатиш.

РЕАКЦИЯЧИ қ. *реакционер.*

РЕАЛ [*лат. realis* – моддий; ҳақиқий < *tes* – нарса, буюм] 1 Ҳақиқатан ҳам мавжуд бўлган; ҳақиқий, чин, воқеий. *Реал воқелик.* — *Кўргиликдан, таваккалдан, тақдирдан* воз кечиб, ҳалқ *реал* нарсаларга аҳамият берадиган бўлди. Ойбек, Нур қидириб. ..Биз ҳозир энг чуқур ҳаёлот билан *реал* воқелик орасидаги масофа шиддатли тезликда қисқараётган бир даврда яшапмиз. «Ёшлик».

2 Амалий; амалга ошиши аниқ бўлган, бажарилиши мумкин бўлган. *Реал режа.* *Реал вазифа.* — *Ҳар қандай дадил фантазиянинг замирида ҳам ҳаётий тажриба, реал фактлар, манзаралар ётади.* У. Норматов, Талант тарбияси.

Реал даромад *иқт.* Аҳолининг пул даромадларига сотиб олиши мумкин бўлган товар ва хизматлар миқдори. *Самарадорлик, айниқса, кишиларнинг реал даромадлари жадал ошаётгани каби масалаларни таҳлил қилиш* долзарб муаммодир. Газетадан.

РЕАЛИЗАЦИЯ [*лат. realis* – моддий, ҳақиқий] 1 Маълум бир режа, лойиҳа, дастур, мақсадни амалга ошириш, турмушга татбиқ этиш.

2 *иқт.* Мол-мулк ёки қимматбаҳо қозозларни пулга айлантириш; мол сотиш. *Ой охиригача 28 млн сўмликдан зиёд маҳсулот реализация қилинади.* Газетадан.

РЕАЛИЗИМ I [*лат. realis* – моддий, ҳақиқий] 1 *ад.* Адабиёт ва санъат (тасвирий санъат, театр, мусиқа ва б.) да воқеликни, ҳаётни ифода воситалари орқали, бадиий образларда бутун тўлалиги билан ўзига ўхшаш шаклларда ҳаққоний акс этириш усули.

РЕАЛИЗИМ II *флс.* Онгдан ташқаридағи мавжуд реалик гўё идеал объектларнинг мавжудлигидан ёки субъект, билиш жараёни ва тажрибага боғлиқ бўлмаган билиш объектидан иборатдир, деб ҳисобловчи фалсафий йўналиш.

РЕАЛИСТ 1 Адабиёт, санъат ёки фалсафадаги реализм издоши, реализмга амал қилувчи. *Реалист ёзувчи ўзи кўрмаган ҳодисаларга ҳам ўзининг кўрганлари, кузатгандари, шахсий-ҳаётий тажрибалари асосида ёндашади.* У. Норматов, Талант тарбияси.

2 Ўз фолииятида реал воқелик, атроф мухит ва иқлим шарт-шароитларини, мавжуд имкониятларни ҳисобга олиб иш кўрувчи. *Реалист одам.*

РЕАЛИСТИК 1 Реализм тамойилларига асосланган, реализмга хос. *Реалистик асар.* Ҳаётни реалистик акс эттироқ. — *Бобур ўзи кузатган табиий ҳодисаларни реалистик асосда акс эттирган.* «Фан ва турмуш».

2 *Реал, ҳақиқий, амалий. Ҳаётга реалистик қараш.* *Реалистик сиёсат.*

РЕАЛЛАШМОҚ Ҳақиқий, реал тус олмоқ, реал равишда намоён бўлмоқ, аниқланмоқ, амалга ошмоқ. *Сўзниг маъноси контекстда реаллашади.*

РЕАЛЛИК 1 Ҳақиқийлик, аниқлик, амалийлик, амалга ошириш мумкинлик. *Фикрнинг реаллиги.* — *Элмуродда, бошланган ишнинг реаллигига қатбий ишонч тугилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ҳақиқатда, объектив мавжуд бўлган воқеа-ҳодиса, воқелик, ҳақиқат. *Булар иккита алоҳида-алоҳида олам, реаликни қабул қилишининг икки усули бўлиб, ҳаракат йўналишлари бир-бира гас мос келмайди, балки қарама-қаршиидир.* Газетадан.

РЕАНИМАТОЛОГИЯ [реанимация + юн. logos – фан, таълимот] Тиббиётнинг организмни жонлантириш ва тасодифий ўлимдан сақлаб қолиш, турли касалликлар оқибатида юзага келадиган оғир ҳолларда организмнинг ҳаётий муҳим функцияларини бошқариш ва тиклаш масалаларини ўрганидиган бўлими.

РЕАНИМАЦИЯ [ре.. + лат. animatio – жонлантириш, ўзига келтириш] тиб. 1 Клиник ўлим ҳолатидаги кишиларни тирилтириш; жонлантириш, шунингдек, ҳаётий муҳим аъзоларнинг турли сабаблар оқибатида тўсатдан йўқолган ёки ўзгарган функцияларини тиклаш учун кўриладиган чора-тадбирлар мажмуи. *Биз реанимация ҳақида бироз маълумотга эгамиз.* Газетадан.

2 Шундай чора-тадбирларни амалга оширувчи бўлинма, врачлар гуруҳи. *Аҳмадни ўша куниёқ зудлик билан вилоят касалхонасининг реанимация бўлимига олиб келишиди.* Газетадан. *Ушбу тиббий ёрдам маркази диагностика, шошилич терапия, нейрохирургия, жарроҳлик, болалар ва реанимация бўлимларини ўз ичига олади.* Газетадан.

РЕБУС [лат. rebus – нарсалар билан, воситасида < res – нарса, буюм] Сурат, ҳарф ва бъязи бир шартли белгилар воситасида ифода этиладиган топишмоқ (ушбу сўз дастлаб ҳажвий сурат маъносида кўлланган).

РЕВАЛЬВАЦИЯ [ре.. + лат. valeo – аҳамиятга, қийматга эгаман] иқт. Миллий валюта-пул бирлиги курсини бошқа мамлакатлар ёки халқаро валюта-пул бирликлари курсига нисбатан расмий равишада ошириш.

РЕВАНШ [фр. revanche – ўч, қасос (олиш); қаримта] 1 Урушда енгилган томоннинг ўч олиши, қаримта қайтариши ёки ўч олиш учун қилган ҳаракати. *Реванши олмоқ.*

2 спрт. Спорт ўйинларида: енгилган, ғолибликни кўлдан берган спортчининг ёки команданинг ғолиб устидан галаба қозониш ва ғолибликни қайтариб олиш мақсадида қайтадан ўтказадиган ўйини ва унинг ижобий натижаси. *Англиялик Льюис катта боксга қайтадиган бўлса, Виталий сўзсиз у билан реванш жсангни ўтказишга рози бўларкан.* Газетадан. *Унда французлар 3:1 ҳисобида галаба қозониб, америкалик чарм тўп усталаридан ўзига хос реванши олишиди.* Газетадан.

РЕВАНШИЗМ [фр. revanche] сиёс. тар. Урушда енгилган томоннинг илгари кўлдан кетган ҳудудларни қайтариб олишга, илгариги мавқеини тиклаш мақсадида янги уруш очиш ёки унга тайёргарлик кўришга қартилган сиёсати.

РЕВАНШИСТ тар. Реваншизм тарафдори, реваншизм сиёсатини юргизувчи; қаримта қайтаришга интилувчи. *Реваншистлар сиёсати.*

РЕВИЗИОНИЗМ [лат. revisio, revisionis – қайта кўриш, тафтиш] Бирон-бир таълимот, назария, нуқтаи назар принциплари ва қоидаларини қайта кўриб чиқиш (тафтиш қилиш)ни талаб қилувчи боявий-сиёсий ёки илмий-назарий йўналиш.

РЕВИЗИОНИСТ Ревизионизм тарафдори, ревизионизмга амал қилувчи.

РЕВИЗИЯ [лат. revisio – қайта кўриш] 1 Муайян корхона, ташкилот, муассаса ёки мансабдор шахснинг маълум бир даврдаги иш-фаолиятига доир ҳисоботларни текшириш, тафтиш қилиш; тафтиш. *Ревизия акти.* Ревизия қилмоқ. — *Магазинга тўсатдан ревизия келиб қолибди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 сиёс. Бирор таълимот ёки назарияни ўзgartариш, унинг асосларини бузиш ниятида қайтадан кўриб чиқиш.

РЕВИЗОР [«ревизия» с. дан] эск. 1 Муайян бир муассаса ёки мансабдор шахс фаолиятини текшириш (тафтиш қилиш)га ваколати бўлган шахс. *Ўзидан кўрсинг, ревизор билан орани бузма, деб неча марта айтганман.* — *Ревизор халқи топаман деса, ҳар қанақасидан ҳам ишкан топади.* С. Аҳмад, Сайланма.

2 Темир ўйл соҳаларида назоратчи ходим.

РЕВМАТИЗМ [юн. rheumatismos – (тана бўйлаб) тарқалиш, ёйилиш] тиб. Юрак-тотмир системаси, бўғин ва пайларнинг кент тарқаладиган яллиғланиши натижасида юзага келадиган оғир касаллик; бод. *Ревматизм оғриғи.* Ревматизм билан оғримоқ.

РЕВМАТОЛОГИЯ [ревматизм + юн. logos – фан, таълимот] тиб. Клиник тиббиётнинг турли ревматик касалликларни ўрганинг бўлими. *Ревматология маркази.*

РЕВМОКАРДИТ [ревматизм + юн. kardia – юрак] Ревматизм оқибатида келиб чиқадиган, юракнинг ички, мускулли ёки ташқи қавати яллиғланишидан иборат касаллик.

Ревмокардит қайталаганда, беморнинг ахволи оғирлашади, қон айланиши бузилади.. «ЎЗМЭ».

РЕВОЛЬВЕР [ингл. revolver < лот. revolvere – орқага думалатмоқ, айлантироқ] Бир неча ўқ жойлашадиган айланувчи ўқдонли, шахсий ўқотар курол. *Револьвердан ўқ узмоқ.*

Револьвер станок тех. Кесувчи асбоблар ўрнатиладиган қисми айланиб, турли кескичлар галма-гал ишга солинадиган токарлик станоги.

РЕВОЛЮЦИОН 1 қ. инқилюбий. *Революцион кураш. Революцион ташкилот.*

2 Туб, жиддий ўзгаришларга олиб келувчи. *Техникада революцион ўзгариш.* — *Жаҳон тажрибаси кўрсатишicha, бозор иқтисодиётига революцион ўйл билан, яъни жадал усулда ёки эволюцион ўйл билан, яъни босқичма-босқич ўтиш мумкин.* Газетадан.

РЕВОЛЮЦИОНЕР [фр. revolutionnaire < лот. revolutio – тўнтириш] қ. инқилюбчи.

РЕВОЛЮЦИЯ [лот. revolutio – бурилиш, тўнтириш] 1 қ. инқилюб 2. *Пролетар революцияси. Буржуа-демократик революцияси.*

2 қ. инқилюб 1. *Маданий революция.* — *Хозир космонавтика илмий-техник революциянинг ажралмас қисми бўлиб қолди.* Газетадан.

РЕГАТА [итал. regata < riga – қатор, саф] спрт. Эшқакли, елканли ёки моторли қайиқларда туркум пойгалардан иборат спорт мусобақалари.

РЕГБИ [ингл. rugby < Англиянинг Регби шаҳарчаси номидан] спрт. Ҳар бири 15 кишидан иборат икки жамоа тухумсимон тўп билан ўйнайдиган спорт ўйини [бунда спортчилар тўпни қўл ёки оёқ билан узатиб, уни рақиб дарвозасига киритиш ёки дарвоза чизиги ортига (ичига) туширишга ҳаракат қиласидилар].

РЕГЕНЕРАЦИЯ [лот. regeneratio – қайта тикланиш, қайта туғилиш, янгиланиш] 1 биол. Организмнинг ўйқолган ёки жароҳатланган аъзолар ва тўқималарни тиклаб олиши, шунингдек, унинг айрим қисмларидан бутун организмнинг тикланиши.

2 тех. Иш бажариб бўлган (эски) маҳсулотга унинг дастлабки сифатларини қайтириш.

3 Ядро техникасида: реакторда ишлатилган ядро ёнилғисини радиокимёвий ва ки-

мёвий-металлургик қайта ишлаш жараёнлари мажмуи.

РЕГИОН [лот. regio, regionis – вилоят, ўлка] Бир неча вилоятларни, ҳатто давлатларни ўз ичига олган иирик ҳудудий бирлик. *Олимларнинг фикрича, региондаги экологик вазиятни яхшилаш учун туб чоралар кўриши талаб этилади.* Газетадан.

РЕГИОНАЛ Регионга, алоҳида вилоят, ўлка ёки қўшни мамлакатларга оид; маҳаллий. *Регионал кенгаш.* — *Регионал можароларни, аввало, яқин Шарқдаги можарони бартараф этиши масалалари муҳокама қилинди.* Газетадан.

РЕГИОНАЛИЗМ [лот. regionalis – маҳаллий] сиёс. Иктисодий, ижтимоий, сиёсий ва б. муаммоларни ўёки бу регион (минтақа, ҳудуд) нинг манфаат ва эҳтиёжлари нуқтаи назаридан кўриб чиқиш ва ҳал қилишдаги ёндашув, муносабат. *Зотан, регионализмдан глобализмга, яъни янги минтақавийликдан ялтилиқса ўтиши тенденцияси умумжаҳон миқёсда кучайди.* «Фан ва турмуш». Президентимиз айтганидек, глобализмга фақат регионализм орқали борилади. Газетадан.

РЕГИСТОН [ф. ریگستان – қўмлөк, қўмли жой; майда тош тўшалган жой] Ўрта Шарқ мамлакатлари шаҳарларидағи марказий майдон (одатда шаҳар арки ёки ҳоким саройи ёнида барпо этилган).

РЕГИСТР I [нем. Register < лот. registrum – рўйхат] Муайян ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган рўйхат, ҳисобга олиш ҳужжати; қайднома. *Регистрга ёзиб қўймоқ.* — *Тегишли техник воситалар мавжуд бўлгандан.. дастлабки ҳужжатларни ва регистрларни тузишига руҳсат берилади.* Газетадан.

РЕГИСТР II мус. 1 Клавишли мусиқа асбобларида товуш кучи ва тембрини ўзгартиришга имкон берадиган мослама.

2 Хонанда ёки чолгу асбоби диапазонининг бир хил тембринга эга бўлган товушлар гурухи.

РЕГИСТР III тех. 1 Рақамли ҳисоблаш машинасининг кодларни хотирлашга мўлжалланган элементи.

2 Автомат телефон ва телеграф станциялари ҳамда алоқа узелларида бирон манзилга юбориладиган абонент ахборотларини рақамлар шаклида қабул қиливчи ва ёзиб олувчи курилма.

3 Компьютер ва ёзув машинкаси клавиатурасининг ўнг ва чап томонида жой-

лашган, катта ва кичик ҳарфлар ёзилиш тартибини бошқарувчи иккита клавиш.

РЕГИСТРАТОР [нем. Registrator < лот. *registrum* – қайд этилган, ёзиб қўйилган] 1 Регистрация ишларини олиб борувчи, рўйхатга олувчи киши.

2 Муайян параметрларни автоматик қайд қилувчи ўзиёзар асбоб.

3 Идораларда хат-хужжатлар, қофозлар солиб қўйиладиган картон папка; жилд.

РЕГИСТРАТУРА [нем. Registratur < лот. *registrum* – қайд этилган, ёзиб қўйилган] *Myaccasa, идора, поликлиника ва ш. к. нинг рўйхатдан ўтказиш бўлими.*

РЕГИСТРАЦИЯ [ингл. *registration* < лот. *registrum* – қайд этилган, ёзиб қўйилган] Рўйхат қилиш, рўйхатга олиш, қайд этиш; рўйхатдан ўтказиш. *Регистрация дафтари. Регистрациядан ўтмоқ.* ■ [Заргаров:] *Куёв билан келин менинг олдимда, ҳозир боради. Регистрация қилинг, бўлак гап ўйқ! А. Қаҳдор, Оғриқ тишлар.*

РЕГЛАМЕНТ [фр. *reglement* < лот. *regula* – тартиб, қоида] 1 Йиғилиш, мажлис, кенгаш ва ш.к. ни олиб бориш, ўтказиш тартиби. *Мажлис регламенти. Регламент белгиламоқ.* ■ *Мажлисларни олиб бориш унгагина топширилар, у регламент ва бошқа тартиб-қоидаларга риоя қилишининг ҳадисини олган..* Ж. Абдулахонов, Хонадон. *Регламент бўйича шахматчилар.. 12 партиядан дона сурадилар.* Газетадан.

2 Бирор давлат органи, муассаса, ташкилот ва ш.к. нинг фаолият тартибини белгиловчи низом ва қоидалар мажмуи. *Ялни мажлис мухокамасига Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг муваққат регламентини тасдиқлаш тўғрисидаги масала киритилди.* Газетадан. *Конунчилик ва судхуқуқ масалалари қўмитаси раиси Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Конунчилик палатасининг регламенти лойҳасини иккинчи ўқишида тақдим этди.* Газетадан.

3 Халқаро конгресслар ва конференциялар томонидан қабул қилинган баъзи ҳужжатларнинг номи (мас., 1815 йил Вена регламенти).

РЕГЛАН [ингл. *Reglan* < инглиз генерали Реглан номидан] 1 Енги елкаси билан бир бутунликда бичилган пальто ёки қўйлак андозаси (дастлаб 19-аср ўрталарида Реглан модага киритган) ва шундай андоза (бичим)даги устки кийим.

РЕГРЕСС [лот. *regressus* – орқага кетиш; акс ҳаракат(ланиш)] 1 Ривожланишнинг юқорироқ шаклдан қуий шаклга ўтиши; орқага қайтиш, таназзул; ёмон томонга ўзгариши; зид. **прогресс**.

2 биол. Тирик табиатда яшаш шароитларининг ўзгаришига мослашиш оқибатида организмларнинг соддлашувидан иборат эволюцион жараён.

РЕГРЕССИВ 1 Ўз тараққиётида орқага кетган, таназзулга, инқирозга юз тутган; таназзулга, инқирозга олиб келувчи. *Регресив ҳаракат.* ■ *Кўриниб турибдики, инсон фикрлаш тарзида бирни иккинчисига зид бўлган қутблар, прогресив ва регресив томонлар мавжуд бўлади.* Газетадан.

2 Реакцион, антидемократик. *Регресив ҳодиса.*

РЕГУЛЯТОР [лот. *regulare* – тартибга келтироқ, ўйлга қўймоқ] Автоматик бошқарув тизимида механизмнинг бир текис ишлашини таъминлаб турадиган ҳамда температура, босим, тезлик ва ш. к. ни бирдай сақлайдиган ёки ўзгарирадиган асбоб, мослама.

РЕДАКТОР [фр. *redacteur* < лот. *redactus* – тартибга келтирилган] қ. **муҳаррир** 1-2. *Техник редактор. Бош редактор. Масбул редактор. Газета редактори.* ■ *Ходимлар Аҳмаднинг гапини тинглаб ўтирадиган эканлар, ора-чора редакторга қараб қўярдилар.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

РЕДАКТОРЛИК Муҳаррир иши, вазифаси; муҳарририлик. *Редакторлик қўймоқ.*

РЕДАКЦИОН 1 Нашриёт таҳририятига мансуб. *Редакцион кенгаш.*

2 Таҳрир жараёнига оид; таҳририй. *Маколага киритилган редакцион ўзгариши. Редакцион тузатиш.*

РЕДАКЦИЯ [фр. *redaction* < лот. *redactus* – тартибга келтирилган] эск. 1 Таҳрир жараёни, таҳрир; кўлёзмани муҳаррир тузатишлари билан нашрга тайёрлаш. *Редакция қўймоқ.*

2 Муайян ишловдан ўтган, тузатилган матн. *Романинг янги редакцияси.*

3 Нашриёт органларида нашр ишини олиб борувчи, қўлёзма матнларни ишлаб, нашрга тайёрлаб берувчи ходимлар жамоаси. *Журнал редакцияси. Редакция мажлиси.* ■ *Усмон Яхшиев таҳрир қилган материалларнинг таржимаси тўғри ва аниқлиги-*

га редакцияларнинг ходимлари заррача шубҳа қўилмас эдишлар. X. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Кўн сонли газетхонлар редакциямизга мурожаат қилиб, ёш олимга берилган илмий даража етари эмас, деб ҳисобламоқдалар. X. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

4 Таҳририят ходимлари ишлайдиган бино. Аҳмад редакциядан чиқиб, муқолишига борганида, орқасидан Раҳим ака етиб келди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

РЕДИСКА [р. < лот. *radix* – илдиз, илдизмева] Эрта кўкламда очиқ ёки ёпиқ ерларга экиладиган полиз экини ва унинг ейишли думалоқ ёки чўзинчоқ оқ, қизил рангли ҳосили. Салатнинг янги узилган барги редиска, бодринг ва ошкўклар билан яхши ҳамоҳанг бўлади. Газетадан.

РЕДКОЛЛЕГИЯ [р. редакционная коллегия – «таҳрир ҳайъати» бирикмасининг қисқартмаси] Китоб, журнал, газета ва ш.к.ни биргаликда таҳрир қилувчи жамоа; таҳрир ҳайъати. Удеворий газетанинг редколлегия аъзоси эди, прогулчилликка қарши чиқарилаётган шошилинч сон учун уч-тўрт банд ҳажв ёзib берини топширишиди. П. Қодиров, Уч илдиз. Алманах материаларини маҳсус редколлегия ишлаб беради. Н. Сафаров, Оловли излар.

РЕДУКТОР [лот. *reductor* – орқага қайтарувчи] тех. 1 Айланма ҳаракатни тишли гидриаклар ёрдами билан бир валдан иккинчи валга узатувчи механизм.

2 Трубопровод, газ баллони ва ш.к. идишдаги суюқлик ёки газнинг босимини камайтириш ёки бир хилда сақлаб туриш учун мўлжалланган асбоб, мослама.

РЕДУКЦИЯ [лот. *reductio* – қайтиш, орқага қайтариш] 1 маҳс. Мураккабдан соддага ўтиш, соддалашиш.

2 биол. Муайян аъзоларнинг ўз функциясини йўқотганлиги туфайли кичрайиши ёки йўқолиши.

3 ким. Тикланиш, қайтарилиш; оксидланишнинг акси.

4 тлш. Кучсиз талаффуз натижасида товушнинг ўзгариши, товушнинг миқдор ва сифат белгиси жиҳатдан пасайиши (бу ҳодиса асосан ургусиз бўғиндаги унлиларга хос бўлади). Редукция натижасида ҳамда тез суръатда гапириш жараёнида товуш тушшиб қолади. «ЎТА».

РЕДУПЛИКАЦИЯ [лот. *reduplicatio* – иккиланиш, қўшалоқланиш] тлш. Сўздаги дастлабки бўғинни ёки ўзакни, бутун сўзни тақрор қўллаш билан тақрорий сўз, грамматик шакл ҳосил қилиш усули.

РЕЕСТР [лот. *reestrum, registrum* – рўйхат, саноқ] Маълум ишлар, хужжатлар, молмулк ва б. рўйхати ҳамда шу рўйхатлар қайд қилинадиган дафтар. Амалдаги қонунчиликка ўзгартиришлар киритилганлиги муносабати билан 22 та идоравий-мевърий ҳужжат давлат реестридан чиқарилди. Газетадан. Айни пайтда гўзанинг йигирмата селекция нави давлат реестрига киритилган. Газетадан.

РЕЖА [ф. رېچا – кир ёйладиган ип, арқон; саф, қатор] 1 Деворзанлик ва шунга алоқадор касбларда: девор ва ш.к. нинг текис, тўғри чиқиши учун усталар таранг қилиб тортиб қўядиган ип, сим ва ш.к. Режа олмоқ. Режа солмоқ. ■ -Бектурди ака, – дерди у [Қозоқбой] гишт тераётган устага қараб, – гиштни яхши тераётган бўлсангиз ҳам, режа ишни тортиб олмаганингиз ёмон. М. Қўшоқов, Уста йигит.

2 Бирор ишни тартиби билан ва ўз вақтида бажариш учун олдиндан белгилаб олинган аниқ ёки тахминий мўлжал. Эртаниги шига бугун режа туз. Мақол. ■ Бўрон режаларимизни бузолмайди, тақдиримиз ҳам бўроннинг қўлида эмас. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Адолат қизларга ўз режасини тушунтириди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. [Бригада аъзоларининг] Ҳар йили нахта тайёрлаш шартномавий режасини мамлакат бўйича биринчи бўлиб.. уддалашларига ўрганиб қолдик. Газетадан.

3 Белгили тартиб, қоида, ўлчов. Иш режага тушди. ■ Бу оиласда ейиши-ичиши белгили тартиб ҳам режага тобе эса-да, ҳар кун ширин-ширин овқатлар тайёрланади. Ойбек, Танланган асарлар. Албатта, кампир келинларини рўзгордан сиқмасди. Аммо режаси бузмай, масалликни исроф қўлмай иш тутарди. С. Аҳмад, Сайланма.

РЕЖАЛАМОҚ 1 Олдиндан режа тузмоқ; режалаштироқ, У [Солиҳон] вақтини фаслдек, Бўлиб қўйган режалаб. К. Муҳаммадий.

2 Режа солиб ўлчамоқ, режа солмоқ, режа солиб иш қилмоқ. Мактаб ер участкасини режалаш. Режалаб чигит экмоқ.

3 Тартибга, режага солмоқ, тизимга туширмоқ.

РЕЖАЛАШТИРИШ Миллий иқтисодиётнинг турли даражаларида ижтимоий-иқтисодий жараёнларни тартибга солиш ва бошқариш шакллари мажмуй.

РЕЖАЛАШТИРМОҚ Маълум режага солмоқ; мўлжалламоқ. *Исломхўжас.. ўйларни тузатиш, темир кўприклар қурдирish ишларини режалаштириди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

РЕЖАЛИ 1 Маълум бир режа асосида курилган; тартибли. *Режали иш. Режали иш бузилмас.* Мақол. — .ҳар бирининг [ўт ўчи-рувчининг] ҳаракати чаққон ва режали. М. Хайруллаев, Тилла маржон.

2 Тежаб сарф қиласиган, режа билан иш тутадиган. *Режали аёл.* — *Моҳира пазандা, чаққон, саранжомли, режали келин эди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

РЕЖАСИЗ 1 Режа билан қилинмаган, тартибсиз. *Режасиз иш. Қолисиз гишт чиқмас, режасиз иш битмас.* Мақол.

2 Тежаб-тергашни билмайдиган, тежамсиз. *Режасиз одам.*

РЕЖАСИЗЛИК Тежаб-тергаб қилинмаган иш; тежамсизлик. *Ишни режасизлик билан бажармоқ.*

РЕЖАЧИ Режа тузувчи киши. -Ражаб-бекницидаги мажлисда, — деди заҳарханда билан [Отабек], — бу йиртқиличкунинг режачи-си ким эди? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РЕЖАЧҮП [ф. رېچەچۈپ] айн. газчүп 1.

РЕЖИМ [фр. régime — давлат тузуми, бошқариш тарзи < лот. rego — бошқараман, раҳбарлик қиласман] 1 Давлатни бошқариш, идора этиш усули; тузум. *Демократик режим. Тоталитар режим.*

2 Меҳнат, дам олиш, овқатланиш, ухлаш ва умуман ҳаётнинг аниқ белгиланган тартиби. *Овқатланиш режими.* Режим билан ухлаш. — *Фурсат қадрини ҳаёттй режаси ва кундалик вақт режими бўлган одам билади.* Р. Усмонов, Одобнома. У тинмай машқ қилиш, алоҳида белгиланган режимга амал қилиш туфайли спорт формасини яна тиклашга муваффақ бўлди. Газетадан.

3 Иш фаолияти ёки ҳаёт шароити. *Ўсимликларнинг иссиқлик режими.* *Машинанинг иш режими.* — *Иқтисод ва тежамкорлик режимига риоя қилишининг мухим омилларидан бири давлат ва ишлаб чиқариш интизомига қатъий бўйсунишдир.* Газетадан.

РЕЖИССЁР [фр. regisseur — бошқарувчи < лот. rego — бошқараман] Саҳна ёки кино асарини саҳналаштирувчи бадиий раҳбар; асарни тайёрлаш, саҳнага қўйиш билан боғлиқ бўлган ижодий ишларнинг ташкилотчиси, бошлиғи. *Постановкачи режиссёр. Кино режиссёри.* — *Тошкент қўргиги бизни ўнлаб ёш тажрибали режиссёrlар, опера-торлар ва сценаристлар билан ошно қиласди.* Газетадан. *Томошанинг ёмон чиқишига қўпинча режиссёр айбор бўлади.* «Фан ва турмуш».

РЕЖИССЁРЛИК Саҳна ёки кино асарларини саҳналаштириш билан шуғулланиш; режиссёр касби, вазифаси. *Режиссёrlик қилмоқ.* *Режиссёrlик санъати.* — *Бу киши артистларга театрда режиссёrlик қиласидар.* Шукрулло, Сайланма.

РЕЖИССУРА [«режиссёр» с. дан] 1 Режиссёrlик иши, фаолияти. *Кинодраматургнинг ишини режиссура, монтаж янада таомиллаштириши ҳам мумкин.* Б. Имомов, Сценарий ва фильм.

2 Фильм, спектакль ва ш.к. нинг бирор режиссёр томонидан тайёрланган постановкаси. У [Хуршид] театр санъати билан, режиссура билан [Ўзбекистонга] гастролга келган озарбайжон театрни, театр ҳаваскорларининг труппалари орқали таниши эди. Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

РЕЗ [ф. رېز — майда; кичкина] 1 Мусиқа асбобларидан бир ритмда чиқадиган узук-узук қисқа садолар. *Ногораларнинг.. рези, сурчайнинг бир маромдаги мунгли ноласи ҳозир қандайдир қалтис ўйин бўлишидан дарак беради.* М. Қодиров, Асака дорбозлари.

2 Шу турдаги кўй номи. *Бу вақтда Регистонда турган сарбозларнинг музика тўдаси миллий асбобларни “рез” ҳавосида чала бошлидилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

РЕЗА [ф. رېزا — ушоқ, парча; ёғоч қириндиси] 1 сфт. Унча катта бўлмаган; майда, кичик. *Ёноқларини реза тер қоплаган қизлар жимгина қўшиққа қулоқ солар..* эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Норматовнинг қистаси билан Алитириш дуторини олиб, реза кўйларга тушди.* Файратий, Менинг ёшлигим. *[Алижонни]* Ичкари уйга бошлаб кирди-да, олдига қази билан тузланган бодринг келтириб қўйди: -*Мана буларни реза қилиб туринг,* — деди Ҳалима. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 от Майда нарса (сув ёки тер томчила-ри ҳақида). Кучли кулгидан Раъонинг кўзи ёшланиб, ўсиқ киприги жуфтланди, кулги ва ўчоқ ҳарорати билан икки юзи қизил олмага айланиб, латиф бурни устида марварид резалар ҳосил бўлди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Мавжларидан резалар учиб, чайқалади муққадас дарё. Газетадан.

РЕЗАВОР [ф. ریزهوار] 1 Майда-чуйда. Резавор моллар.

2 Овқатта солиш учун ишлатиладиган кў-кат ва сабзавот. Уйларнинг ҳовлиларида ме-вали дарахтлар, гулзор, чортоя, резавор экин-лар учун ҳам алоҳида майдонлар мавжуд. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

3 Богчачилик экинлари ва уларнинг ме-валари. Резавор боф. Резавор экинлар. Резавор мевалар. — Резавор мевалардан смородина.. ўстириш айни мудда бўлади. Газетадан.

4 айн. зиравор. Сабзавот, мева ҳамда ре-заворларнинг ўзбекча тансиқ таомлар тай-ёрлашда аҳамияти каттадир. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

РЕЗАВОРФУРУШ [резавор + ф. فروش — сотовучи] Резавор моллар ёки ошкўклар билан савдо қилувчи киши; резаворчи. Ҳеч ўйламаганда, Ҳусни баққол билан Жалил ре-зарфуруш ўртасида жсанжал чиқиб қолди. Ф. Нулом, Шум бола.

РЕЗАВОРЧИ 1 айн. резаворфуруш.

2 Кўкат ва сабзавот экинлари етиши-рувчи ва сотовучи киши.

3 Зираворлар савдоси билан шуғулланув-чи киши.

РЕЗАВОРЧИЛИК Резавор экинлар экиш ва резавор сотиши ишлари билан шу-ғулланиш. Резаворчилик қилмоқ. Резаворчи-ликни ўрганмоқ.

РЕЗАЛАМОҚ Майда тўғрамоқ, майдаламоқ, майда-майда қилмоқ. Пиёзни реза-ламоқ. Резаланган сабзи. — Қиз.. бурни устида резаланиб турган ёмғир томчисини артиб, қаддини ростлади. У. Назаров, Одам-лар.

РЕЗАПАРВАР [ф. ریزپاروار — майда экинларни парваришловчи] Резавор экин-ларни яхши парвариш қиладиган; миришкор. Резапарвар одам.

РЕЗГИ [ф. ریزگی — майдаланганлик; майда-чуйда нарсалар] 1 Қийқинди чарм; қийқим-қийқим чармлар. Пошнабон резги-лар. — Ҳар хил синик-миниқ қолиллар, чарм

рэзгиси, ширач коса, маҳси ичига ёпиши-радиган эски латталар ва ҳоказо дўконхона юзини тутган. Ойбек, Танланган асарлар. Тери резгилари ҳар хил кийим-кечак безак-ларида ишлатилади. Газетадан.

Резги одам ҳазил ўсмай қолган ёки кич-кина одам. Боқса, резги қаримсиқ одам Имо қилар унга дамо-дам. М. Али, Боқий дунё.

РЕЗЕКЦИЯ [лот. resectio — кесиб таш-лаш] тиб. Касаллик оқибатида заарланган ёки шикастланган аъзо, суяқ ва ш.к. нинг бирор қисмини жарроҳлик йўли билан ке-сиб ташлаш.

РЕЗЕРВ [фр. réserve < лот. reservare — сақламоқ, эҳтиёт қилмоқ; тежамоқ] 1 Янги, ҳали ишга солинмаган куч, маблағ ва ш.к. маҳбаби. Ишлаб чиқариш резервлари. Пахта етиширишини кўпайтирувчи резервлар. — Қодирили икки нарсадан беҳад хурсанд бўлди. Биринчидан, бўш қолган жойларни тўлдириш учун катта резерв топилди.. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Бу маблағларнинг барчаси ўз ички резервларимиздан ажратилмоқда. Газетадан.

2 қ. заҳира 1. Озиқ-овқат резервлари. — Ҳар бир хўжаликда анчагина резервлар ва куч-имкониятлар юзага чиқарилди. Газетадан.

3 қ. заҳира 2. Резервдаги офицер. — Са-фарбарлик чақириви чоғида резервдаги хизматга чақирилганлар ойлик йигинда иштирок этиб, техник воситалардан ва қурол-ярогодан фойдаланиш сирларини мукаммал ўргандилар. Газетадан.

4 Қўшиннинг зарур пайтда жангга ки-ритиш учун кўмондонлик иҳтиёрида қол-дирилган қисми. Туркистон ҳарбий округи бутун уруши давомида ҳарбий резервлар ўчиги бўлди. Газетадан.

РЕЗЕРВИСТ Бир қатор мамлакатлар ар-мияларида: резервга ўтказилган, резервда, заҳирада турган ҳарбий хизматчи.

РЕЗЕРВУАР [фр. reservoîre < лот. reser-ваге — сақламоқ, эҳтиёт қилмоқ] Суюқлик ёки газ сақланадиган катта идиш. Резерв-арнинг сигими катталиги сабабли ёнгинни тўхтатишнинг иложи бўлмади. Газетадан.

РЕЗЕРВЧИ қ. резервист. Шу билан бир-га, мазкур комиссияга мамлакатимизда Қу-ролли кучлар заҳираси, яъни резервчилар институтини ташкил этиши концепциясини ишлаб чиқиши вазифасини топишириш керак. Газетадан.

РЕЗИДЕНТ [лат. *residens, residentis* – ўтирувчи, жойида қолувчи] 1 Элчидан пастроқ мавқега эга бўлган дипломатик вакил.

2 Бирон давлатнинг бошқа бир хорижий давлатда доимий яшовчи фуқароси.

3 Бирон давлат разведкасининг бошқа бирор давлат ҳудудида иш олиб борувчи вакили.

4 Хорижий банк, компания, фирма ва ш.к. нинг бошқа мамлакатда доимий ишловчи, у ёки бу ишни амалга оширувчи вакили (ўзи ишлаётган мамлакат қонунчилигига тўла риоя қилади). Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан жисмоний шахслар – резидентларга нақд чет эл валютасини ..ташқарига олиб чиқишига руҳсат берииш тартиби белгиланган. Газетадан. Тендерда фақат Ўзбекистон резидентлари қатнашиши мумкин. Газетадан.

РЕЗИДЕНЦИЯ [лат. *residens, residentis* – бирор жойда бўлувчи, турувчи] Давлат бошлиғи ёки ҳукуматнинг, шунингдек, катта мансаб эгаларининг доимий қароргоҳи, турархойи, саройи. *Президент резиденцияси*.

РЕЗИНА [лат. *resina* – қатрон (смола) < юн. *retine* – ёғоч қатрони] Каучукни вулканлаш йўли билан олинадиган эластик маҳсулот ва ундан тайёрланган нарса, буюм. *Дагал резина. Резина этик.* ■ Эмин қаради: автоматчи немислар дарёнинг кун чиқиши қирғоғидан резина қайиқда шу томонга тўпна-тўғри босиб келаяпти. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Қўшинисиникдан ўн беш метрли резина шланг опчиқиб берди. С. Аҳмад, Сайланма..

РЕЗИНКА [«резина» с. дан] 1 Ёзилган ёки чизилган нарсани ўчириш учун ишлатиладиган махсус резина бўлаги. *Сиёҳ ўчирадиган резинка.*

2 Тортганда чўзиладиган резинали шнур, ип ва ш.к. *Кампир, резинкаси оёғини қисиб юборган шекилли, капрон пайтогини ҳимариб, тўғигига тушириб олибди.* С. Аҳмад, Сайланма..

3 с.т. Резина. *Унинг оёғида таги резинка қора туфли.* П. Қодиров, Уч илдиз.

Резинка қилмоқ (ёки қилиб чўзмоқ) 1 бирор ишни вақтида бажармай чўзиб юрмоқ, пайсалга солмоқ. *–Бу монтажчилари тушмагур газ плитаси ўрнатишни роса резинка қилиб чўзишича бўладими, – деди Афзал ака.* А. Шайхов, Ушовидан тушови қиммат;

2) гапни чўзмоқ. *Мунча резинка қилиб чўзмасанг!* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

РЕЗОЛЮЦИЯ [лат. *resolutio* – қарор] 1 Йиғилиш, мажлис, конференция ва ш.к. да бирор масала муҳокамасидан кейин қабул қилинган қарор. *Мажлис резолюцияси.* ■ *Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Хавфсизлик кенгаши яқинда маҳсус резолюция қабул қилди.* Газетадан.

2 Раҳбар ходимнинг расмий ҳужжатдаги фармойиши, якуний хуносаси. *Аризага резолюция қўймоқ.*

РЕЗОНАНС [фр. *resonance* < лат. *resonans* – акс-садо берувчи] 1 физ. Ташқи таъсирлар остида жисмнинг мажбурий тебранишлари амплитудасининг кескин ошиб кетиши. *Резонанс ҳодисаси.*

2 Бинонинг товушни кучайтириш қобилияти. *Залнинг резонанси яхши.*

3 қўчма Жамоатчиликнинг фикри, бирор нарса, воқеа-ҳодисага муносабати, жавоб ҳаракати, билдирган фикри. *Унинг нутқи катта ижтимоий резонанс уйғотди.*

РЕЗОНАТОР [лат. *resonare* – акс-садо бермоқ] тех. Резонанс ҳодисаси туфайли содир бўладиган тебранма тизим (жисм).

РЕЗЬБА [р. резать – «кесмоқ» с. дан] тех. Болт, гайка ва ш.к. нинг ички ёки ташқи сиртига ўйилган ариқча ва бўртма. *Метрик резъба. Болт резъбаси.*

РЕЗЬБАЛИ Резъбаси бор, резъба солинган. *Ўн резъбали болт.*

РЕЗЮМЕ [фр. *resume* < *resumer* – қисқача баён қилмоқ] Ёзилган, айтилган ёки ўқилган матн мазмунининг қисқача баёни. *Авторефератнинг резюмеси.*

РЕИМПОРТ [ре.. + импорт] иқт. Чет элга чиқарилган, аммо у ерда сотилмаган ёки яроқсиз деб топилган, қайта ишлов берилмаган товарларнинг уни чиқарган мамлакатга қайтариб олиб кирилиши.

РЕИНВЕСТИЦИЯ [ре.. + инвестиция] Инвестициялар муомалалари бўйича даромадлар шаклида олинган маблагларни ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун қайта йўналтириш, қайта фойдаланиш.

РЕЙД 1 [ингл. *raid* – ёпирилиб келиш, босиб келиш < нем. *bereit* – тайёр, шай] 1 Давлат ёки жамоат ташкилотлари, матбуот органлари топшириғига мувофиқ муайян обьектларни, корхона ва ш.к. фаолиятини тўсатдан текшириш. *Солиқчилар билан со-*

лиққа оид жиноятчиларга қарши қурашии департаментининг ходимлари ўртасидаги яқин ҳамкорлик рейд ва текширишлар самарасини таъминламоқда. Газетадан. «Ишонч» телефонига тушаётган тезкор маълумотлар асосида ўтказилаётган рейдлар давомида бир қанча қонунбузарлик ҳолатлари барҳам топмоқда. Газетадан.

2 ҳарб. Душманнинг базаларига, штаб ва б. объекларига қарши жанговар иш олиб бориш мақсадида ҳаракатдаги ҳарбий ёки партизан отрядларининг душманнинг орқа томонига ўтиши.

РЕЙД [голл. reede – кемалар тўхтайдиган жой] Денгиз портига киравериша, соҳил яқинида кемаларнинг лангар ташлаб туриши ва юк тушириш учун қулай жой.

РЕЙКА [р. рейка – ясси чорқирра юпқа тахта] 1 Юпқа, энсиз узун тахта. *Рейкалардан қилинган девор. Полга рейка қирқиши.*

2 маҳс. Даражаларга бўлинган ва ер, сув ҳамда қор қатламининг паст-баландлигини (чуқурлигини) аниқлашда қўлланадиган чорқирра ёғоч.

РЕЙС [нем. Reise – саёҳат] Кема, самолёт, машина каби транспорт воситаларининг маълум маршрут бўйича (бир томонга) қатнов йўли. *Қуриши ва техника материалари ташиб турган автомашиналар ҳар сменада ўн беш-ўн олти рейс қиласди. А. Муҳиддин, Ҳадя.*

РЕЙТИНГ [ингл. rating – баҳо, даражада] 1 Ўқувчилар ва талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолаш усули ва тизими. *Қолаверса, ҳар бир фандан тўпланган балларга асосланиб, ўқувчиларнинг ўқишибаги ютуқларини таққослаш ва рейтинг натижаларига қараб, уларни фарқлаш имконияти яратилади.* Газетадан. *Маорифимиздаги ислоҳотлар ҳақида сўз кетар экан, мактабларимизда тобора кенг қўлланаётган ўқувчилар билимини аниқлашда рейтинг тизимидан фойдаланиши усули хусусида алоҳида тўхталиб ўтиши даркор.* Газетадан. *Олий таълим тизимида бакалаврлик ва магистрлик босқичларидаги таълим тобора тақомиллашмоқда, талабалар билимини баҳолашнинг рейтинг усули кенг жорий этилмоқда.* Газетадан.

2 спрт. Спортнинг баъзи турларида (мас., шахматда) эришилган ютуқларнинг самарадорлиги ва нуфузини баҳолашда рақамлар билан ифодаланадиган шахсий кўр-

саткич. Спортиларнинг рейтинг кўрсаткичи. Боксчиларнинг рейтинг жанглари. ■ **Халқаро футбол федерацияси (ФИФА)** милий терма жамоалар учун август ойи рейтинг жадвалини эълон қилди. Газетадан.

3 Сиёсат, маданият ва б. соҳалардаги таникили арбобларнинг жамоатчилик фикрини ўрганиш йўли билан аниқланадиган машҳурлик даражаси. *Баъзи туман газеталарининг рейтинги бугун, очигини айтсан, кўнгилдагидек эмас. «Саодат». Машғулот олиб борадиган ўқитувчиларнинг илмий даражаси, рейтинги, иш стажига қараб, қўшимча ҳақ тўлаш жорий этилди.* Газетадан.

РЕЙХСТАГ [нем. Reichstag < Reich – давлат, салтанат + Tag – мажлис, кенгаш] тар. Германия парламенти (1871 йилдан 1945 йилгача) ва унинг биноси. *Зафар тугин туттиб маҳкам, Рейхстаг узра тиккан ҳам, Вачеккан ҳам унга имзо Бу қўллардир, бу қўллардир.* Э. Воҳидов, Мұхаббатнома.

РЕКВИЗИТ [лот. requisitum – керакли, зарур] Театр томошаларида ёки кинофильм суратга олинадиганда фойдаланиладиган табий ёки ясама буюмлар мажмуси.

РЕКВИЗИТЛАР ҳуқ. Муайян ҳужжатнинг юридик жиҳатдан кучга эга эканлигини кўрсатувчи, қонун-қоидалар билан белгиланган зарурий маълумотлар. *Банк реквизитлари фақат ҳисоб-пул муомалалари масалалари бўйича хатларда, масалан, кафолат хатларida қўйилади. «Иш юритиши». Қимматли қоғозларда ифодаланган мажбурий реквизитлар муомалага чиқарилаётган ҳар бир қимматли қоғозда кўрсатилади. «Ҳаёт ва қонун».*

РЕКВИЗИЦИЯ [фр. requisition – молмулкан маҳрум қилиш < лот. requisitio – талаб; тўлатиш] Хусусий кишиларнинг ёки жамоат ташкилотларининг мулкини ҳақ тўлаб мажбурий равишда доимий ёки вақтингча давлат ихтиёрига олиш. *Ўзбекистон Республикасидаги хорижий инвестициялар национализация ва реквизиция қилинмайди.* Газетадан. *Реквизиция ўтказилишига сабаб бўлган вазиятларнинг амал қилиши тўхтагандан кейин реквизиция қилинган мол-мulkининг собиқ эгаси сақланниб қолган мол-мulkини ўзига қайтариб беринши талаб қилишига ҳақли.* Газетадан.

РЕКЛАМА [фр. reclame < лот. reclamare – қаттиқ қичқирмоқ] 1 иқт. Муайян товар

ёки кўрсатиладиган хизмат турлари ҳақида харидорларни хабардор қилиш, уларга нисбатан талаб, эҳтиёжни юзага келтириш ёки кучайтириш мақсадида ана шу товар ва хизматлар тўғрисида берилган маълумот. **Савдо рекламаси.** — Маркетинг концепциясида маҳсулотни сотиши тадбирлари мажмусасида марказий ўринин реклама эгаллайди. «Иктисолий назария». «Оша ва жамият» бошقا газеталарга ўхшаб реклама қилинмаса ҳам, харидоргир, савдоси чаққон. Газетадан. **Реклама ўз номи билан маҳсулотни овоза қилиши демакдир.** Газетадан.

2 Бирон шахс, ташкилот, нарсани оммалаштириш мақсадида улар ҳақида маълумотлар тарқатиш. *Сиёсий реклама. Газетанинг реклама ва эълонлар бўлими.* — Трибуналарда шу гап, телевизор экранлари, рекламаларда шу мавзу. Э. Охунова, Икки океан оша. Сиз биз билан ҳамкорликда реклама унумдорлигига эришишингизга шубҳа йўқ.

Газетадан.

3 Шу мақсадда чиқарилган эълон, плакат. **Реклама осмоқ.**

РЕКЛАМАЦИЯ [лот. *reclamatio* — бақириб норозилик билдириш] Етказиб берилган ёки сотилган мол, буюм, маҳсулотнинг, кўрсатилган хизматнинг сифатсизлиги натижасида кўрилган зарарни тўлаш, улардаги нуқсонларни бартараф этиш ёки уларнинг баҳосини пасайтиришни талаб қилувчи даъво хати.

РЕКЛАМАЧИ 1 Реклама ясовчи, реклама тузувчи киши.

2 Ўзини, ўз ишини мақтовчи, кўз-кўз қилувчи киши.

РЕКОГНОСЦИРОВКА [лот. *recognition* — билмоқ; эсга туширмоқ; кўриб чиқмоқ] **1** ҳарб. Жанговар ҳаракатлар бошланниши олдидан душман ҳақида тўлиқ, батифсил маълумотлар олиш мақсадида командирлар, офицерлар томонидан ўтказиладиган разведка.

2 геод. Муайян жойда геодезик ишлар бошлашдан олдин шу жойни текшириб чиқиш; эскирган топографик хариталарни жойнинг ҳозирги ҳолати билан мувофиқлаштириш.

РЕКОМЕНДАЦИЯ [лот. *(re)commendatio* — маъқуллаш] **1** Бирор ташкилотга ёки янги жойга ишга киришда бериладиган ёзма ёки оғзаки тавсия.

2 қ. тавсиянома. **Рекомендация бермоқ.**

РЕКОНСТРУКЦИЯ [ре.. + лот. *constructio* — тузиш, биритириш; тузилиш, қурилиш] **1** Такомиллаштириш, яхшилаш мақсадида қайта қуриш, янгидан қуриш, бутунлай янгича ташкил қилиш, қайтадан ускуналаш. **Реконструкция даври.** — Тармоқнинг янги корхоналарини қуриш, ишлаб турган корхоналарини реконструкция қилиш, замонавийлаштириши керак. Газетадан. **Вокзал ва станцияларимиз янгидан қурилди ва реконструкция қилинди.** «Фан ва турмуш».

2 Қадимги иншоот, санъат асари ва ш.к. ни уларнинг ҳозиргача сақланиб келган айрим бўлакларига, ёзма манбалардаги тавсиф ёки тасвирларига асосланиб қайта тиклаш.

РЕКОНСТРУКЦИЯЛАМОҚ Реконструкция қилмоқ. **Ҳайкални реконструкцияламоқ.**

РЕКОРД [ингл. *record* — мисли кўрилмаган мубаффақият < фр. *record* — эслаш, хотирага келтириш] Иш, фаолиятнинг бирор соҳасида, спорт мусобақаларида эришилган энг катта мубаффақият, энг яхши натижа, энг юқори кўрсаткич. **Жаҳон рекорди.** Янги спорт рекорди қўймоқ. — Жонжадим билан ишлаб, рекорд устига рекорд қўймаганимда, бу ҳурматлар қаёқда эди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Улар ҳосил ўигим-теримини максимал даражада механизациялаша ва тайёrlаши суръатларини тезлаштиришда рекорд кўрсаткичга эришимоқдалар. Газетадан. **Рауфни рекорд билан яна бир бор табриклиши.** «Ўзбекистон қўриклари».

РЕКОРДЕР [ингл. *record* — ёзмоқ] **1** Товуш ёзиш аппаратларида товушни граммофон пластинкаларига механик усулда ёзилб олиш учун мўлжалланган қурилма.

2 Кема ва қирғоқ гидролокация станцияларида акс-садо тарзида қайтган сигналларни ёзилб олиш учун фойдаланиладиган қурилма.

РЕКОРДСМЕН [ингл. *recordsmen* — рекордчи, рекордга эришган киши] қ. **рекордчи.**

РЕКОРДЧИ Спортнинг муайян турида ёки бирор иш, фаолият соҳасида рекорд кўрсаткичга эришган киши. **Жаҳон рекордчи.** Рекордчи пиллачилар. — Рекордчиларга бир эмас, икки ҳисса мошхурда бера-

ман! – Абдухалил унинг косасига бир бўлак ёшт ташлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Баландликка лангарда сакраш бўйича жаҳон рекордчиси Е. Исинбаева Лондондаги турнирда қатнашиди. Газетадан.

РЕКТОР [лот. rector – бошқарувчи; раҳбар] Университетлар ва б. айрим олий ўкув юртларининг раҳбари. *Ректор ташки иктиносиди масалаларни ўз зиммасига олиши зарур.* Газетадан. Шартномаларга ректорлар жавобгар бўлиши керак. Газетадан.

РЕКТОРАТ 1 Олий ўкув юртларининг ректор ва проректорлар раҳбарлик қиласидаган маъмурӣ-ўкув органи. *Институт ректорати, профессор-ўқитувчилар жамоасининг вазифаси фақат меъмор ва қурувчи муҳандисларни тайёрлашдан иборат бўлиб қолмай, бугунги кунда вужудга келиши лозим бўлган меъморчилик-қурилиш мажмуаларининг шарт-шароит ва омилларини ўрганишни ҳам талаб қилишини англаб етганимиз.* Газетадан.

РЕЛЕ [фр. relais < relayer – алмаштиромоқ] *тех.* Ташки таъсир натижасида электр занжирида кескин ўзгаришлар рўй берганда, электр токини автоматик тарзда улайдиган ёки узадиган курилма, асбоб.

РЕЛЬЕФ I [фр. relief < лот. relevo – (бир оз) кўтараман] *геогр.* Ер сиртидаги табиий ёки сунъий равишида ҳосил бўлган ҳар хил нотекисликлар – паст-баландлик, тоғлик-нишабликлар мажмуи. *Тоғли рельеф.* Ўзбекистон рельефининг тузилиши хилма-хил. ■ *Тошкент заминининг устки қиёфаси, яъни рельефи худди шу босқичда шакланди.* «Фан ва турмуш».

РЕЛЬЕФ II Ҳайкалтарошликтининг бир тури: муйян сатҳга нисбатан бўртма ёки ўйма тасвир; бўртма нақш.

РЕЛЬС [ингл. rails – тўсин < лот. regula – тўғри таёқ] Темир йўл транспорти, трамвай, кўтарма кран, вагонетка фиддираклари юрадиган пўлат из. *Трамвай рельслари.* ■ У болалари билан поезд келишини рельс устидаги кутуб ўтириди. Газетадан.

РЕЛЬСЛИ Рельси бўлган, рельс ўрнатилган; рельсларда юрадиган. *Рельсли йўл. Рельсли транспорт.*

РЕЛЬССИЗ Рельси бўлмаган, рельси йўқ. *Рельссиз транспорт.*

РЕЛЯТИВИЗМ [лот. relativus – нисбий] флс. Билимнинг нисбийлиги, шартлилиги ни эътироф этувчи, объектив ҳақиқатни би-

лиш мумкин эмас, деб ҳисобловчи фалсафий қараш.

РЕЛЯТИВИСТ Релятивизм тарафдори.

РЕМАРКА I [фр. remарque – белги, изоҳ]

1 ад. Драматик асарда қаҳрамонлар ташки қиёфаси, ёши, хулқи, хатти-ҳаракати, саҳна манзараси ва б. ҳақида муаллиф томонидан бериладиган изоҳлар. *Актёрлар образ яратишида автор ремаркаларини, режиссёр айтган ва кўрсатганларини амалга ошириши билан кифояланардилар.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

2 снмт. Гравюранинг очиқ ҳошиясига ишланган, кўпинча асар сюжети билан боғлиқ бўлмаган кичик ҳажмдаги тасвир.

РЕМИЛИТАРИЗАЦИЯ [ре- + милитаризация] сиёс. Аввал қуролсизлантирилган (демилитаризация қилинган) давлат қуролли кучлари ва ҳарбий имкониятларини қайта тиклаш; қайта қуроллантириш. *Ремилитаризация қилмоқ.*

РЕМОНТ [фр. remonte – тузатиш, созлаш < remonter – тузатмоқ, қайта бутунламоқ, ийғмоқ] эсқ. Бузилган, ишдан чиқкан, синган ва ш.к. нарсаларни тузатиш, тиклаш, таъмирлаш. *Ремонт қилмоқ.* ■ *Ўқувчилар кучи билан мактаб дарвозаси биқинига пойабзал ремонт қиладиган устахона, бир сартарошхона қурамиз.* С. Аҳмад, Сайланма. *Стадион ремонт қилина бошлаган, панжаралар қизил-сариқ рангга бўялган.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

РЕМОНТХОНА [ремонт + хона] эсқ. Таъмир ишлари олиб бориладиган ишхона, таъмир устахонаси; таъмирлаш хонаси.

РЕМОНТЧИ Таъмир қилувчи уста, ишчи; таъмирловчи. *Ҳўжаликда ташкил этилган 8 та маҳсус бригадага ва ремонтчиларга етарли маданий ва майший шароитлар яратилган.* Газетадан.

РЕНЕГАТ [лот. genegare – тоғмоқ, бўйнига олмаслик] сиёс. Ўз маслагидан қайтиб, душман томонига ўтиб кетган одам; муртад, хоин. *Барча мамлакатларда ҳам ренегатлар бўлади.*

РЕНЕССАНС [фр. Renaissance – Уйғониш; қайтадан юзага келиш, тикланиш] Инсониятнинг маънавий ва ғоявий тараққиётидаги уйғониш, кўтарилиш даври (Европанинг бир қатор мамлакатларида бу давр 14–16-асрларга тўғри келади). *Бу давр тарихида меъморчилик, адабиёт, тасвирий*

санъат, илохий ва дунёвий илмлар ривожланиб, темурийлар сулоласини буюк ренессанс – ўйғониш даври яратувчилари, десак хато қылмаймиз. Газетадан. *Инсоният тұғрисидаги қарашлар Ренессанс даврида янада юксакликка күтарила бошлади.* «Фан ва турмуш».

РЕНИЙ [лот. Rhenium – Германиянинг Рейн (Rhenus) вилояти номидан] Менделеев даврий системасининг VII гурӯхига мансуб кимёвий элемент; оч қулранг, жуда қийин эрийдиган ва ўта оғир металл. *Уран билан йўл-йўлакай рений, скандий ва бошқалар ҳам қазиб олинмоқда.* Газетадан. *Саноатда ренийдан авиаация ва космик техника учун ўтга чидамли қотишмалар, электрон ускуналар, нефтни парчалаш учун катализаторлар ишлаб чиқарышда кенг фойдаланилади.* Газетадан.

РЕНТА [нем. Rente, фр. rente < лот. redditum – қайтариб берилган (нарса)] иқт. 1 Мулк эгаларининг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланмасдан ер ёки мол-мулқдан фоиз шаклида мунтазам оладиган даромади. *Дифференциал рента. Абсолют рента. Ер рентаси.* ■ *Бозор иқтисодиёти тизимида ерни ишлатишдаги кенг тарқалган усул уни ижараға бериб, рента олишдир.* Газетадан.

2 Айрим мамлакатларда давлат заёмлари облигациялари бўйича фоиз ёки ютуқ шаклида, тўланадиган даромад.

РЕНТАБЕЛ [нем. rentabel – фойдали, даромадли] Хўжалик жиҳатдан мақсадга мувофиқ, харажатларни қопладиган ва фойда келтирадиган. *Қишлоқ хўжалигининг рентабел тармоқлари. Рентабел корхона.* ■ *Давлатдан дотация олмаслик ва рентабел ишлаш учун кўпроқ пул топиш лозим.* Газетадан.

РЕНТАБЕЛЛИК [нем. rentabel – фойдали, даромадли] Корхона ва тадбиркорликнинг даромаддорлиги, самарадорлиги; миқроиқтисодий миқёсдаги иқтисодий фаолиятнинг самарадорлик кўрсаткичи. *Чорвачилик маҳсулотлари етиширишни кўпайтириш, бу соҳанинг рентабеллигини ошириш кўп жиҳатдан ўзимизга боғлиқ эди.* Газетадан. *Реконструкция ишларига эътибор кўнгилдагидай эмас, шунинг учун бир қанча йирик корхоналарда рентабеллик даражаси паст.* Газетадан.

РЕНТАБЕЛСИЗ Иқтисодий жиҳатдан фойдасиз, харажатни қопламайдиган, фойда келтиримайдиган. *Рентабелсиз корхона.*

РЕНТГЕН [*< немис физиги Рентген (Röntgen) номидан*] 1 физ. тиб. Рентген нурлари билан ёритиб кўриш, рентген аппаратида текшириш.

2 с.т. Рентген аппарати. *Рентгенга солиб текшириш.*

3 физ. Рентген нурлари ва гамма-нурларнинг доза бирлиги; нурланиш дозаси.

Рентген аппарати Рентген нурларини ҳосил қилиш ва улардан фойдаланиш учун мўлжалланган курилма. *Кабинетга янги рентген аппарати зарур эди, Р. Муродов ана шу аппаратни олиб беришини сўраб, яна бош врачга мурожсаат қилди. «Муштум». Илмий марказда айни кунларда телеускунали ҳаракатланувчи рентген аппарати ва бошқа ноёб асбоб-ускуналар ишлаб турибди.* Газетадан. **Рентген нурлари** Тиниқмас материаллардан ўтиш хусусиятига эга бўлган, қисқа электромагнит тўлқиндан иборат кўзга кўринмас нурлар.

РЕНТГЕНОГРАММА [рентген + юн. grammata – ёзув] Текширилаётган объектнинг рентген нурлари ёрдами билан маҳсус фотоплёнкага туширилган тасвири. *Тил оғизда эркин ётган аъзо бўлиб, рентгенограммада унча катта бўлмаган ясси ёй шаклида кўринади. «ЎТА».*

РЕНТГЕНОГРАФИК Рентгенографияга оид; рентгенография усулига асосланган, шу усулда бажарилган. *Рентгенографик анализ.*

РЕНТГЕНОГРАФИЯ [рентген + юн. grapho – ёзаман] Рентген нурлари ёрдамида тиниқмас нарсаларнинг ички тузилишини расмга, суратга олишдан иборат рентгенологик тадқиқот усули.

РЕНТГЕНОДИАГНОСТИКА [рентген + диагностика] Рентгенологик текширишлар натижасида олинган маълумотларга қараб, касалликни аниқлаш, ташхис (диагноз) кўйиш.

РЕНТГЕНОЛОГ Рентгенология ва рентгенотерапия бўйича врач, мутахассис. *Рентгенолог врач.* ■ *Рентгенолог врачнинг ранги-қути ўчди: беморнинг томогида билинчлинимас дөғ бор эди.. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.*

РЕНТГЕНОЛОГИЯ [рентген + юн. logos – билим, тушунча] Рентген нурлари ва улардан фойдаланиш усулларини ўрганадиган фан; радиологиянинг бир бўлими.

РЕНТГЕНОСКОПИК Рентгеноскопияга оид. *Рентгеноскопик текшириши*.

РЕНТГЕНОСКОПИЯ [рентген + юн. скопео – қарайман] Тиниқмас нарсаларнинг ички тузилишини текшириш, буюмларнинг ички нуқсонини аниқлаш, касалликларни топиш мақсадларида рентген нурлари ёрдамида уларнинг тасвирини маҳсус экранга тушириб текшириш; рентгенодиагностиканинг асосий усулларидан бири.

РЕНТГЕНОТЕРАПИЯ [рентген + терапия] Шишли (ўсмали) ва б. турдаги касалликларни рентген нурлари билан даволаш. *Рентгенотерапиядан фойдаланиши*.

РЕОЛОГИЯ [юн. rheos – оқиш, оқим + logos – фан, таълимот] Физиканинг ёпишқоқ, пластик ва қайишқоқ моддаларнинг (муҳитларнинг) оқувчанлиги ва деформацияланишини ўрганиш билан шуғулланадиган бўлими.

РЕОСТАТ [юн. rheos – оқиш, оқим + statos – тик турувчи, кўзғалмас] физ. Электр занжиридаги ток кучини ёки кучланишини равон ёки погонама-погона ўзгартирувчи (тартибга солувчи) аппарат. *Лампали реостат. Reostat токи.*

РЕПАРАЦИЯ [лот. reparatio – қайта тиклаш] 1 *сиёс.* Урушда кўрилган зарарларни тўла ёки қисман қоплаш учун енгилган ва айбор мамлакат томонидан голиб мамлакатга тўланадиган товон. *Репарация тўловлари. Reparation тўламоқ.*

2 биол. Барча организмлар ҳужайраларининг ташки кимёвий ва физикавий омиллар таъсирида ҳаётий зарур (ДНК) молекулалардаги зарар-шикастларни қайта тиклай олиш хоссаси.

РЕПАТРИАЦИЯ [лот. repatriatio – ватанга қайтариш, қайтиш] *сиёс.* Уруш оқибатида ўз ватанидан четда қолган ҳарбий асиirlар ва фуқароларни, шунингдек, фуқаролик ҳуқуқи қайта тикланган муҳожирларни халқаро битим ва келишувлар асосида ватанига қайтариш. *Репатриация қилмоқ.* — Бунинг устига улар Швейцария ҳукуматининг репатриация ҳақидаги талабини рад этса, бунинг учун белгиланадиган қамоқ жазоси муддати бир ярим йилгача узайтирилиши қайд этилди. Газетадан.

РЕПЕРТУАР [фр. repertoire < лот. repertorium – рўйхат, маълумотнома] Турли театр, концертларда ёки айрим хонанда

томонидан муайян давр мобайнида ижро этиладиган асарлар мажмуси. *Teatr repertuari. Халқ ансамбли репертуари.* — Кўплаб театрларнинг репертуари тубдан янгиланди. Газетадан. *Хонанда репертуарида С. Жалининг «Зебуннисо» отерасидаги Зебуннисо ва бошқа кўплаб бош ролларни кўрамиз.* Газетадан. *Ҳар йили янги репертуар яратиб, яккахон концерtlаримни тақдим этиб келяпман.* Газетадан.

РЕПЕТИТОР [лот. repetitor – орқага қайтаришни талаб қилувчи; тақрорловчи] 1 Таълимда ўқувчининг маълум бир фан ёки курсни яхши ўзлаштириши учун пулли кўшимча машгулотлар ўтказувчи шахс (ўқитувчи).

2 Олий ўқув юртига кирадиган ўқувчига мактаб дастурини ўзлаштиришига ёрдам берувчи шахс; уй ўқитувчиси. *Ҳамто тайдергарлигим мўжаммал бўлиши учун репетиторга ҳам қатнадим.* Газетадан. *Ҳозирги кунда ота-оналар фарзандларини ўқишига киритиши учун албатта репетитор ёллайдилар.* Газетадан.

РЕПЕТИТОРЛИК Репетитор фаолияти, репетитор бўлиб ишлаш; абитуриент ва ўқувчиларга маълум ҳақ эвазига дарс ўтиш. *Репетиторлик қилмоқ.* — Аксарият билим даргоҳларидаги пулли репетиторлик курслари ўйл давомида фаолият кўрсатаятти. Газетадан. *Умуман олганда, расмий таълим тизимисиз репетиторлик мавжуд бўлиши мумкин эмас.* Газетадан.

РЕПЕТИЦИЯ [лот. repetitio – тақрорлаш, қайтариш] 1 Театр, эстрада, цирк томошалари, концерт дастурлари, айрим чиқишилар, саҳналарни режиссёр раҳбарлигига кўп марта тақрорлаш орқали тайёрлашнинг асосий шакли. *Бадий ҳаваскорларнинг сўнгги репетицияси бормоқда.* А. Алиев, Диққат, репетиция боряпти. *Нима бўлганда ҳам, бугунги учрашув жамоамизга келгусидаги мурракаб баҳслар олдидан нафбатдаги репетиция вазифасини ўтасига ишониб қоламиз.* Газетадан.

2 мус. Айни бир товушнинг клавишили ва б. мусиқа асбобларидаги тақрорланиши.

РЕПЛИКА [фр. replique < лот. replica – қаршилик, норозилик билдираман] 1 ҳуқ. Суд жараёнинда бирор томоннинг қаршилик, норозилик билдириши.

2 снм. Саҳна диалогида партнёрнинг жа-
воб нутқи, бирор персонажнинг охирги,
яъни бошқа персонаж нутқи бошланишидан
олдинги сўзи.

3 Съезд, мажлис ва ш.к. ларда ўтирган
жойидан туриб айтилган фикр, мулоҳаза;
луқма ташлаш.

4 Мусиқа фразасининг бошқа овоз билан
ёки бошқача тон билан такрорланиши.

РЕПОРТАЖ [фр. reportage < ингл. report – хабар бермоқ, хабардор қилмоқ] Воқеа со-
дир бўлган жойнинг ўзидан матбуот, радио,
төлесидение орқали зудлик билан хабар
етказиш; шундай хабарнинг ўзи. *Газета ил-
гор теримчилар ҳақида репортажлар босиб
бормоқда. Футбол матчи ҳақида репортаж.* ■
Воқеа содир бўлган жойдан репортаж. Га-
зетадан. Репортажда образли иборалар баль-
зан муқаддима ва хуносада учрайди. Газетадан.

РЕПОРТЕР [ингл. reporter] қ. мухбир. Га-
зета репортёри.

РЕПОРТЕРЛИК қ. мухбирлик. Репор-
тёрлик вазифаси. Репортёрлик қилмоқ.

РЕПРЕССИВ Репрессия, жазо ва қата-
ғонлардан иборат бўлган, шунга асослан-
ган. *Репрессив чоралар.*

РЕПРЕССИЯ [лат. repressio – куч билан
бостириш, тўхтатиш] Давлат органлари то-
монидан номақбул, номатлуб деб топилган
аҳоли қатламига нисбатан қўлланадиган
жазо чораси, қатағон қилиш. *Репрессия чо-
ралари. Репрессия қилмоқ.* ■ .. Бундай ёзув-
чиларнинг оқланганлиги уларнинг 30-йиллар-
да репрессия қилинганлиги нотўғри бўлган-
лигини кўрсатади, холос. «ЎТА». Шўро ҳу-
кумати шундай репрессия қиладики, бундан
ҳеч қайсингиз ўзингизни четга олиб, қутулиб
қололмайсиз. К. Яшин, Ҳамза. *Асоссиз тарз-
да репрессияга дучор бўлган кишиларнинг ор-
номуси, қадр-қиммати, покиза номини тик-
лашни ўзимизнинг биринчи галдаги бурчимиз
деб биламиз.* Газетадан.

РЕПРИВАТИЗАЦИЯ [ре.. + привати-
зация] иқт. Илгари давлат ихтиёрига олин-
ган ер-мулк, корхона, банк, акция каби-
ларни қайтадан хусусийлаштириш. *Реприва-
тизация қилмоқ.*

РЕПРОДУКТИВ [ре.. + лот. productio –
ишлаб чиқариш, ҳосил қилиш]: **репродук-
тив аъзолар** биол. Ўсимлик ва ҳайвонлар-
нинг кўпайиш функциясини бажарадиган

аъзолар. **Репродуктив саломатлик** Инсоён
саломатлигини қайтадан тиклаш; қайтадан
тиклан(ади)ган соғлиқ. Сўнги ишларда мам-
лакатимизда оналар ва болаларни ижтимо-
ий ҳимоялаш, репродуктив саломатликни
сақлаш борасида қатор ибратли ишлар амалга
оширилди. Газетадан. **Республика болалар ва**
тутуруққа ёрдам бериш муассасаларининг
моддий-техника базасини мустаҳкамлаш,
аҳолининг репродуктив саломатлигини муҳо-
фаза қилиш тизимини таомиллаштириш
борасида муайян натижаларга эришилди. Га-
зетадан.

РЕПРОДУКТОР [ре.. + лот. producer –
ҳосил қилмоқ, яратмоқ] 1 Радиоэшилти-
ришни кучайтирувчи аппарат; радиокарнай.
Маҳкам.. иккни дераза оралиғига осилган кич-
кина репродукторни буради. П. Қодиров, Уч
илдиз. У [Шербек] кўчага чиққанида, узоқ-
дан репродукторнинг товуши эшишилар эди.
“Клубда пластинка қўйишшапти”, деди ўзига-
узи. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Информацияларни кўчириб ёзишда
қўлланадиган аппарат.

РЕПРОДУКЦИЯ I [ре.. + лот. productio –
ишлаб чиқариш, ҳосил қилиш] 1 Расм,
сурат, чизма ва ш.к. лардан полиграфия ёки
фотография усули билан нусха олиб қў-
пайтириш. *Репродукция қилмоқ.* ■ **Муҳар-
ририят деворий расмлар репродукциялари-
ни тайёрлаганликлари учун меъморларга ўз
миннатдорчилигини билдиради.** «Фан ва тур-
муш».

2 Шундай нусханинг ўзи. *Репродукциялар*
альбоми.

3 псхл. Хотирада сақланган нарсаларни
қайта тиклаш, жонлантириш.

4 биол. Организмларнинг ўзига ўхшаш
организмларни яратиши, ҳосил қилиши.

РЕПС [ингл., фр. geps] Пишиқ қалин жун,
ип ёки ипак газлама (уст кийим ва пойаб-
зал тикиш учун ишлатилади).

РЕСПИРАТОР [лот. respiratio – нафас ола-
ман] 1 сфт. тиб. Нафас олишга, нафас аъ-
зодарига оид. *Респиратор касалликлар.* ■
«Оқтош» санаториясида респиратор ва аст-
матик касалликларга чалинган кекса киши-
лар учун бино ва бошқа объектлар қурилиши
бошланди. Газетадан. **Мамлакатимизда рес-
пиратор ва бошқа вирусли касалликлар бўйи-
ча эпидемиологик барқарорликни таъминлаш**
муҳим аҳамият касб этади. Газетадан.

2 Инсон нафас олиш аъзоларини заҳарли газ ва чангдан сақлайдиган индивидуал ҳимоя мосламаси. *Респиратор тақмоқ*.

РЕСПОНДЕНТ [ингл. respond – жавоб бермоқ] Ижтимоий сўровда қатнашувчи шахс; анкета саволларига жавоб берувчи киши.

РЕСПУБЛИКА [лат. res publica – умумхалқ, жамоатчилик иши < res – иш + publica – ижтимоий, умумхалқ] Олий давлат ҳокимиияти маълум муддатга сайланадиган ҳокимиият органи (президент ёки парламент)га тегиши бўлган бошқарув шакли; шундай бошқарув шаклига эга бўлган давлат. *Биз республикамиз пойтахтининг гўзаллиги билан фахрланамиз ва унинг шуҳратига шуҳрат қўшишга ҳамиша интиламиз*. Газетадан. *Республикамизнинг деярли барча ҳудудларида шаҳарлар қиёфаси ўзгарди ва ободонлаши*. Газетадан.

Парламентар республика Парламент тўлиқ ҳокимииятга эга бўлиб, ҳукумат унинг олдида сиёсий жавобгар ҳисобланадиган, парламент томонидан сайланган президент эса факат давлат бошлиғи, ижро этувчи ҳокимиият бошлиғи саналадиган давлат бошқаруви шакли. **Президентлик республикаси** Президент умумхалқ сайловида сайланадиган ва бир вақтнинг ўзида давлат ва ижро этувчи ҳокимиият бошлиғи ҳисобланадиган давлат бошқаруви шакли (Ўзбекистонда президентлик республикаси бошқарув шакли амал қиласи).

РЕСПУБЛИКАЧИ 1 Республика тарафдори, республика тузумини ёқловчи.

2 Айрим мамлакатларда, мас., АҚШда: республикачилар партиясининг аъзоси.

РЕССОР(А) [фр. ressort – пружина; таранглик, қайишқоқлиқ] Транспорт восита-ларида уларнинг фиддираклари ўқини кузов билан бирлаштирувчи ва йўлнинг нотекислигидан пайдо бўладиган зарбалар кучини пасайтирувчи қайишқоқ, этилувчан қисм. *Автомобиль рессораси. Рессора болти*.

РЕСТАВРАТОР [лат. restaurare – янгиламоқ, қайта тикламоқ] 1 Эскирган ёки бузилган бадий асарларни, архитектура ёдгорликларини тикловчи, асл ҳолига келтирувчи мутахассис. *[Муҳиддин] Бу соҳада ҳақиқий ижодкор олим ва моҳир реставратор эканини кўрсатди. «Шарқ юлдузи»*.

2 сиёс. Реставрация тарафдори, инқилоб йўли билан ағдариб ташланган тузумни тиклаш учун қурашувчи.

РЕСТАВРАЦИЯ [лат. restauratio – тиклаш, қайта яратиш] 1 Даврлар ўтиши билан эскирган ва маълум қайта ишлашлар натижасида асл ҳолини йўқотган, бузилган санъат асари ёки архитектура ёдгорликларини, археологик қазилмалар ва қадимий скелетларни дастлабки ҳолатига келтириш, тиклаш ҳамда тикланган асарлар, нарсаларнинг ўзи. *Реставрация қилмоқ. Ўзбекистондаги тарих музейи реставрация қилинди*.

— Энг қувонарлиси, Вазирлар Маҳкамасининг маҳсус қарори асосида Шоҳи Зинда ёдгорлик мажмуаси тўлиқ реставрация қилинди. Газетадан. *Бошқа томондан, деярли икки юз ишлик тарихга эга бўлган жиҳозлар реставрация қилиниши ва мутахассислар назорати остида бўлиши зарур эди*. Газетадан.

2 сиёс. Инқилоб йўли билан ағдариб ташланган эски тузум ёки салтанатни тиклаш.

РЕСТОРАН [фр. restaurant – (едириб-ичириб) тетик қилувчи, қувват берувчи < restaurer – қайта тикламоқ] 1 Мижозларга юқори даражада хизмат кўрсатадиган, мусиқа эшишиб, рақс тушиб, қимматли егулик ва ичимликларга буюртма бериш мумкин бўлган умумий овқатланиш корхонаси. *Кечқурун меҳмонлар билан танишиш учун ресторанг тушганида, биронта ҳам таниш учратмади*. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар.

2 Ана шундай корхона жойлашган бино.

РЕСТОРАНЧИ Ресторан хўжайини ёки ходими.

РЕСУРС [фр. ressource – ёрдамчи восита, усул; пул маблаги] Инсон турмуш шароитини янада яхшилаш учун зарур бўлган нарсаларнинг мавжуд захираси. *Ички ресурслар. Хомашё ресурслари. Ўзбекистоннинг табиий ресурслари*. — Молиявий ресурслардан қанчалик тежамкорлик билан фойдаланилаётганилиги ҳам ҳисобга олинаётир. Газетадан. *Вилоят [Самарқанд] хомашё ресурсларига эга минтақалардан ҳисобланади*. Газетадан. Аҳоли маблагидан унумли фойдаланиши ҳисобига ресурс базасини мустаҳкамлашга етарли эътибор бериляпти. Газетадан.

РЕТОРТА [лат. retorta – орқага бурилган] маҳс. Қийин эрувчи шиша, чинни ёки

металлдан нок шаклида ясалган, узун най-
часи бир томонга букилган лаборатория
идиши.

РЕТРАНСЛЯЦИЯ [рэ.. + трансляция]
Марказий радиостанция эшиттиришларин-
нинг маҳаллий станциялар томонидан олиб
эшиттирилиши ва шундай эшиттиришлар-
нинг ўзи. Узоқ масофалардан алоқа боғлаш-
нинг халқаро системаларини вужудга кел-
тиримоқ учун Ернинг сунъий ўйлодшаридан
ретрансляция станциялари сифатида фойда-
ланилади. «Фан ва турмуш».

РЕТУШЛАМОҚ Турли хил расм ва тас-
вирларни ретуш ўйли билан тузатмоқ, тўғ-
риламоқ.

РЕТУШЧИ Ретуш ўйлувчи, ретушлов-
чи киши.

РЕТУШЬ [фр. retouche – ўзгариши,
тўғрилаш] Расм, фотосурат, негатив ва ш.к.
тасвирларнинг кам-кўстини қалам, бўёқ ва
ш. к. билан тўғрилаш, тузатиш. *Ретушь қил-
моқ.*

РЕФЕРАТ [лот. referre – билдиримоқ,
хабар қилмоқ] 1 Муайян мавзуга багишлан-
ган, тегишли бадиий, илмий ва б. манбалар
шарҳини қамраб олувчи маъруза. *Реферат
тайёрламоқ.*

2 Бирор илмий асар, китоб, мақола маз-
мунининг қисқача ёзма баёни.

РЕФЕРЕНДУМ [лот. referendum – хабар
берилиши, маълум қилиниши зарур бўлган
нарса] Давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим
масалалар бўйича ўтказиладиган ва бъозан
қонунлар қабул қилиш учун асос бўлиб
хизмат қиласидан умумхалқ сўрови, овоз
бериш ўйли билан халқ фикрини аниқлаш.
Умумхалқ (умуммиллий) референдуми. ■
Референдум ўтказиш тартиби қонун билан
белгиланади. Газетадан. Овоз бериш рефе-
рендум белгиланган кунин амала оширилади.
«Ҳаёт ва қонун». Референдум ўтказиш тў-
рисидаги масалани биз сессиянинг энг муҳим
масалаларидан бири, деб ҳисоблаймиз. Газе-
тадан.

РЕФЕРЕНТ [лот. referens, referentis – хабар
беришчи, маълумот берувчи] 1 Референт
тайёрловчи, уни ўқиб берувчи; маълумот,
хабар берувчи шахс. *Бу эса иккι мутахас-
сислик: испан тили бўйича филологлар ва
таржимон-референт бўладиган талабалар
учун бугунги Испания ҳаётини ўрганишига
катта омил бўляпти.* Газетадан.

2 Раҳбар ходим топшириқларини бажа-
рувчи, унга маълум масалалар бўйича мас-
лаҳат берувчи, тегишли маълумотлар асо-
сида маърузалар тайёрловчи лавозимли шахс.
Эътиборлиси, референтларнинг аксарияти энг
чекка ҳудудларимиздан келган. Газетадан.

РЕФЕРИ [ингл. referee < лот. referee – ха-
бар қиламан] Спорт мусобақалари (мас.,
футбол, кураш, бокс, тенис кабилар)ни
ўтказувчи ҳакам, судьянинг халқаро ном-
ларидан бири.

РЕФЛЕКС [лот. reflexus – қайтариш, акс
эттириш] Организмнинг у ёки бу ташқи таъ-
сирга олий нерв системаси орқали рўёбга
чиқадиган акс таъсири, жавоб реакцияси.
Рефлекс марказлари. ■ Чайнашининг аҳа-
мияти шуки, ошқозон шираси рефлекс орқа-
ли чиқа бошлайди. Н. Исмоилов, Касаллар-
ни парвариш қилиш.

РЕФЛЕКСИЯ [лот. reflexio – ортга қай-
тиш, акс этиш] флс. Кишининг ўз хатти-
ҳаракатлари ва уларнинг асосларини тушу-
ниб этиши, фаҳмлашига қаратилган назарий
фаолияти; билишнинг алоҳида бир шакли.

РЕФЛЕКТИВ Рефлекс натижасида рўй
берадиган, беинтиёр. *Рефлектив ҳаракат.*

РЕФЛЕКТОР [лот. reflectere – акс этти-
римоқ, орқага бурмоқ] 1 Ёруғлик, товуш, ис-
сиқлик тўлқинлари, электромагнит энергия
оқимлари йўналиши ва жадаллигини ўз-
гариши учун мўлжалланган қайтаргич қу-
рилма.

2 Кўзгули (асосий ботиқ кўзгу ва қўшим-
ча қавариқ ва ясси кўзгулар) объектив би-
лан жиҳозланган телескоп.

3 Электр лампа ва қайтарувчи-акслан-
тирувчидан иборат иситиш асбоби.

РЕФЛЕКТОРЛИ Рефлекторга эга бўл-
ган, рефлектор ўрнатилган. *Рефлекторли
лампа.*

РЕФОРМА [фр. reforme < лот. reformatio
– қайта курмоқ, тубдан ўзгартирмоқ] қ. ис-
лоҳ, ислоҳот.

РЕФОРМАТОР [лот. reformator – тубдан
ўзгартирувчи] эск. Ислоҳ (реформа) ўтка-
зувчи, қайтадан қурувчи, тубдан ўзгарти-
рувчи; ислоҳотчи.

РЕФОРМАЦИЯ [лот. reformatio – ўзгар-
тириш, ислоҳ қилиш] тар. 16-асрда Фарбий
ва Марказий Европада катта ер эгалари ва
уларнинг асосий таянчи – католик черко-

вига қарши курашган ижтимоий-сиёсий, диний-идеологик ҳаракат. *Реформация даври.*

РЕФОРМИЗМ [лот. *reformatio* – тубдан ўзгартирмоқ, ислоҳ қилмоқ] **тар.** 19-аср охирларида капитализм доирасида ислоҳ (реформа)лар ўтказиш ёрдамида социализмга ўтиш учун асос яратишга интилган сиёсий оқим. *Реформизм таъсирида муҳолифат нисбатан тинчроқ жабҳа – ғоялар курашига кўчса-да, лекин шиддатини сусайтирумайди.* Газетадан.

РЕФОРМИСТ Реформизм тарафдори.

РЕФРАКТОР [лот. *refractus* – синган; эгилган] **астр.** Осмон ёритқичларидан келадётган нурларнинг бир ёки бир неча линзали объективда синиши натижасида уларнинг тасвири ҳосил бўладиган телескоп.

РЕФРАКЦИЯ [лот. *refractio* – синиши] **1 физ.** Ёруғлик нурларнинг бир муҳитдан иккинчи муҳитга ўтишида синиши, шунингдек, товуш нурлари йўналишининг бир жинсли бўлмаган муҳитда синиши, эгриланиши.

2 астр. Ер атмосферасидан ўтиб келадиган нурларнинг синиши натижасида осмон ёритқичларининг ўз ўрнидан силжиганга ўхшаб кўриниши.

РЕФРИЖЕРАТОР [фр. *refrigerateur* < лот. *refrigerare* – совитмоқ, музлатмоқ] **1** Музлаткичларнинг суюқликни буғлатиб, паст температура ҳосил қиладиган қисми, буғлаткичи.

2 Гўшт, сут ва ш.к. тез бузиладиган маҳсулотларни паст температурада ташиш учун маҳсус музлаткич билан жиҳозланган кема, вагон ёки автомобиль.

РЕЦЕНЗЕНТ [«рецензия» с. дан] қ. **тақризи.** *Рецензент унинг асарига рецензия ёзib берди.*

РЕЦЕНЗИЯ [лот. *recensio* – текшириш, қўриб чиқиш] қ. **тақриз.** *Ижобий рецензия. Рецензия ёзмоқ.* Уларнинг китоблари тўғрисида нари борса кафтдеккина рецензия битиш билан чекланиб қўя қоласизлар. Газетадан. *-Рецензия дегани ана шунаقا тиштироқли, тишлаб оладиган бўлса, – деди муҳаррир.* С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.

РЕЦЕПТ [лот. *receptum* – олинган, қабул қилинган нарса] **тиб.** 1 Врачнинг дори таркиби, дозаси ва ундан қандай фойдаланиш ҳақида беморга (одатда дорихона учун)

берадиган ёзма кўрсатмаси. *Рецепт билан дори олмоқ.* *Рецепт ёзib бермоқ.* Одамлардан рецептларни қабул қилиб, дафтарга қайд этиш, тайёр дориларни эгаларига бериш, дориларни қандай тайёрлаш – бари кишидан қунт талаб қиласи. С. Анорбоев, Мехр.

2 Бирор нарсани тайёрлаш ҳақида қоида ва маълумотлар мажмуи (мас., тайёрлаш йўллари, қанча масаллиқ, доривор кераклиги ва ш.к. ҳақида). *Пиво рецепти. Торт рецепти. Печенье рецепти.*

3 кўчма с.т. Оғир, нокулай ҳолатлардағи ҳаракатлар учун тайёр йўл-йўриқ, қолип, андаза. *Ҳар хил вазиятга ярайдиган, ҳаммабол ахлоқий-эстетик қоидалар рецепти йўқ.* Р. Усмонов, Одобнома. *Биз илгари дуч келмаган ўта мураккаб.. бир-бираидан оғир масалаларни ечиш учун тайёр рецептлар бўлмаган ўша дастлабки пайтларда бундай иккиланиш ҳолатлари юз бериши ҳам табиий эди.* Газетадан.

РЕЦЕПТОРЛАР [лот. *receptor* – қабул қилувчи] биол. Ташқаридан ёки организмнинг ички муҳитидан юзага келадиган қўзғалиш (таъсир)ларни қабул қилиб, уларни нерв қўзғалишларига айлантириб, марказий нерв системасига ўтказиб берадиган сезувчи нерв толаларининг учлари ёки маҳсус хуҗайралар. *Қўз рангдор пардаси беш қават тузилган бўлиб, минглаб рецепторлар ёруғлик импульсларини қабул қиласи.* «Фан ва турмуш».

РЕЦИДИВ [лот. *recidivus* – қайтала-нувчи] **1** Гўё йўқ бўлиб кетгандек туюлган бирор нарсанинг, ҳодисанинг такрорланиши, такрор юз бериши.

2 тиб. Бирор касалликка учраган ва тузала бошлаган беморда мазкур касалликнинг қайталаниши.

3 ҳуқ. Аввалроқ бирор жиноят учун жазоланган кишининг яна шундай ёки шунга ўхашашроқ жиноят содир қилиши.

РЕЦИДИВИСТ [«рецидив» с. дан] Такрор жиноят содир этган шахс.

РЕЦИПИЕНТ [лот. *recipientis* – олувчи, қабул қилувчи] биол. Бирор (одатда соғлом) организмнинг муайян аъзоси, тўқимаси, хуҗайраси кўчириб ўтказиладиган бошқа тирик организм (одам ёки ҳайвон).

РЕЧИТАТИВ [итал. *recitativo* < лот. *recitare* – овоз чиқариб ифодали ўқимок]

Баъзи вокал мусиқа асарларининг (мас., операнинг) кўйга мос ҳолда оддий тилда айтиладиган ёки бадиий оҳангда ўқиладиган сўзлари. *Операнинг асосий вокал шакллари – речитатив, ария, ариозе, ансамбль ва хорлар ҳисобланади.* Ҳ. Носирова, Опера ҳақида айрим тушунчалар.

РЕША [ф. ریشہ – илдиз, томир; тола] эск. кт. Илдиз, томир. *Бориб анга кесди яғоч рещасин, Қўйди ўшал ерда унутиб тешасин.* Гулханий.

РЕЭВАКУАЦИЯ [ре.. + эвакуация] Уруш, табиий офатлар туфайли хавфсиз ҳудудларга кўчирилган аҳоли ва муассасаларни, уларга тегишли мол-мулқларни, уруш ва табиий офат оқибатлари бартараф этилгач, аввалги жойига қайтариш.

РЕЭКСПОРТ [ре.. + экспорт] иқт. Чет эллардан келтирилган молларни, қайта ишлов бермай, бошқа бирор мамлакатга қайта сотиш.

РЕЭМИГРАНТ эск. Муҳожирликдан ўз ватанига қайтиб келган киши.

РЕЭМИГРАЦИЯ [ре.. + эмиграция] Ўзга мамлакатларда яшा�етган кишилар – муҳожирларнинг ўз ватанига қайтиши.

РИБО [а. ریبہ – судхўрлик; порахўрлик] эск. кт. 1 Пулдан эвазсиз фойда (фоиз) олиш; гайриқонуний фойда; судхўрлик.

2 иқт. Қарзга берилган пулдан олинадиган фойда; фоиз, суд.

3 кт. Пора. Қулоқ солинг, қайси вижедон билан «фалон муфти рибо еди.. бу мударрис ҳам ислом оламига хиёнат қилишиликни қабул қилди», деб айтасиз? «Шарқ юлдузи». Бугун ён-атрофимизда мункир ишлар урчиб кетган: ўғирлик, бузуқлик, алдов, рибо, хиёнат, фисқ.. «Мусулмонлар тақвими».

РИБОХЎР [а. + ф. ریبہ خور – судхўр, порахўр] эск. кт. Фойдахўр, судхўр.

РИВОЖ [а. ریوچ – тарқалиш, ёйилиш, кенгайиш; оммалашиш; пулнинг айланиши] 1 Бир сифат ҳолатидан иккинчи, юқори сифат ҳолатига ўтиш, ўсиш, юксалиш; тараққиёт, равнақ. *Фан ва техника ривожи. Ноҳақ ишга ривож ўйқ. Мақол.* ■ [Сафаров:] Ҳўжайин бўлгандан кейин киши ўз ҳўжалигининг кам-кўсти, унинг ривожи тўғрисида ўйлайди, жон кўйдиради. А. Каҳхор, Кўшчинор чироқлари.

2 Ўсиб-униш, улгайиш, авж. *Пахтанинг ривожи яхши.*

3 Муваффақият; равнақ, юксалиш. *Бу савдоғар [Абдулзиё] ишнинг ривожи ва кўраётган фойдаларидан оғиз очмади.* Ойбек, Науойи. *Дўстлик бўлмаган жойда ишнинг ривожи ҳам бўлмайди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Сенга баҳтдан таҳт тиларман, Толедан бошингга тож, Мулки ҳуснингга омонлик, Тожу таҳтингга ривож.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

РИВОЖ БЕРМОҚ Ривожлантироқ, юксалтироқ. Эҳтимол, у подшоҳ илм-маърифатга ривож бериб, аҳли фузалога меҳрибонлик кўрсатар. Мирмуҳсин, Меъмор. **Ривож олмоқ** (ёки топмоқ) ёки ривожга минмоқ 1) равнақ топмоқ, юксалмоқ, ўсмоқ, тараққий этмоқ. Сўзни билган зарга бўлмайди муҳтоҷ, Зар қиммати топар сўз билан ривож. «Ақл ақдидан қувват олади». -Муҳтарам карвон-боши, илоҳи сафарингиз бехатар бўлсин, савонгиз ривож топсин, ҳузурингизга бир илтимос билан келдим, – деди бир карвон-боши иккинчисига. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Ҳа, маъли, ишларинг ривожига миниб, станцияларинг битсин. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Тадбиркорлик ўз-ўзидан давлат иштирокисиз, унинг ёрдамисиз ривож топмайди. «Иқтисодий назария»; 2) кучаймоқ, зўраймоқ, авж олмоқ. *Боғиафзал қишлоқларида қадимги замонларда бир неча китта бойлар бўлиб, улар орасида қулдорлик жуда ривож топган экан.* С. Айний, Эслаликлар; 3) ўсиб-унмоқ, улгаймоқ. *Ғўзалар яхши ривож олмоқда;* 4) муваффақият қозонмоқ. Асриян ишга қанчалик дикқат бермасин, ривож топмади. Шуҳрат, Шинеллийиллар.

РИВОЖЛАНМОҚ 1 Равнақ топмоқ, тараққий этмоқ, ўсмоқ; юксалмоқ, гуллабишинамоқ. *Бу ҳамкорлик бугунги кунда янада ривожланниб, янги-янги уғқлар очмоқда.* Газетадан. Яхшилик ва фаровонлик илдизи илм билан ривожланади. Газетадан. Донишманд халқинга оғзаки ижоди асрлар оша авлоддан авлодга, тиллардан тилларга ўтиб яшаб, ривожланниб келади. Газетадан. Қишлоқда ривожланган инфратузилмани барто этсаккина, қишлоқ ҳўжалигида кескин ўзгаришлар рўй бериши мумкин. Газетадан.

2 Ўсиб-унмоқ, улгаймоқ, авж олмоқ. Экинлар яхши ривожланмоқда. ■ Яхши парвариши қилинган ғўзалар мавж уриб ривожланяпти. Газетадан.

РИВОЧ [ریواس] қ. ровоч. Меҳмон келса, жоёи тӯр, жавзо келмай, ривоч сӯр. — Қир этакларида ўсган ривочни топиб, чайнаб кўрдим. Бу ўт менга сув ўрнини босгандай бўлди. Файратий, Унутилмас кунлар.

РИВОЯ [روابیت] — ҳикоя, қисса; афсона] Адабий асарда воқеаларни изчиллик билан сўзлаб бериш, баён этиш; баён.

РИВОЯТ [ریوایت] — ҳикоя, қисса; афсона] 1 Авлоддан авлодга ўтиб келаётган, воқеа ва ҳодисаларни, инсон фаолиятини баъзан уйдирмалар воситасида, баъзан реал тасвирловчи оғзаки ҳикоя; нақл, афсона. Мавлоно Лутфий каби кекса шоир ҳали гўдак Навоийнинг ўзбек тилидаги бир байти учун ўзининг.. жамики газалларидан воз кечишига тайёр эканини билдирган экан. Бу ривоятга не дейсиз? Ойбек, Навоий. Баъзи ривоятларга қараганда.. фаришталар, жаннатдаги қавсар сувидан қўмғонларимизга қўйиб кетар эмши: М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Денгиз, кўхна ривоятлардан Биттасини сўйлаб бер менга. Э. Воҳидов, Нидо.

2 Умуман, оғиздаги гап, ҳикоя. Ривоят қилишларича, Дехлида шоҳ Акбар ҳукмронлик қилган замонда бир савдогар яшар экан. Газетадан. Ривоятларга қараганда, баъзи бир иссиқ мамлакатларнинг одамлари ҳароратдан дармонлари қуриб кун кечиргандар. Газетадан.

З кўчма дин. Бирор масала юзасидан шариат қонунлари асосида чиқарилган ҳукм, хулоса. [Ғоғир қозига:] Бу қандай зулм.. севгани хотинимни золим бой тортаб олмоқчи бўлса-ю, менга ёрдам бериш ўрнига бойининг ёнини оласиз! Ривоятлар топасиз! Фатволар ясайсиз! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Уламолар Ёдгор ва унга эргашиб келган хотинни тошибўрон қилиш тўғрисида ривоят ёзиб, эшон Султонга бердилар. С. Айний, Дохунда.

РИВОЯТЧИ Ривоят тўкувчи, ривоят айтувчи; ровий.

РИДО [رید] — халат, кийим] 1 Шайхлар, умуман руҳонийлар елкасига ёпинадиган чойшабсимон ёпинчиқ, либос; дарвишларнинг устки кийими. Баъзи бурчакларда қора ридо кийган роҳиблар китоб варақлар, у ер-бу ерда олимлар қўллэзмаларга тикилиб ўтиради. Ҳ. Ғулом, Куба ҳақида ҳикоялар. Уфқни ўз гавдаси билан тўғсан паст-баланд тоглар қон-қорайиб, ридо

кийгандек силлиқ кўринади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 кўчма кт. Қоронгилик, зимистон, қора тун. Эй ўироқлар эркаси, сен Лутф эт-у ёнимда қол, Жисму жонингга бу севгим бўлмаса оғир ридо! А. Қаҳҳор, Оқ ўрик. Келар қора ридо кийган тун, суқунатнинг қушларин суръ. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

РИЕЛЬ Камбоджа Қироллигига пул бирлиги.

РИЁ [ریو] — иккюзламалик, мунофиқлик; носамимилик] Мунофиқона хатти-ҳаракат; иккюзламалик. Қўшиқларим билмай ғаш, риё, Ошкор кулдим, ошкор чекдим ғам. Зулфия, Ҳаёллар. Туйгулар оламни пайнаслаб мисли ногирон, Топганлари бўлди жаҳолат, риё. А. Орипов, Йиллар армони. Фақир одамнинг дили равшан, риё ва макрдан холи, раҳм-шафқатга лиммо-лим бўлади. Газетадан. Анвар самимий ва риё аралаш табриклардан ўнгайсизланган эди. А. Қодирний, Мехробдан чаён.

Аҳли риё ёки риё аҳли Мунофиқлар, риёкорлар. Самимий ошноман деб, ҳамиша айбинг истовчи, Тили дилга мувофиқ бўлмаган аҳли риёдан кеч! Ҳабибий. Риё аҳлининг алдоқ ҳурматига нафратим бордор. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. Риё қилмоқ 1) иккюзламалик, мунофиқлик қилмоқ; 2) риёкорлик билан эзгу ишни йўққа чиқармоқ.

РИЁЗАТ [ریاضت] — гимнастика машқлари, спорт машгулоти; математика; қийинчилик, мashaққат] 1 Қийинчилик, машакқат, оғир меҳнат, заҳмат. Нега мени ўйқламас дўстлар, Бир дўст, дея чекмас риёзат? Кимдир бугун ҳолимга куладар, Кимдир менга қиласар хиёнат. А. Пўлкан, Изҳор. Бу изтироб кўнглини лаҳза саин юксалтириб борар, чеккан ниҳоясиз риёзат ва азоблари эвазига унга юпанч берар, ҳамдард бўлмоққа вайда этар эди. Ҳ. Султонов, Онамнинг юрти. Педагог обрўйини топиш учун чуқур билим эгаллаб, ақлу одоб касб этиб, бир умр ҳалол риёзат чекмоқ лозим. Р. Усмонов, Одобнома.

2 дин. Дунёвий ишлардан ўзини, нафсини тийиб қийналиш, ўзини қийнаш; тасаввуфда тариқатнинг асосий шартларидан бири. Риёзатнинг натижаси — фақру фано, яъни илоҳий ахлоқ соҳиби бўлиш. Газетадан

РИЁЗАТЧИ с.т. қ. риёзиётчи. Дунёга донги кетган риёзатчилар, коинотшунослар шу жамоадан чиққан. Газетадан

РИЁЗИЁТ [а. ریاضیات – математика, математик фанлар] қ. **математика**. Абу Наср.. вақтини риёзиёт, ҳандаса, фалакиёт илмларини ўрганишга сарф этар эди. М. Осим, Жайхун устида буултлар. Дарҳақиқат, Худоेरбекнинг риёзиётга асло тоқати йўқ, уни отда чопиш, қилич солиш, базм.. кўпроқ қизиқтиарди. Мирмуҳсин, Меъмор. Бу мактабларда ҳандаса, жуғрофия, риёзиётдан сабоқ бермоқдалар. С. Сиёев, Аваз.

РИЁЗИЁТЧИ Математика илми билан шуғулланувчи. Олим, фозил, риёзиётчилар, файласуфлар, – ҳозир бўлгандар фармонингизга мунтазирлар. У. Исмоилов, Сайланма.

РИЁЗИЙ [а. ریاضی – математикага, спортга оид] эск. айн. **математик**.

РИЁКОР [а. + ф. ریکار – иккюзламачи, мунофиқ] Мунофиқона иш қилувчи, мунофиқларча иш тутувчи одам; иккюзламачи. Мен қорнидан бўлак ғами йўқ, риёкор, жоҳил уламоларни ёмон кўраман. С. Сиёев, Аваз. [Обидахон:] Эй, сен риёкор, маккор! Бир тўйни азага айлантириб, мағрур эдинг. Мана бу тўй – абадий. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. -Шу бугуноқ орани очди қиламан, риёкор хотин, – деди Камолиддин Нурига. С. Юнусов, Осон ишнинг оҳи бор.

РИЁКОРЛИК 1 Мунофиқлик билан шуғулланиш, мунофиқона хатти-ҳаракат, иккюзламалик. Риёкорлик қилмоқ. ■ Нашотки у [Эсон бобо] риёкорлик қилиб, милитиқни йўқолдига чиқарса? [деб ўйлади Нурилло] С. Юнусов, Кутимаган хазина. Моманг риёкорлик билан отамнинг кўп пулени олди. «Гулихиромон».

2 Савобли, эзгу ишларни, хусусан хайр-эҳсонни одамлар кўриб мақтасин, деб манманлик билан амалга ошириш. Салқин хона ичидаги ўтирган усталарнинг биронтаси ҳам Бойсунқур ёнида Аҳмад Чалабийнинг риёкорлик билан айтиётган гапларига жавоб тариқасида бирон сўз айтишига олмади. Мирмуҳсин, Меъмор.

РИЁКОРОНА [а. + ф. ریکارانه] рвш. Риёкорлик билан, иккюзламалик билан; мунофиқона. Риёкорона иш тутмоқ. Риёкорона хатти-ҳаракат. ■ Шундай экан, риёкорона ҳаёт кечириш бизнинг жамиятимиз аҳлига муносаб эмаслигини ҳар биримиз англаб итмоғимиз лозим. «Ҳаёт ва қонун».

РИЁЛ, риал [а. + ф. ریال] Саудия Арабистони, Эрон Ислом Республикаси, Яман, Қатар ва Уммонда пул бирлиги.

РИЖО [а. رجاء] кт. айн. **ражо**. Париваш Лайлисан, билсанг, Инон, гарчи тасаввур бу; Тафаккур не! Севолсанг, бас, Кўнгилда ранж, рижо ўйқодир. А. Қаҳҳор, Оқ ўрик. Улар [Жаҳон опа] ялиниб-ёлвориб, Ўғилойни қутқариб қолишини рижо қилғон эдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

РИЗВОН [а. رضوان – мамнунлик, мамнуният; хурсандчиллик; розилик; хайриҳолик] 1 кт. Саккиз беҳиштнинг бири, розилик ва мамнуният жаннати. Келдинг оламга, демак, Ерни этмогинга керак Бўстон ўзинг, ризвон ўзинг. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 кўчма Жаннатмисол боғ, боғ-бўстон. Қиёсинг ой, қуёш бўлмиш азалдан.. Боболар кўйлаган дигар газалсан, Жаннатсан, ризвонсан, юртим, гўзалсан. У. Пўлкан, Бир баҳор достони.

РИЗО [а. رضاء – мамнунлик, хурсандчиллик; розилик; хайриҳолик] 1 Розилик жавоби, розилик. Ризо қилмоқ. Ризо бўлмоқ. Сукут – аломати ризо. Мақол. ■ Олимхон аканинг олдига сўз бердим. Ота ризоси – фотиҳа билан баравар. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кесим взф. Рози, рози бўлди, кўнди. Онажон, сизнинг шодлигингиз ўйлида ҳар бир оғирликларга бу баҳти қаро қизинингиз ризодур, онажон! А. Қодирий, Ўтган қунлар. Эрта о тилим агар йўқолса, Мен бугун ўлишига бўлурман ризо. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

РИЗОЛИК кт. айн. **розилик**. Ризолик бермоқ. Ризолигини олмоқ. ■ Ўзбек ойим боши билан келининга ризолик билдириб, «бракалла» деб кўйди. А. Қодирий, Ўтган қунлар. Кулингиз айтмоқчиманки, бундай муҳим ишда барча нуфузли бекларнинг ризолигини олмасак бўлмас. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Ахир келган-кетганга ризолик бериб, видолашиб ётган эмиш. Мен ҳам сўнгги бурчимни адо этиб қўйсаммикан? Йўқ, энди дўстлик риштаси узилди! С. Сиёев, Аваз.

РИЗОСИЗЛИК кт. айн. **норозилик**. Зайнаб эгачисининг ҳалиги гапига ризосизлик билдириди. А. Қодирий, Ўтган қунлар. Эрининг бу жасоратига қарши Офтоб ойимнинг юзиға ризосизлик белгиси чиқди. А. Қодирий, Ўтган қунлар.

РИЗҚ [а. رزق – яшаш воситаси, таъминот; улуш, насиба] 1 Ҳаёт учун зарур озук, озуқа, қут, насиба, овқат. Қунт билан ўрган ҳунар, Ҳунардан ризқинг унар. Мақол. Мех-

мон келар эшикдан, Ризқи келар тешикдан. Мақол. — Ҳар бир одам дунёга келар экан, ўз ризқи билан туғилади, деган гап бор. «Ёшлик». ..Ризқи она ерга сепилган ҳалқим, Ушоқ чигитни ҳам эттамай деб увол, Миллион эгатларга эгилган ҳалқим. А. Орипов.

2 кўчма Бирор иш, ҳаракат ва ш. к. учун асос бўлган нарса; озуқа, озиқ. Қудрат.. ялмоғиз қашшоқликнинг заҳарли томирлари ўз [унинг] ризқини қаердан ва қандай олишини яхши билиб олди. М. Исмоилий, Фарфона т. о. Отлар даштларда қўйларга қараганда кўпроқ чидамли бўлади, ўз ризқини бемалол топиб ейди. Газетадан. Дон — инсоннинг, сомон — чорва молларининг ризқи. Газетадан. Бу ўрик меҳнатсевар дехқоннинг меҳри ва муҳаббатидан ризқ олиб ўсрарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 дин. Қуръони карим, Ислом динига кўра, худо ҳар бир киши, жонивор учун атаган, ўлчаб, белгилаб кўйган насиба, улуш. Карвон кўп, ризқи бўлак. Мақол. — Оллоҳ ўйлида ҳижрат қилган, сўнгра қатл қилинган ёки вафот топган зотларни, албатта, Оллоҳ гўзал ризқ билан руҳлантирад. Газетадан. Сен билан менинг тан-жонимиз соғ бўлса, бу жўжаларнинг ризқини худо беради.. К. Яшин, Ҳамза. [Зеби:] Йигит моли ерда, ҳар кимни худоий таоло ўз ризқи билан яратади, ўглим. У. Исмоилов, Сайланма. Эй парваридигори олам, ўглим Ҳамзахоннинг умрини узун, иқболини баланд, ризқини мўл қилгайсан. К. Яшин, Ҳамза.

Ризқи тугамоқ Ўлмоқ, йўқ бўлиш, тугаш вақти келмоқ. Гўдакнинг ризқи тугаб, куни битган. Тақдирни азалда битилгани шундай бўлгач, начора! Бандалик экан.. К. Яшин, Ҳамза.

РИЗҚЛАНМОҚ 1 Ризқ, озуқа олмоқ, озиқланмоқ, овқатланмоқ. Тупроқдаги бактериялар ҳаводаги азот билан ризқланниб, азотли бирикмаларни ҳосил қиласади. — Тақсир, мен хон бераётган пулга қизиқмайман, у пул ўзимни ҳам тўйғизмайди. Мени ҳунарим қизиқтиради, ундан ризқланаман. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 кўчма Бирор иш, ҳаракат ва ш. к. учун озиқ, озуқа олмоқ.

РИЗҚЛИ 1 Озуқа, овқат моддасига бой бўлган; тўйимли. Ризқли моддалар. — Ҳаводаги азотдан ризқли моддалар тайёрлайдиган бактериялар нўхат, ловия, беда ва бошқа

ўсимликларнинг илдизида кўп бўлади. Газетадан.

2 Насибали, ризққа эга, ризққа бой. -Болаларингиз ҳамма вақт ризқли бўлиши син. Илло, ўзинглар ҳам китта савоб иш қилгансизлар, у дунёю бу дунё кам бўлмайсизлар, — деди чол Мехринисага. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. -Рост айтасиз, ризқли молда, қўлдан берганингизга қаноат қилмайди, энди кўклам чиқиб келаётир, бундан бу ёққа озгани озган, — деди канизлар. «Алпомиши».

РИЗҚ-НАСИБА, ризқу насиба қ. ризқ 1, 3. Инсон қаерда бўлмасин, ўз ризқу насибасини теради, фақат фидокорона меҳнати, она ерга муҳаббати туфайли баҳт топади. Газетадан. Раҳматилила ва Нозимахон ўқишини туғатгач, ризқ-насиба экан, шаҳарда яшаб қолдилар. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Сен билан бизнинг бу ердан ризқ-насибамиуз узилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

РИЗҚ-РЎЗ, ризқи рўз [а. + ф. روز ریزک — кун(да)лик ризқ, овқат] Кундалик ҳаёт учун зарур озуқа, овқат. Тошкент қадим-қадимдан нон шаҳри, ризқ-рўз шаҳри бўлиб келган. Газетадан. Нон — ризқ-рўзимиз, фаровон ҳаётимиз кўрки, файзи, бебаҳо бойлигимиз. Газетадан. Пахта шундай бир мўъжизавий небматки, у кўп жиҳатдан ризқи рўзимизни ҳам таъминлайди. Газетадан.

РИКША [ингл. ricksha — яп. дзинрикися < дзин — одам + рики — куч + ся — арава] Шарқий ва Жанубий Осиёнинг айрим мамлакатларида одам тортиб юрадиган, одам ва юк ташувчи икки гилдиракли қўларава ва шундай аравани тортиб юрувчи киши, ҳаммол. [Хиндистонда] Рикшадан тортиб, ялтироқ енгил автомобилларгача — ҳаммаси бор. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. Ўша кун Пекинда рикша бир гўдак Очик, ишсизликдан қотди кўчада. Миртемир, Танланган асарлар. Рикшалар ўтарди ўйлда пилдириб, Исиқдан тиқилиб жони ҳалқумга. Ҳ. Шарипов, Күёшга ошиқман.

РИМ: Рим папаси қ. папа II. Рим рақамлари Қадимги римликлардан олинган I, II, III, V каби рақамлар.

РИНГ [ингл. ring — доира] спрт. Бокс мусобақалари ўтказиладиган, атрофи ҳимоя арқонлари билан ўралган чорбурчак майдонча. Тренерлик иши эса негадир қовушмади. Сабабини айта олмайман. Лекин рингда секундантлик қилишида унга тенг келадигани

йўқ. Газетадан. Рингда бир неча бор зафар қучган ҳамюртимиз А. Григоряннинг жанги ўтказган қўлқопини кўрдим. Газетадан.

Ринг қироли с.т. кўчма Бокс бўйича машҳур чемпионларга берилган лақаб.

РИНГГИТ Малайзиянинг асосий пул бирлиги; Малайзия доллари.

РИНД [ф. رنډ – чаққон, олғир; мугам-бир; довюрак, ботир; сохта художўй] 1 эск. кт. Шариат қоидаларига бўйсунмовчи; эркин фикр юритувчи; довюрак. [Абдуваҳобнинг] Ҳар бир ҳаракатини диққат билан кузатиб турган Мирҳайдар унинг ўзига яраташа ринг табиатли киши эканини пайқади. Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар. Отасининг қадрдони, Ҳиротнинг мўътабар зотларидан бири – Бадианинг отасини ўз эшигига кўриши ринг табиатли йигитни довдиратиб кўйди. Мирмуҳсин, Меъмор. Рўзимбой чойхонаси созандалар, умуман, ринг кишилар йигиладиган ер эди. С. Сиёев, Ёрглиқ.

2 Тасаввуфда: ботинан художўй, тақвадор бўлса-да, зоҳиран майхўр, ишратпараст бўлиб яшовчи киши.

РИНДЛИК Шариат қоидаларига бўйсунмаслик, эркин фикр юритишилик. ..Муқимиининг риндлиги қўзий бошлади. С. Абдулла, Мавлоно Муқими.

РИНИТ [юн. rhis, rhinos – бурун] Тумов; бурун шиллиқ қаватининг ялигланиши. Ринит билан оғримоқ.

РИНОЛОГИЯ [юн. rhis, rhinos – бурун + logos – фан, таълимот] тиб. Оториноларингологиянинг бурун тузилишини ўрганувчи, бурун касалликлари ҳамда уларнинг олдини олиш ва даволаш масалалари билан шуғулланувчи соҳаси.

РИНОСКОПИЯ [юн. rhis, rhinos – бурун + skopeo – қарайман, кузатаман] тиб. Бурункергич ва пешонага тақиладиган маҳсус ойнак ёрдамида бурун бўшлиги ва деворини текшириш.

РИОЯ [а. ریا – фамхўрлик, парвариш; ҳомийлик, васийлик; амал қилиш, бўйсуниш] 1 Ҳурмат ёки юз-хотирилик юзасидан қилинган муомала; ҳурмат, андиша. Ўлим деган нарса кўз ўнгига келиб тўхтагандан кейин, Отабекдек меҳмонлар риояси кўнглидан ювилур, сўзнинг тўғрисини айтишига мажбур бўлурлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У [Азимжон] мастиликда ҳеч кимни риоя

қилмаслигини мингбоши яхши билар эди. М. Исоилий, Фарғона т. о.

2 Бўйсуниш, амал қилиш, сақлаш. Қонунга риоя қилмоқ. Тартибга риоя қилмоқ. — Аҳмаджон, командирнинг буйргуга қаттиқ риоя қилиб, жанги майдонини диққат билан кузатар эди. А. Қаҳҳор, Олтин ўлдуз.

РИОЯ-АНДИША айн. риоя 1. –«Эскилик, эскилик» деб юриб, яхши-яхши урф-одатларимизни ўйқотиб юбордик. Риоя-андишини унутдик, – деди Пирназар полвон. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

РИОЯЛИ Риоя, андиша қиладиган, андишали. Риояли одам.

РИОЯСИЗ Риоя, андиша қилмайдиган, андишасиз, беандиша. Риоясиз аёл.

РИОЯСИЗЛИК 1 Риоясиз эканлик. Бу қадар риоясизлигингиши кишига қаттиқ таъсир қиласидир. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Риоясиз кишиларга хос хатти-ҳаракат; андишасизлик. Риоясизлик қилмоқ.

3 Бўйсунмаслик, амал қилмаслик. Баъзи ҳолларда санитария назорати органлари.. санитарияга риоясизлик фактларини қуруқ қайд қилувчилар ролини бажарадилар, холос. Газетадан.

РИСОЛА [а. رساله – юксак вазифа, ваколат; мактуб, нома; илмий асар, маъруза; хат-хабар] 1 тар. Бирор қасбга, соҳага ва унинг тартиб-қоидаларига оид китобча, йўриқнома, низомнома. Темирчилар рисоласи. Кўнчилар рисоласи. — Мискарлар, тунукасозлар кўп антиқа гапларни, ҳар қаисилари ўзларининг.. рисолаларини яхши биладилар. Ойбек, Болалик.

2 Айрим масалаларга бағишиланган илмий асар, китоб. [Восифий:] Рост айтдингиз, шайх Баҳдул! Яхши ном китобнинг ҳусни турур. Китобхон рисоланинг номига қараб сотиб олур, мазмунига қараб баҳо берур. М. Осим, Зулмат ичра нур. Баҳтиёр ҳаётнинг рисоласига Дебоча бўлолгай албатта фарзанд. С. Абдулла.

3 Кичик ҳажмли китоб, брошюра. Лотин алифбоси ҳақида рисола. Одоб-ахлоқ ҳақида кичик рисолалар сотувда кўп.

Рисолага тўғри келмаслик Талаб, меъёрга жавоб бермаслик, белгиланган тартибга мувофиқ бўлмаслик. Лекин таклиф илгарироқ манзират қилинган, бюородаги тортишувдан сўнг эса рад этиши рисолага сира тўғри келмасди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

Рисоладаги(дек) Рисолада кўрсатилганига жуда мос; талабга, меъёрга жавоб берадиган даражада, ҳақиқий, расмана. Қорачадан келган эпчил *Маҳкамбой ака маслаҳат ошлари тенасида тургани учун, ҳар бир тўй ва маъррака рисоладагидек ўтарди*. М. Осим, Тилсиз гувоҳ, [Директор Аъзамга:] Мен қизни суринширдим. Рисоладаги қиз.. Қани, тўйни қачон қиласиз. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Мўъжаз фаввора, шийтон, уйларнинг жойланиши – ҳаммаси рисоладагидек. Т. Малик, Шайтанат. Улар ўзларига берилган топшириқни рисоладагидек ўринлатишга интилишити. Газетадан.

РИТМ [юн. *rhythmos* < *rheo* – оқаман] 1 Ҳодисалар ва жараёнларга хос айрим элеменларнинг муайян изчиллик, кетма-кетлик асосида тақорланиб, алмашиниб келиши ва шундай тақорорийликнинг ўзи. *Кишининг руҳий ҳолати ва иш қобилияти муайян ритмга бўйсуншишини одамлар алла-қачон пайқашган*. Газетадан. Қаердаки ҳаёт мавжуд экан, ўша ерда ҳаётий жараёнларнинг мунтазам ритми, маромийлиги мавжуд. Газетадан.

2 Шеърият, мусиқа, рақс, тасвирий санъат, меъморлик ва б. санъат турлари шаклларининг асосий жараёни, тартиби, қонун-қоидаси. *Музикада товуш билан ритм чамбарчас боғланган бўлади*. И. Акбаров, Музика саводи. *Саҳнада иккى аёл қўлларини ритмга мослаб, ҳинд ракси учун ҳарактерли бўлган мақомда ўйнамоқда*. Газетадан. Усуллар рақснинг ритмларидир. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ. *Бармоқ вазнида ритм мисрадаги бўғинларнинг сони, миқдорига, гурухланиб тақорланишига боғлиқдир*. «Адабиёт назарияси».

РИТМИК [юн. *rhythmikos*] Ритмли, ритмга асосланган, бўйсундирилган; бир ўлчамдаги, бир вазнадаги.

Ритмик гимнастика Мусиқа садолари остида ижро этиладиган, соғломлаштиришни кўзда тутувчи бир қанча жисмоний машҳлар; аэробика.

РИТМЛИ Маълум бир ритмга эга бўлган. *Ритмли мусиқа*.

РИТОР [юн. *rhetor* – нотик, оратор] Юноностон ва Қадимти Римда чиройли сўзлайдиган киши, нотик.

РИТОРИК Нотиклиқ санъатига оид; нотиклиқ қоидаларига асосланган. *Риторик нутқ*. Риторик услуг.

РИТОРИКА [юн. *rhetorike* – нотиклиқ] 1

Антик даврда ва кейинги даврларда нотиклиқ санъати ва умуман бадиий наср ҳақидаги фан; нотиклиқ назарияси ва санъати.

2 Баландпарвоз, тамтароқли, лекин күруқ, мазмунсиз нутқ, баён. *Шоир мардлик, жасорат ҳақида куйлагандан, бир томонлама қуруқ мақтov, баландпарвоз, ҳиссиз риторикадан қочади*. Газетадан.

РИХТАГАР [ф. *ریختگر* – металл эритувчи, қуювчи] тар. Куйма металл буюмлар тайёрловчи уста; қуймачи.

РИХТАГАРЛИК тар. Рангли металл (асосан мис, бронза, қалай)дан турли буюмлар қуийш касби. 13–14-асрларда Византия, Венеция.. ўзининг рихтаргарлик буюмлари билан шуҳрат қозонди. Газетадан.

РИЦАРЛИК 1 тар. Рицарь унвони.

2 Ўрта асрларда Фарбий ва Марказий Европада асосан ҳарбий феодаллардан иборат имтиёзли ижтимоий табақа. *Алъамон! Алъамон! Бу не ҳақорат!* Қайда олийжаноб рицарлик руҳи? А. Шер, Қадимги куй

3 кўчма Фидокорлик, олийҳимматлик, олийжаноблик.

РИЦАРЬ [нем. Ritter – отлик, чавандоз]

1 тар. Ўрта асрларда Фарбий ва Марказий Европада ёшлигидан жасорат, мардлик, бурчга садоқат, аёлларга нисбатан олийжаноблик руҳида тарбияланган жанговар феодал. *Рицарлар салиб юришиларининг асосий ҳарбий кучини ташкил этган*. Газетадан.

2 кўчма Фидокор, олийҳиммат, олийжаноб киши.

РИЧАГ [р. *ричаг* – тўқмоқ, сўйил, гаврон] 1 физ. Бирор таянч нуқтасига эга бўлган ва оз куч билан катта кучни мувозаннатга келтирадиган оддий курилма; пишант. *Юкни ричаг ёрдами билан кўтармоқ*.

2 Бирор ишни бажариш, бошқариш учун хизмат қиласидиган дастали пишант. *Ганижон ака отдан сакраб тушиб, плугларнинг ричагини туширди*. О. Ёкубов, Баҳор кунларидан бирида.

РИЧАГЛИ Ричагга эга бўлган, ричаг билан таъминланган. *Ричагли тарози. Ричагли механизм*.

РИШВА(Т) [а. *رشوت* / *رشوہ* – пора; пора билан сотиб олиш] эсқ. Бирор ишни битириш учун манфаатдор киши томонидан амалдорга яширин ва файриқонуний равишда берилган пул ёки ашё; пора. [Қори:] Ҳу-

куматимиз даврида адлу адолат барқарор бўлди. Лекин афсус ва надоматлар бўлсин-ким, ришват, яъни пора отлиқ бало адолат қалъасига раҳна солмоқда. А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш. Айрим пъесалар нашри ва спектакль ижроси учун ружсат берилмаса, маъмурларга «ришват», яъни пора беришга мажбур бўлинган. Ш. Ризаев, Жадид драмаси.

РИШВА(Т)ХЎР [а. + ф. رشوه خور – риша-ва еювчи, порахўр] эск. қ. **порахўр**.

РИШВА(Т)ХЎРЛИК эск. қ. **порахўрлик**. – Э, ришватхўрлик роса авж олган бу ерда, – деди Абдулазиз ака хўрсаниб. Х. Султон, Бобурийнома.

РИШВАТЧИ эск. қ. **порахўр**.

РИШТА [ф. رشتہ – ип, тола] 1 эск. Ип, каноп. **Пардалари риштаси** эл жонидин. Ойбек, Навоий.

2 тиб. Тери остида пайдо бўладиган, ип каби узун курт; шу курт орқали тарқаладиган касаллик. ..одам бошига бало бўлиб келган ришта касаллиги ҳам бутунлай тугатиб юборилди. Газетадан. ..ўғли фронтга жўнаётганида, «Бухорога борсанг, сувидан ичма – ришта касали бор», деб меҳрибонлик қилган. А. Қаҳҳор, Танланган асарлар.

З кўчма Икки нарса, кимса, ҳодиса ва ш. қ. ни ўзаро узвий боғловчи восита; боғланиш. **Дўстлик риштаси**. — Севги фариштаси, Ҳар найза киприги, Гёё жон риштаси, Гёё ишқ кўпрги. Х. Салоҳ, Излар ва хислар. Вужудини ширин туйғу қамраб олди. Бу туйғу, кўзга кўринмас ришталари билан уни сеҳрлагандай, ўйлаганларини тўзитди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Ахир келган-кетгана ризолик бериб, видолашиб ётган эмиш. Мен ҳам сўнгги бурчимни адо этиб қўй-саммикан? Йўқ, энди дўстлик риштаси узилди. С. Сиёев, Аваз.

Кўнгил риштаси Кўнгил или, юрак томири.

РИҚО [а. رقع – кичик мактублар; ёзув тури] эск. Араб ёзувидаги нозик хат услубларидан бири. Бир неча лаҳзадан кейин сарғиш қоғоз бетига риқо билан ёзилган хат пайдо бўлди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

РИҚҚАТ [а. رقت – нозиклик, мулойимлик, кўнгилчанлик] Нозиклик, юшоқлик. Дуо асноси, айниқса биринчи хонадаги аёённинг ўғиги ва риққат оҳанглик «омин! омин!» садолари «хўзурни муборак»ни титратди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

РИХЛАТ [а. رحلات – сафар, саёҳат; жўнаш, жўнаб (кўчиб) кетиш,] Кўчиш; ўлиш. **Одам эса гуноҳу савобнинг ўртасида, куни битганини билмай, нариги дунёга риҳлат қиласди**. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар. **Волида ҳам дорилғанодан дорилбақоға риҳлат қилдилар**. «Муштум».

РОБИТА [а. رابطہ – алоқа, муносабат, бояланиш; иттифоқ] 1 эск. кт. Ўзаро муносабат, алоқа, боғланиш. **Гарчи Алишер жаноблари билан фақирнинг орасида муносабат ва робита унчалик барто бўлмаган эса-да.. у жанобнинг ҳаётларига доир баззи жиҳатлардан хабардорман**. Ойбек, Навоий. -Лекин, – деди Қулмурод ўз сўзининг давомида, – сиёсий бўлим бу жиноят орасида бир робита томоқчи бўлиб, кўп ишлади. С. Айний, Қуллар. Семинар давомида сўзга чиққан нотиқлар икки ҳалқ ўртасидаги ҳар томонлама ҳамкорлик робиталари ҳақида атрофлича тўхтадилар. Газетадан.

2 Тасаввуфда: мурид билан унинг пири ёки авлиё (валий) ўртасида пайдо бўладиган руҳий алоқа, боғланиш.

РОБИТАСИЗЛИК Ўзаро муносабатсизлик, алоқасизлик, боғланишсизлик. Йўлчи ўрнидан турлиб, елкасига эски юпқа пахтамлик чопонни ташлади, дераза орқали кўринган бир парча кўкка қаради, юрагида қандайдирбир бўлишсизлик, ҳаёт билан робитасизлик сезди. Ойбек, Танлаган асарлар.

РОБОТ [чечча говоға – эрксиз меҳнат; бу сўз биринчи марта чех ёзувчиси К. Чапек пъесасида ишлатилган] Инсон ҳаёти учун хавфли шароитларда, одам бориши қийин бўлган обьектларда унинг функциясини – мураккаб ҳаракатларини қисман ёки тўла бажарувчи машина-одам; автомат. **Роботлар фақат инсон ҳаётини енгиллатиш учунгина яратилади**. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Ўзимни одам эмас, қандайдир бир маълум вазифани бажарадиган роботдек ҳис эта бошладим. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар. **Саноат роботлари машиналарнинг янги вакили сифатида дунёга келди**. «Фан ва турмуш».

РОВ [ф. روب – юриш; юрувчи] с. т. қ. **рав**. [Йигит] Шакарга бир нималар деб пичирлабди-да, уни олиб кетибди. Ров бориб келаман деган, Зиннат буви кечгача кутубди. Шакар келмабди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. Унсин ўрнидан турди. Шу тонда кайфи

жуда чоғ эди, дугонаси Раъноларнигига ров чиқиб келгиси келиб кетди. Ойбек, Улуг йўл.

РОВИЙ [а. راوی – ҳикоя қилувчи, ривоят, нақл айтuvchi] эск. Ривоят қилувчи, нақл қилувчи; қисса айтuvchi. *Ровий айттар*: фалокатга учраб карвон Пойни йўқ саҳрова, омон қолди бир одам. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ. *Ва шу сабаб ровий сифатида сўз навбатини муҳтарам «Бой ота»* – Зокиржон акага бермоқчиман. Х. Султон, Бобурийнома. *Девлар ва жинлар ақллироқ ровийни, ровийлар эса яна бир зукко одамини* – Муҳаммад пайғамбарни кутарди. М. М. Дўст, Галатепага қайтиши.

РОВОН Деразалар билан ўралган айвон, ойнабанд айвон. Абдулла чамадонини ерга қўйиб, ровонга кўтарили. Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қийин. *Ровонимизнинг тўрида дадам тиш ковлаб, ёнбошлаб ётибди*. С. Сиёев, Ёруғлик. *Катта ҳовли: токлар баланд кўтарилиган, олди ровон беш хонали уй, эшик-деразалари дид билан бўялган*. Й. Шамшаров, Тошқин.

РОВОЧ [ф. ریواس / ریواس] Тоғларда ёввойи ҳолда ўсадиган, пояси серсув, нордон, ейишли, кўп йиллик ўтсимон ўсимлик. *Тоғли аҳоли қадимдан ровочнинг поясини майдалаб, мурабболар тайёrlаган*. Газетадан.

РОВОЧЗОР Ровоч кўп ўсадиган жой.

РОВОЧФУРУШ Ровоч етиштирадиган ва уни сотадиган дэҳқон.

РОГАТКА [р. рог – «шоҳ, мугуз» с. дан] Кичик тош, кесак ва ш. к. отиш учун айри ёғочга резинка ўрнатиб ясалган асбоб. *Рогатка отмоқ*. ■ *Рогаткадан отилган тоши кантарнинг ўнг оёғига, қаноти остига теккан эди*. Газетадан.

РОДИЙ [юн. ῥῆδος – гул, атиргул] Менделеев даврий системасининг VIII гурӯхига мансуб кимёвий элемент; кумушсимон кўкиш рангли, коррозияга чидамли қаттиқ метал.

РОЖА [санск. ража > ф. + ҳинд. راجا – ҳинд ҳукмдорларининг номи] тар. Ҳиндистондаги ҳокимлар унвони.

РОЖДЕСТВО [р. рождество – туғилиш, милод] Христиан динининг асосий байрамларидан бири; Исо пайғамбарнинг туғилиш куни байрами.

РОЗ [ф. راز – сир; маҳфий нарса, гап] кт. 1 Маҳфий тутилган нарса; сир. Ҳали

қалби роз айтмаган, сўз бермаган ҳеч кимга. Р. Бекниёз, Тўтиё.

2 Дилдаги орзу, тилак, дард. Булбул гулларга этиб роз, Навоий назмига кўп асир. Т. Тўла, Асарлар. Кўнглида олов, сўроқ, гина.. пича ноз ҳам бор: янги хўжалик.. ёрдам керак деган роз ҳам бор. Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

РОЗЕТКА [фр. rosette – кичкина, майдагул] Турли электр асбобларни электр тармоғига улаш учун хизмат қиласидиган икки тешикли мослама. *Ихтирочи.. стол лампасининг ишини розеткадан чиқариб олиб, ўрнига машинасининг вилкасини тиқди*. «Муштум».

РОЗИ [а. راضی – қониқкан, мамнун; ёқимли] (кўпинча кесим взф.) Мамнун, хурсанд, шод. *У турмушидан рози*. Ота рози – худо рози. Мақол. ■ *Мирзакаримбой жиянининг ишга тайёрлигидан рози каби кулдида, индамасдан ичкари кириб кетди*. Ойбек, Танланган асарлар. [Хожи:] *Ўғил деган шундок бўлсин, отасини рози қилсин*. Кўп хурсанд бўлдим. А. Қаҳҳор, Йиллар.

РОЗИ БЎЛМОҚ Розилик бермоқ, унамоқ, кўнмоқ. *Нисо буви, нима бўлди-ю, уста Абдураҳмон киши қўйганда, дарров рози бўла қолди*. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. *У рози бўлиб, хотини, қизи, уч шоғирди ва аравакашни олиб, најжор Абдулазиз ҳовлисига жўнади*. Мирмуҳсин, Меъмор. *Лекин бўгун илк марта ўз эрким, ўз иродам билан қилган хайрли бир ишимдан рози бўлиб турибман*. С. Сиёев, Ёруғлик. *Рози дил ёки дил рози* Дилдаги орзу, истак, дард. *Рози дил айттай десам, хилват қоломай дөғман*. Муқимий. *Бу ёзувларда менга нотаниш бир кимсанинг чуқур ҳасрати, дил рози бор эди*. «Ёшлиқ». Нуқсонингни айтган дўстга дил розингни изҳор этсанг арзийди. Газетадан.

РОЗИДИЛ [ф. رازدل – кўнгил сири] с.т. қ. рози дил. Ҳаёт, булоқ бошидаги розидидан кейин онасига ёрилган, ўйғлаб туриб, истакларини айтган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

РОЗИЛАШМОҚ Бир-бири билан розизолик тилаб видолашмоқ. *-Туғилиб ўсган жойлардан кетиши кўзимга ўлимдан ҳам ёмон кўринаётгани учунми, биладим, ҳамма билан розилашгим келяти*, – деди Салтанат. О. Ёкубов, Бир фельетон қисаси.

РОЗИЛИК 1 Мамнунлик, хурсандлик. Йўлчи унинг ҳар бир сўзида, овозида, кулги-

сіда қувонч ҳам тақдирдан розилик сезди. Ойбек, Танланган асарлар. Енгил таъзим билан [Навоий подшоҳга] ўз розилигини билдириб, табассум қилди-да, секингина деди.. Ойбек, Навоий.

Розилик тиламоқ (ёки сўрамоқ) Бир-биридан қилмишларини кечиришни сўраб видолашмоқ, розилашмоқ.

2 Унаганлик, кўнганлик ҳақидаги тасдиқ жавоби. Розилигини олмоқ. — Собир, то кампирнинг розилигини олишгунча, тўй қилишга жазм қилмади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Қиз томон, гарчанд тўйни бир йил кейин қилиш шарти билан бўлса ҳам, розилик бериди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

РОЗИ-РИЗОЛИК Ўлим ёки видолашиш олдидан бир-биридан розилик сўраш.. ..бобо кампир билан рози-ризолик тилашиши пайти келганини тушунди ва аъзойи бадани бирдан бўшашиб кетди. Ҳ. Гулом, Тошкентликлар. -Рози-ризолик сўраладиган бир пайтда, ҳурматли бек, сиз мени синглингиз ёнида олиб қолиб, кўнглингиз борлигини айтмоқчисиз, кечикдингиз, бек! [деди Бадиа Ҳудойбекка]. Мирмуҳсин, Меъмор. Шу кечада унинг онаси қазо қилди, ўлим олдидан невара-чеварасигача ёнига чақириб, улардан рози-ризолик олди. Ш. Холмираев, Оғир тош кўчса.

РОЗИЧИЛИК айн. розилик 2.

РОЗМАРИН [лат. ros marinus — денгиз шудринги] Жанубда ўсадиган, қишига сақланаидиган ширин, хушбўй олма тури.

РОЙ(И) с. т. Раъи.

Ройи келди, ройикелди Раъи келса, хушига ёқса жуда яхши; раъи тез ўзгариликан. Ройи келди одам. — Қўзибойни болалар аълочилиги учунгина эмас, ҳеч ким билан уришиб-талашмайдиган, ройи келди бўлгани учун ҳам ёқтирасалар керак. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. У [Дамин] Собирни унча-мунча нарсани кўнглига олмайдиган ройи келди деб юради. Ҳ. Назир, Танланган асарлар.

РОЙ(И)КОРЧИ салб. Ҳар кимга ақл ўргатаверадиган, ақл ўргатишни, ийл-йўриқ кўрсатишни яхши кўрадиган; маслаҳатгўй. Ройикорчи одам. — Ҳалқимизда мардикор бир танга, ройикорчи ўн танга, деган мақол бор. Н. Сафаров, Оловли излар. -Оббо, ройикорчининг кўплигидан куйдим-да! — деди Ражаб ака Искандарга. П. Қодиров, Эрк. Бу ўзимизнинг театр. Қанча хоҳласанг, шунча айт-

тирамиз. Сендақа ройикорчини қара-ю! С. Аҳмад, Уфқ.

РОЙИШ [ф. رايش — унинг раъи, кўнгли] с.т. 1 от Майл, мойиллик, раъи. Кечгача, Элмуроднинг ройишига қарамай, унга учтўрт телефон қоқди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Розиқжон илгариги авжси ўйқ, менга унча ройиши бўлмай, кўј учида кўришиди. И. Ўқтамов, Ҳикоялар.

2 сфт. Сўзга кирадиган; мўмин, мўминтой. Ройиш бола. — ..боланинг уволи тутусин ўша сарик Потмани. Битта боланинг тирногига зор одамлар бор. Бу хотин шундоқ ройиши болани оч ташлаб қўйибди. Эшикдан киришиданоқ пайқовдим.. Мирмуҳсин, Умид.

РОК [ф. رک, — жанг ноғораси; алоҳида куй, оҳанг номи] Шашмақом таркибидаги Бузрук мақоми ашула бўлимининг иккинчи гурӯх шўъбаларидан бири.

РОКИРОВКА [фр. roquer — руҳнинг ўрнини алмаштириш < ф. رک — рух, тўра] Шахмат ўйинида: шоҳга яқин ёки узокроқ турган руҳнинг шоҳ билан ўрнини алмаштириб, уларни ёнма-ён жойлаштиришдан иборат бир юриш. Катта рокировка. Кичик рокировка. Рокировка қилмоқ.

РОЛИК [нем. Rolle — фўла, ўқ] 1 Электр шнурини девор, шип ва б. жойга маҳкамлаш учун ишлатиладиган чинни ёки сопол фалтак.

2 Машина, механизм, деталь ва ш. к. нинг фалтаксимон айлана қисми.

3 Асфальтланган сатҳда учишга мўлжалланган конъкининг фиддиракчалари.

4 кўчма Реклама ёки ахборот мазмунидаги қисқача фильм; видеоклип. Реклама ролиги. — Махсус лавҳа, ролик ва телекўр-сатувлар тайёрланиб, эфирга узатилмоқда. Газетадан.

РОЛИКЛИ Ролиги бўлган, ролик билан таъминланган. Роликли подшипник. Роликли конъки.

РОЛЬ [фр. role — ўрама қоғознинг биринчи бети, рўйхат] 1 Ёзувчи томонидан пьеса ёки сценарийда яратилган образ ва шунга мувофиқ актёр томонидан саҳнада, экранда ижро этилган бадиий образ. -Ҳожибеков комедиясини саҳнага қўйиш олдиндан роль тақсимлаш пайтида менга асар қаҳрамони Гулчехра роли топширилди, — деди Ҳалима. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизизман. Саҳнага чиққан артист ўзи ижро эта-

ётган ролини охирига етказмагунча тиниб-тинчмайди. Газетадан. *Бош ролда чиқадиган атоқли артистка парда четини кўтариб, залга мўралади.* С. Аҳмад, Сайланма.

2 Актёргинг бутун пьеса, сценарий давомидаги нутки. *Демак, у [Рустамжон] Шоқир акага тақлид қилишдан қочиб, ролини ўзи-ча талқин этган.* М. Хайруллаев, Кўнгил.

З кўчма Кимсанинг таъсир кўлами, бирор нарсада иштирок даражаси, тутган ўни; мавқеи. *Тарихда шахснинг роли.* — *Болаларимизни жамиятга, меҳнатга ҳар тарафлама соғлом, етук қилиб топширишида мактаб, шубҳасиз, етакчи роль ўйнайди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. *Мутахасисларнинг ташкилотчилик ролини бутун чоралар билан кучайтиргомимиз керак.* Газетадан.

РОМ I [ф. روم — ювош, итоаткор, мўминқобил; қўлга ўргатилган]: *ром бўлмоқ* 1) мойил бўлмоқ, оғмоқ; 2) ўрганмоқ. *Буни [Ёдгорни] саркарданнинг мирзахонасига олиб бор.. Сўнгра қайта бу ерга олиб кел. То ром бўлгунича, бизнинг ўйда хизмат қилиб юради.* С. Айний, Дохунда; 3) бўйсунмоқ. *Агар қийинчиликдан қўрқимаса-чи, инсонга ром бўлмаган нарса ийқ экан.* Ҳ. Назир, Васият. *Ром келмоқ* Кўнглига ёқмоқ, мос келмоқ. *Менга нима ром келишини ўзим ҳам билмайман.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ром қўлмоқ* (ёки этмоқ) 1) ўзига қаратмоқ, ўзига мойил қилмоқ, оғдирмоқ. *Садосиз, фақат сезиш мумкин бўлган бу куй аллақандай сехрли қудрат билан дилларни ром қиласарди.* Ф. Мусажонов, Баҳор нафаси; 2) ўзига, қўлга ўргатмоқ. *Мартен печининг ҳайбат билан ўт сочиб, вағиллаб ёниши ром қилинган ёлдор шерни эслатади.* Мирмуҳсин, Қизил дурраплар; 3) бўйсундирмоқ. *Сенинг режсанг билан жўшқин сувларни Оқиздик ром қилиб ҳаёт боғига.* Файратий.

РОМ II [а. رمل — қумга қараб фол очиш] Бироннинг ўтмиши ва келажаги ҳақида гўё «олдиндан айтиб бериш»; фол. *Ром очмоқ.* Ром кўрмоқ. *Ромчининг ромидан ўзингнинг хом хаёлинг яхши.* Мақол. — *Намозхон йилдан-йилга камайиб, мачит ўз-ўзидан ёнилиб қолгандан кейин маҳсум.. бавзан биттаяримтага ром очиш билан тириклар хизматини ҳам қилиб юрад эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

РОМ III қ. *рама 3.* Икки кундан кейин араваларда таҳта, эшик ва ром, тунука олиб

келдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. [Чўтири хола] Челакда сув олиб чиқиб, дераза ромларни, стол-стулларни ювди. Мирмуҳсин, Умид. *Бино томи янги шифер билан қолланаб, пол, эшик, ромлар янгидан ўрнатилган.* Газетадан.

РОМ IV [ингл. тит] Шакарқамишнинг ачитилган шираси ёки қиёмидан ҳайдаш йўли билан тайёрланадиган кучли спиртли ичимлик.

РОМАН [фр. roman < romane — лотин тилида эмас, роман тилида ҳикоя қилиш] Ҳажми анча катта, хилма-хил қаҳрамонлар, сертармоқ сюжеттага эга бўлган, одатда проза йўли билан ёзиладиган асар; алабий жанр тури. *Тарихий роман.* Шеърий роман. — *Кичкинагина бир ҳикоя шунчалик азоб билан ёзилса, энг камида қирқ-эллик ҳикояга тенг келадиган роман қандоқ ёзилар экан?* У. Норматов, Талант тарбияси. Романдаги аёллар образи ҳам алоҳида эътиборга молик. С. Ка-роматов, Олтин кум. *Шарқ ҳалқарида роман жанрининг түғилиши ва камолотида муайян муштараклик мавжуд.* Газетадан.

РОМАННАВИС [роман + ф. نویس — ёзувчи] қ. *романчи.*

РОМАННАВИСЛИК қ. *романчилик.* Романнавислик ва драматургия соҳасида ҳам яхши натижалар кўзга ташланади. Газетадан.

РОМАНС [фр. romance < roman — роман тилига оид] мус. Чолғу жўрлигига яккахон ашулачи ижросига мўлжалланган кичик мусиқий-шеърий лирик асар. *M. Бурхонов романслари.* — *Мен 1936—1938 йилларда Машраб сўзига «Токай мани бечорага бу дарду аламдур» романсимни ёзган эдим.* Газетадан.

РОМАНТИЗМ [фр. romantisme] 1 18-асрнинг охири — 19-асрнинг биринчи чорагида Европа, шунингдек, Америка адабиёти ва санъатида пайдо бўлган, классицизм қонун-қоидаларига қарши чиқиб, миллий ва индивидуал ўзига хосликка, идеал қаҳрамонлар ва туйғуларни тасвирлашга интилиш билан ажralиб турувчи йўналиш, оқим.

2 Адабиёт ва санъатда: оптимизм руҳи билан сугорилган ва инсоннинг юксак бурчини ёрқин образларда тасвирлашга интилиш билан йўналиш.

РОМАНТИК I Романтизм вакили, издоши (қ. *романтизм 1*).

2 Романтизм таъсирига берилган, романтизмга мойил одам.

РОМАНТИК II 1 Романтизмга оид, романтизм руҳи билан сугорилган, романтизм руҳидаги. *Романтик поэзия. Романтик мусиқа. Романтик асар.*

2 Хаёлпарастлик руҳида бўлган, романтика таъсирига берилган. *Романтик қаҳрамон. Романтик кайфият.*

РОМАНТИКА [«романтизм» с.дан] Кишида зўр кўтаринки руҳ уйғотадиган, уни улуғлика илҳомлантирувчи ғоя ва ҳистийгулар билан тўлиб-тошган нарса; дунёни юксак эмоционал ҳис этишга ёрдам берувчи вазият, турмуш шароити. *Кураши романтикаси. Тарихнинг романтикаси ўйқу дейсизми? Ўххж! Ҳамма романтика тарихда. Учувчиларингиз ҳам, хиургларингиз ҳам буюк тарих машинасининг алоҳида гилдиракчаларини айлантиради, холос. П. Қодиров, Училдиз. Ёшлидан менинг романтика, саргузаштларга мойиллигим бор эди. «Ёшлик».*

РОМАНЧИ Роман ёзувчи адаб.

РОМАНЧИЛИК 1 Одатда проза йўли билан ҳажми анча катта, мураккаб сюжетли асар ёзиш, яратиш. *Ўзбек романчилиги. Романчиларни ҳисса қўшимоқ. Ўзбек романчилиги тараққиётида ҳам Иброҳим Раҳимнинг муносаб улуши бор.* Газетадан.

2 Роман жанри. *Ойбек прозамиз соҳасида янги романчиликни яратган забардаст адилларимиздан биридир.*

РОМБ [юн. *rhombos* – пирилдоқ, доира; қийшиқ квадрат] 1 мат. Ҳамма томонлари тенг бўлган ясси параллелограмм.

2 тар. Собиқ Шўро армиясида 1943 йилгача (погон киритилгунга қадар) олий қўмондонлик таркиби петлицаларида шундай шаклдаги даражада фарқлаш белгиси.

РОМБИК Ромб шаклидаги.

РОМСОЗЛИК Ром ясаш билан шуғуланувчи тармоқ. *Ромсозлик устахонаси.*

РОМЧИ Ром очувчи, ром кўрувчи; фолбин. *Ромчининг ромидан ўзинингнинг ҳом хаёлининг яхши. Мақол. Тошибуви қўйни қишилодаги дами сувни қайтаратидиган аллақандай ромчига ром очтириди.* «Шарқ юлдузи».

РОНДО I [итал. *rondo* – айлана] мус. Асосий оҳанги бир неча марта тақорланаидиган, унга иккинчи даражали оҳантлар қарама-қарши қўйиладиган мусиқий пъеса.

РОНДО II [фр. *rondeau* < *rond* – думалоқ, доиравий] 1 ад. Қоғияларнинг мураккаб алмашинуви ва тақорланувчи қоғияланмаган нақароти бўлган шеър шакли.

2 Юмалоқ шаклдаги ёзма ва босма ҳарф, шрифт.

3 Шундай шрифтни ёзиш учун мўлжалланган учи кесик перо.

РОСА [ф. *лъ* – етук, етарли, тўлиқ, бутун, муқаммал] рвш. с. т. 1 Бекаму қўст, тўлиқ, тўла. *Зарҳал кўринар соҳта, Роса билаб, сўнг мақта. Мақол. Жанғчилар кўзларини роса очмасдан, милтиқларига ёпишидилар.* Ойбек, Куёш қораймас.

2 Тугал, тўла, тўлиқ; тўппа-тўғри. *Олаҳўжабойнинг ҳовлисига қадам босмаганимга роса йигирма ўйл бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи. [Дилбар:] Ўйготаймикан? Ўйқ, пича ухлаб ором олсин, роса бир ой бўлдики, от устидан тушмайди.* К. Яшин, Пъесалар.

3 Ниҳоят даражада, ниҳоятда, жуда. *Роса чарчадим.*

4 Тўйгунча, мириқиб. *Роса ўйнадик. Мавлон мингбоши.. тасодиған лойга сирғаниб ўиқилди. Кишилар роса кулишиди.* Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ.

РОСАЛАМОҚ с.т. Расоламоқ, бутламоқ.

РОСАЛИК с.т. Расолик, бутлик.

РОСЛАМОҚ с.т. қ. ростламоқ.

РОСМАНА с.т. қ. расмона. *Умид Робертнинг даҳанига бир мушт туширди. Бир зарбадаётқ давангирдек йигит полга росмана ағдарилди. Мирмуҳсин, Умид. Судралиб юрувчи росмана илонлар чақаман, деб ният қиммайди, икки оёқли илонлар эса пайт пойлайди.* Т. Малик, Шайтанат. *Сайфини энди росмана қўрқув ўз тўрларига ўрай бошлади.* Т. Малик, Шайтанат.

РОСТ I [ф. *раст* – ҳаққоний, ишончли, тўғри, тўппа-тўғри; ҳақиқат] 1 с.т. Тўғри, адил, тик. *Бу кун сиз айтган ўшал Офарин эмас, устоз, Мусибат остида рост қомати дуто кўринур.* С. Абдулла. *Тўла, қаддини рост тутмаган ҳолда, калласини хиёл эгиг, эркакча тазим қилди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

2 с.т. Ҳақиқатдан иборат бўлган, ҳақиқатга асосланган; тўғри, чин. *Рост гап. Рост сўз – ҳаққа қарор.* Мақол. *Ёлғончининг рост сўзи ҳам ёлғон бўлур.* Мақол. *-Бояги семиз одам айтган гаплар рост экан, – деди ичидা [Шарофат].* А. Қаҳҳор, Кўшчинор

чироқлари. *Рост айтняпман, буни мен бир неча бор синаб күрганман.* Х. Тұхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

3 от Ҳақиқат, ҳақ. *Ростта завол йүқ.* Мақол. — *Маҳкам биргина шу Акбаров ва Тошев масаласидаги ҳақни ноҳақдан, ростни ёлғондан ажратыб, түғри баҳолаш учун қанча күч, вақт, қунт, ирода кераклигини энди аниқ күз олдига келтирди.* П. Қодиров, Училдиз. *Ёдғор шундоқ бўлишини билгандирки, ростини айтгандир.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 крш. с. взф. Түғри. [Саффат:] *Вой, нима деб алжираисан? Авжси ўйнаб-куладиган чоғинг-ку.* *Рост, баъзи вақтда дунёдан чиқиб кетгинг келади.* Дунё қурсин, ғам күп. Ойбек, Танланган асарлар.

Гапнинг рости Гапнинг очиғи, түғриси. *Гапнинг рости, бугун лекция қулогимга кирмаяпти.* **Рост келмоқ** Түғри келмоқ, мос келмоқ; ёқиб тушмоқ. *Бу гапнинг менга рост келди.* **Рост күттармоқ** Бемалол, азот күттармоқ. *Юкни рост күттармоқ.* **Рост кўча қолиб, паст кўча билан** Алдам-қалдамлик билан, чап бериб. *Нега ўзингизни гўлликка соласиз?* **Ҳамма эрталаб далага шошилса, сиз.. рост кўча қолиб, паст кўча билан бозорга чотасиз.** «Муштум».

РОСТ II [ф. راست - алоҳида куй номи] (Р - катта) Шашмақом тизимидағи бешинчи маком номи (қ. **шашмақом**).

РОСТАКАМ с. т. 1 сфт. Ҳақиқий, чин. *Бу ўйинчоқ ростакам самолётга ўхшайди.* — **Қаранг,** худди ростакам дурга ўхшайди, — деган эди уни олиб келганда Мунисхон. Ў. Умарбеков, Ёз ёмгири.

2 рвш. Ҳақиқатан, чиндан ҳам, жиддий. *Боланинг ростакам жаҳли чиқди.* — *Турсуной аввал ишонмагандай кўзларини катта очиб қаради-ю, кейин Ефим тоганинг ростакам ичкари бошаётганини кўриб ишонди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

РОСТАКАМИГА айн. **ростакам 2.** *Тўртинчи куни кечга яқинлаб қолгандагина ёмғир ростакамига тинди.* Ш. Гуломов, Ташаббус. **Қаҳатчилик ростакамига ўрнашиб олганди.** Н. Сафаров, Наврўз.

РОСТГЎЙ [ф. راستگوی - рост, түғри гапириувчи] Ростини, ҳақиқатни гапирадиган; түғрисүз. *Ростгўй бола.* — *Хукумат арбоблари соғлом, ростгўй, сўзга уста, ирдали бўлишлари керак.* М. Осим, Ибн Сино

қиссаси. *- Йўқ, Бойхонов, сиз қип-қизил ростгўйсиз, — деб олдига милиция ҳужжатлари ни ташладим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

РОСТГЎЙЛИК Ростини, ҳақиқатни гапириш, түғрисүзлик. *Наҳот у кун ростгўйликнинг қудратли қўли Номард ўлим чилвирида чулғаниб қолди.* А. Шер, Қадимги куй. *Камттарлик инсон ўзлигини билиши, ўзгаларни ҳурмат қилиши, самимийлик, тўғрилик ва ростгўйлик каби нодир фазилатларни ўзида мужассам этади.* Газетадан.

РОСТДАН 1 рвш. Ҳақиқатан, чиндан ҳам. — *Рафиқ, найни ким чалди?* *- Йўлчи акам.* *- А! Ростданми!* Алдама! Ойбек, Танланган асарлар.

2 крш. с. взф. Ҳа, айтгандай. *- Ҳа, ростдан ҳам, қизлар, фронтда ҳеч кимингиз борми?* — *деди комиссар.* Ойдин, Асл ёр. *Ростдан ҳам, товуқ тимдалагандай ёзарканман* [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

РОСТЛАМОҚ тех. Механизм, машина ва ш.к. лар иш режимини автоматик тарзда тартибга солиб турадиган мослама.

РОСТЛАМОҚ 1 Тўғриламоқ, тикламоқ. *Беш-йун ўигит шоҳариқ, ўқариқларни ростлаб, тут тагига чиқишиди.* Й. Шамшаров, Кўрк меъморлари.

2 кўчма Ишини, хўжалигини ўнгламоқ, тиклаб олмоқ. *Уинститутни битиргач, ўзини анча ростлаб олди.*

3 Тартибга солмоқ, тузатмоқ. *Қилич ботир шошилмасдан ўзини ростлаб олиб, уйга кирса,* Оқбилак ойим ухлаб ётпти. «Эртаклар».

Нафасини ростламоқ 1) дам олиб, нафасни жойига келтироқ. *Саломат нафасини ростлаб, яна ўйл юрди.* С. Аҳмад, Ҳукм; 2) ўзини ўнглаб олмоқ. *Полк командири, душман нафасини ростлаб олмасдан туршиб, қарши ҳужумга ўтиши тўғрисида буйруқ берди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Қаддини (ёки белини) ростламоқ** 1) қаддини кўтармоқ, тикламоқ; гоз турмоқ. *Бирор ёшишиб қолишидан ўчигандай, секингина уф тортди-ю,* қаддини ростлаб ўтириди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шерзод қаддини ростлади-ю, ичкарига кириб келаётган мудири кўрди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Санобар ахён-ахёнда қаддини тиклаб, белилини ростлаб оларди-да,* яна жадал теришига тушиб кетарди. М. Хайруллаев, Кўнгил; 2) ўзини, хўжалигини тикламоқ, оёққа тур-

ғизмоқ. Тошкенттимизнинг қайта тикланиб, қаддини ростлашида халқлар дўстлиги.. нималарга қодир эканини ҳам бутун олам кўрди. Р. Файзий, Таззим; 3) барпо бўлмоқ, қурилмоқ. Бинокор қадами етган жой тез обод бўлади, улкан завод-фабрикалар қаддини ростлайди, ишлаб турган корхоналарнинг қудрати ортади. Газетадан.

4 с. т. Адабини бермоқ, бопламоқ. *Шошмай тур, сени бир ростлайки, дунёга келганингга юз пушаймон қил.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

5 тех. Қурилма, механизм ва ш. к. ни тўғри ишлайдиган ҳолга келтирмоқ, созламоқ. *Тормозларни ростламоқ.*

Жуфтакни ростламоқ қ. жуфтак. *Кишилар етиб келгандарида, жиноячилар алақачон жуфтакни ростлаб бўлишган, ҳовлида эса жабрланувчи Шарофат ота даг-даг титраб турарди.* «Муштум». [Ортиқ:] -Хўшёр бўлиб ётасан, бугун кечаси жуфтакни ростлаймиз. М. Мансуров, Ёмби. *Оғиз ростламоқ* 1) айн. *оғиз жуфтламоқ* қ. жуфтламоқ; 2) оғзига олиб бормоқ, тўғриламоқ. *Ҳайдар ота шуни [чилини] сўрай, деб энди оғиз ростланган эди, кампирга кўзи тушиб қолди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

РОСТЛИК Тўғрилик, чинлик. *Гапнинг ростлиги.* *Мастлик* – ростлик. Мақол. — *Ростликнинг китобин ортиб борамиз, Пастликнинг ниқобин ўйртиб борамиз.* «Муштум».

РОСТЧИ с. т. Рост гапирадиган; ростгўй. Биз ёлғончи-ю, сен ростчи бўлдингми? М. Исмоилий, Фаргона т. о.

РОТА [пол. rota < нем. Rotte – оломон; жангчилар гуруҳи] ҳарб. Одатда бир неча взводдан ташкил топган, батальон таркибига кирадиган ҳарбий бўлинма, қисм. *Пулемётчилар ротаси.* — *Қулбоев кейинчалик ҳамюрти Ўроқов ротасига взвод командири қилиб тайинланди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Гвардиячи капитан, қўлларини орқасига қилганича, ротага яқинлашиди.* О. Ёкубов, Иzlайман. *Рота командири батальон командирига бўйсунади ва рота бутун шахсий таркибининг тўғридан-тўғри бошлиги саналади.* Газетадан.

РОТАПРИНТ [лат. roto – айлантираман + ингл. print – чоп қилмоқ, босмоқ] плагф. Офсет босма усулида ишлайдиган, хизмат ва ахборот ҳужжатларини кам тиражда чоп

қиладиган ихчам босма машина ва шундай чоп қилиш усули.

РОТАТОР [лат. rotator – айлантиргич] 1 плагф. Қўлёзма, чизма, расм ва ш. к. лардан нусха кўпайтирадиган, айланма валли аппарат. *Ротатордан чиқармоқ.* *Ротаторда босмоқ.*

2 Бирор марказ ёки ўқ атрофида бир меъёрда айланадиган жисм.

РОТАЦИОН: *ротацион машина* плагф. Газета, китоб кабиларни кўп нусхада босадиган айланма машина.

РОТМИСТР [пол. rotmistrs < нем. Rittmeister < Ritt – отлиқ аскарлар отряди + Meister – бошлиқ] тар. Чор армияси ва жандармериясида: отлиқ аскар офицерларига берилган унвон (пиёда қўшинлардаги капитан) ва шу унвонга эга бўлган шахс.

РОТОР [лат. rotare – айлантироқ] Турбина, электр двигателъ ва ш. к. нинг қўзғалмас қисми ичидаги айланадиган қисм. *Ротор деган оғир бир нарса қудук оғзини бекитиб тураркан.* П. Қодиров, Уч илдиз.

РОШ [ф. روش – янчилган дон ўуми, тўплами] шв. Ариқ тозалаш ёки қазиш вақтида унинг ичидан олиб, икки четига ташланган тупроқ, лойқа; пайкалларни бир-бидан ажратувчи марза. *Ерга – рош, қизга қош.* Мақол. — *Мана шу чорвоқ, йўнгичқа иси, оғғимиз остида кўчичиб ётган мана бу рош ҳам – ҳамма-ҳаммаси қишлоқни ёдимга соляпти.* Н. Қиличев, Ёронгул. *Одамлар пайкал четидаги рошларга қатор чизилди.* «Ёшлиқ». *Фазлиддин арна рошида отдан тушиб, ён-верига қаради.* Э. Самандар, Тангри қудуфи.

РОЯЛИЗМ [фр. royalisme] Қирол ҳокимиятига тарафдорлик, қирол ҳокимиятини ёқлаш; монархизм.

РОЯЛИСТ [фр. royalist < гоу – қирол] Роялизм тарафдори; монархист.

РОЯЛЬ [фр. royal – қиролга оид, тегишли] Торлари, қопқоғи ва механизми горизонтал жойлашган, клавиши мусиқа асбоби. *Рояль чалмоқ.* — *Одатим бўйича тўғри клубга кириб борсанам.. Лата рояль чалиб, менинг қўшиғимни кўйлаб ўтирибди, – деди Рустамжон.* Қ. Мақсумов, Муҳаббат қўшиғи.

РОФ [ф. رف – кўм-кўк тоғ ёнбағри; кўкаламзор майдон] қ. **бог-роғ.**

РОГИБ [а. بگىر – рағбат қилувчи] Хоҳиш, майл билдирувчи, мойил. *Калоншоҳ*

ноилож ариза ёзишга роғиб бўлди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

РОХ [а. راھ – йўл, кўча] кт. кам қўлл. айн. йўл. Согинчлар шамолдай оқади Юракка кўринмас роҳлардан. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Ҳатарли, қалтис роҳда титрар иккни биродар. «Шарқ юлдузи». Гар губори хоки роҳин айласа бежо насим, Сабру бетоқатлиги табби паришионимдадир. Нодира.

РОХАТ I [а. راحت, – тинчлик, хотиржамлик, ором] 1 Эстетик завқ ёки ором берадиган нарсалардан олинадиган лаззат, ҳузур, гашт. Севгисин айтмаслик – қизлар одати, Нозу карашмаси – ўигит роҳати. М. Алавия. Қундузлари иссиқдан беҳол бўлган одамлар кечадан роҳат кутадилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Роҳат олмоқ (ёки топмоқ, қилмоқ) Лаззатланмоқ, ҳузур қилмоқ. Куч, роҳат олар эдим, Ипак сочларинг силаб. Файратий. Аваз ҳар вақт Собир ақалар сингари ҳунарманд меҳнаткашлар гурунгидан роҳат топади. Ж. Шарипов, Хоразм. Ўтирганлар ажойиб овоз билан айтилган лирик ашулани роҳат қилиб тинглайдилар. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ.

2 Ҳузур-ҳаловат, фарогат, тинч ва фаровон ҳаёт. Роҳатда яшамоқ. Мехнат, меҳнатнинг таги – роҳат. Мақол. Мехнатсиз роҳат ўйқ. Мақол. ■ Энди сенлар омон бўлинглар. Дунёнинг роҳатини сенлар кўринглар. Ойдин, Олтин узукка олмос кўз. [Пулдорларнинг] Қорнилари тўйқ. Бола-чақалари роҳатда, уйларида қази-қарта қайнайди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Роҳат (хотин-қизлар исми).

РОХАТ II Рост мақомининг Ушшоқ шубъбаси асосида яратилган ўзбек ҳалқ кўйи.

РОХАТБАДАН [а. + ф. راحت بدن – баданнинг, таннинг роҳати] I от Одатда олма гулли, кўйлакбоп ҳарир газлама. Роҳатбадан кўйлак. ■ -Потрин дейсизми.. чидалганга чиқарган дейсизми, роҳатбадан дейсизми.. кеп қолинг, харидор! – деб [Хуснубий] бозорни бошига кўтариб, бақириб юрар эди. Ф. Фулом, Шум бола.

2 сфт. Баданга роҳат бағишлайдиган. Пиртираб роҳатбадан шаббода қирғоқлаб эсиб, Шарқираб ўйнаб тўлиб, тўлқин уриб кулгу келур. Ҳабибий.

РОХАТБАХШ [а. + ф. راحت بخشن – роҳат, ҳузур бағишловчи] Роҳат бағишлайдиган, киши ҳузур қиладиган; оромбахш.

Роҳатбахш жой. Роҳатбахш куй. Роҳатбахш ичимлик. ■ Жабборов шу роҳатбахш кайфият билан уйига борди. Н. Ҳайитқулов, Ертафти. Ташиқарида ҳавонинг тафти баланд, аммо купе муздек салқин, роҳатбахш. Газетадан.

РОХАТИЖОН [а.+ ф. راحت جان – жоннинг роҳати] I от Шиннинг муз қириб солиб тайёрланадиган морожнийсимон овқат. Роҳатижон ҳалқ табобатида дизентерия касалигига қарши дори сифатида ҳам қўлланган. Газетадан.

2 сфт. Жонга роҳат бахш этадиган, жонга роҳат бағишлайдиган. У [Нигора] ишакдай майин, шишидек тиниқ, роҳатижон илиқ булоқ сувини қучоқлар, оппоқ тўшига босиб яйрар. С. Анорбоев, Оқсой. Ғулом аканинг кабинети узун коридордан иборат эди. ..Шу оддийгина хона бош инженер ёрдамчиси учун роҳатижон макон эди: ҳам иссиқ, ҳам озода. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

РОХАТЛАНМОҚ Роҳат қилмоқ, ҳузур, гашт қилмоқ. Мусиқадан роҳатланмоқ. Роҳатланиб дам олмоқ. ■ Ўзгалар оғирини енгил қилишдан роҳатланади. Т. Ашуроев, Оқ от. Холида терлаб, товоонлари қорайиб кетган ёёқларини сувга тиқиб шалоплатди – жони роҳатланди. «Ёшлиқ». Азиза, курсдоши қизларнинг ғаши келаётганини сезган сайнин, ўзини ғолиб ҳисоблаб, роҳатланарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

РОХАТЛИ Кишига роҳат берадиган; оромли. Донг таратгандар зарбдор Аллақачонлар Кечирмакда меҳнат-ла Роҳатли онлар. Файратий.

РОХАТСИЗЛИК Кишига ҳузур, ором бермайдиган ҳолат, оромсизлик. ..бу изғириқ кишига унча роҳатсизлик бермаса-да, лекин қаердадир доғ қилинмоқда бўлган зигур мойининг аччиқ исини димоқча келтириб уришидан кишида бир беҳузурлик ҳосил бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РОХАТ-ФАРОФАТ Тинч ва фаровон ҳаёт, ҳузур-ҳаловат. Рўпарангиздаги катта дарвозали ҳовлида Шоназар табиб бола-чақалари билан роҳат-фарогатда яшайдилар. Газетадан. Султон Ҳасанбек ва Мирзабек Ҳиротда роҳат-фарогатда умр кечириб, ўз ажаллари билан ўлдилар. М. Осим, Сеҳрли сўз.

РОХИБ [а. راهب – монах] Христиан динидаги ва умуман монах, зоҳид. Бизнинг

эрэмиздан икки аср бурун будда *роҳиблари қояларни ўйиб, ибодатхона ва монастирлар қурганлар*. Н. Сафаров, Узокни кўзлаган қиз.

РОҲИБА [а. راهبه – монах аёл] Роҳиб аёл.

РОҲИЛА I [а. راحله – миниладиган тұя] 1 От-ұлов, юқ ҳайвони.

РОҲИЛА II [а. راحله] Йўл озуқаси. *Манзил узоқ, роҳила оз.. бу ҳолим билан.. акамнинг мойжувозига ҳам ярамайман*. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Роҳила (хотин-қизлар исми).

РОҲ-РОСТ, роҳи рост [ф. راه راست – түғри йўл] кт. Тўғри йўл; ҳақиқат, тариқат йўли; мусулмончилик. *Гапинг ҳақ, сени роҳ-ростдан оздирган бу китобларни отанг бизга топширди*. К. Яшин, Ҳамза. [Махзум] Қавмларига бир қараб.. гап бошлади: -Мачитингизга келиб, оз муддат хизмат қилиб, жуда кўп тузингизни ичдим, диний ўйлда сизларни роҳ-ростга бошладим. Файратий, Довдираш. Бунинг учун шахсан мен, уни роҳи ростга сабр-тоқат билан даъват этмоқ керак, деб ўйлайман. К. Яшин, Танланган асарлар.

РУБИДИЙ [лот. rubidis – қизил, тўқ қизил] Менделеев даврий системасининг I гурӯҳига мансуб кимёвий элемент; жуда юмшоқ кумушсимон-оқ ишқорий металл.

РУБИЛЬНИК [р. рубить – «кеэмок» фл. дан ясалган от] тех. Электр токини узиб-улааб турадиган дастаки очқич. *Пўртмананинг тўхтаси ҳам, худди рубильникдан ўчиргандек, бирданига рўй берди*. «Фан ва турмуш». Ҳайдар деворга қоқиб қуғфлаб қўйилган яшикни очиб, рубильникни босди. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

РУБЛЬ [қад р. рубль – ғўла, кунда; тиқин; пул бирлиги] Россия Федерациясининг асосий пул бирлиги.

РУБОБ [ф. رباب – камонча билан чалинадиган мусиқа асбоби] Медиатор билан чертиб чалинадиган беш торли мусиқа асбоби. Қашқарча рубоб. *Рубоб тароналари. Рубоб чалмоқ*. — Сўйла, рубоб, ким экан Юрагимни тортувучи. Севги, армон, ҳасратни Бошларимга ортгуечи? Файратий.

РУБОБЧИ Рубоб чалувчи созандা.

РУБОИЁТ [а. رباعیات – рубоийлар, тўртликлар] Бирор шоирнинг рубоийлари мажмуси. Умар Ҳайём рубоиёти. Алишер Навоий рубоиёти.

РУБОИЙ [а. رباعی – тўртлик] ад. Тўрт мисрадан иборат, тугал маъно ифодаловчи, биринчи, иккинчи, тўртинчи мисралари ёки тўртала мисраси ҳам қофиядош бўлган мустақил шеър; Шарқ ҳалқлари шеъриятида кенг тарқалган поэтик жанр. *Навоий рубоиёлари*.

РУБОЙИНAVIS [а.+ ф. رباعی نویس – рубоий ёзувчи] Рубоий ёзувчи шоир. *У/Шайх Рўзбекон* форс-тожик адабиёти тарихида рубоиёнавис сифатида ўзига хос мақоми ва ўрнига эга. Газетадан.

РУБРИКА [лот. rubrica – қизил ранг, бўёқ; қонуннинг қизил рангли сарлавҳаси < ruber – қизил] Газета, журнал ва ш. к. да бирор бўлим (руқн)нинг сарлавҳаси; боб. *Редакциянинг иш кунлари* рубрикаси остида берилган материаллар 8 март – Ҳалқаро хотин-қизлар кунига бағишиланган. Газетадан.

РУБЪ [а. ربیع – тўртдан бир, чорак]: **рубъи маскун** [а. ربیع مسکون – аҳоли яшайдиган чорак ер] эксп. кт. Қадимги юон олимлари, кейинчалик Шарқ географлари тасаввурicha, Ер шарининг одам яшайдиган, обод ва маъмур чорак қисми (қолтан учта чорак қисм эса сув деб тахмин қилинган). *Рубъи маскунда Ҳиротдек шаҳри азим йўқ*. Ойбек, Навоий.

РУДА [қад р. руда – қон; қизил доф, < рдеть – «қизармоқ» фл. дан] Таркибида металл ва унинг бирикмалари бўлган табиий минерал хомашё. *Темир рудалари*. — Бир грамм соф радий олии учун бир неча тонна уран рудасини қайта ишлашга тўғри келади. «Фан ва турмуш». Бизнинг профессоримиз олтин рудасини сунъий таркиб қилиши мумкинлигини назарий жиҳатдан исбот этган. А. Мухтор, Асарлар.

РУДАЛИ Таркибида руда бўлган. Рудали қатлам. — Сўнгги йилларда Самарқанд ва Тошкент вилоятларида олтин рудали конлар аниқланди. Газетадан.

РУЖУ(Ь) [а. رجع – қайтиш, қайтариш; қайрилиб қарашиб, мурожаат қилиш; 3-ш. бирл. ружу] Бирор нарсага бўлган ортиқча майл, берилиш. ...ташмачилик – меҳнатсиз даромаднинг оқибати бехайр бир турни. Унга ружу қилган кишининг обрўси тутдек тўқилади. «Муштум». Тўрдаги ёши улуғлар фотиҳадан сўнг таомларга қарашибди. Одоб билан уларни кузатиб ўтирган ёшлар қимизга ружу қилиб, овқатга қўл узатишиди. Мирмуҳсин, Меймур.

РУКН I [а. رکن – асос, устун, таянч; бурчак, бўлим (журнал ёки радиоэшиттиришда)] эск. 1 Устун, колонна.

2 кўчма Асос, таянч. *Юсуфбек ҳожи юқорида ўтган гапларни қуруқ ва асоссиз сўзламаган, балки шу турмушнинг руҳи ва асосини бир дараҷа айтаб ўтган, Отабек эса буни шу мұхиттинг бир ўғли бўлиб эшитган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ...тасаввүфнинг саҳоват, шиҷоат, садоқат, муруват, ҳиммат, мардлик, инсоф, ҳаё руқнларини ўзиди мұжассам этган Алишер Навоийнинг ўзи ҳам том маънодаги комил инсон эди. «ЎТА».*

3 ад. Арузда қисқа ва чўзиқ, ўта чўзиқ бўғинларнинг мисраларда муайян тартибда гурухланиб тақорланиши.

4 Газета, журналлардаги мазмунан яқин туркум мақолаларнинг сарлавҳаси. «Саводгар» газетаси ўз саҳифаларини бундан-да бойитишни, турли-туман янги руқнлар остида материаллар бериб боришини ўз ишлек режасига киритди. Газетадан. «Құлмишқидирмис», «Тұрмуш чорраҳалариды» руқнлари остида бериләттеган мақолаларни ўқыған ҳар бир инсон яхшиликка, әзгуликка интилади. Газетадан.

РУКН II Исломда энг мұхим, ҳар бир мўмин-мусулмон учун фарз саналған бешта вазифанинг ҳар бири: калимаи шаҳодат, намоз, закот, рўза ва ҳаж ибодати.

РУКУ(Ь) [а. رکع – тиз чўкиш, тиз чўкиб сажда қилиш] (3-ш. бирл. – рукуи) дин. Намозда бошни эгиш, икки букилиш. Руку қилмоқ. Рукуга кетмоқ. ■ Отабек эса ҳануз рукувда, сужудда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қози домла ҳудди шу турткенин кутиб турғандай, рукуни ўртада қолдириб, саждага бош қўйиб юбора қолди. «Шарқ юлдзузи».

Рукуга кетмоқ (ёки бормоқ) 1) дин. руку амалини бажармоқ, тиз букмоқ. Қавмлар ҳам намоз қоидасига мувофиқ, рукуга кетдишлар. Рукудан сўнг аввал тиз чўкиб, кейин саждага бош қўйғандариди, мингбоши кечикиб кириб келди. «Муштум». Ҳолмат ака, рукуғга кетган кишидай, қўл қовуштириб, ерга қараб ўтириди, аммо қулоги Исломидиновда эди. Ҳ. Шамс, Душман; 2) узоқ ўйга толмоқ, жим қолмоқ. Амир Темур рукуга кетди, узоқ жим қолди ва ниҳоят ҳаммага қараб деди: -Мен тангри қули Темурман. Т. Тўла, Асарлар.

РУЛЕТ [фр. roulette – филдиракча, ролик < rouler – филдиратмоқ, думалатмоқ; ўрамоқ, ўраб йигиштириб қўймоқ] кул. 1 Хамир ва ширилники навбатма-навбат бир неча қават қилиб пиширилган ўрама пирог. Кесилган рулетни дастурхонга тортшиди.

2 Тилимлаб майдаланган гўшт ва мол ёки кўй қорнини устма-уст қўйиб ўраб, йўғон қази шаклида пиширилган яхна овқат.

РУЛЕТКА [«рулет» с. дан] тех. Пўлат, мато ва ш.к. дан ўраладиган тасма шаклида ясалиб, маҳсус шкала ёзилган узунлик ўлчаш асбоби. Ўйнинг бўйини рулетка билан ўлчамоқ.

РУЛОН [фр. rouleau – ўралган нарса; ўрама-найча] Найча шаклида думалоқлаб ўралган қоғоз, мато ва б. материаллар; шундай шаклдаги ўрама. Рулон қоғоз. Рулон газлама.

РУЛЧИ с. т. Рулни бошқарувчи киши; ҳайдовчи.

РУЛЬ [голл. roet – гилдирак] Кема, автомобиль, самолёт ва ш. к. ларнинг ҳаракат йўналишини бошқариш механизми. Трактор рули. Руль чамбараги. ■ Жўрабой бир оз ўйлаб туриб, велосипеднинг рулини ушлади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. -Қани, меҳмон, марҳамат, – деди машина эшигини очиб, рулад ўтирган йигит. С. Анорбоев, Оқсой.

РУМИН қ. руминлар. Румин ҳалқи. Румин тили. Румин аёл.

РУМИНЛАР Руминиянинг асосий аҳолисини ташкил этган ҳалқ.

РУНЛАР, руник ёзув [фин. гип – маҳфий нарса, сир] Скандинавия ҳалқларининг ва б. айрим ҳалқларнинг тош, металл буюмлар ва ш. к. да сақланиб қолган қадимги ёзувлари (баъзи ҳарфларнинг ўхшашлигига қараб, қадимги туркӣ ёзув ҳам «руник ёзув» деб юритилади). Руник ҳат. Руник ёзувлар.

РУПИЯ [санск. روپیه – кумуш] Ҳиндистон, Покистон, Цейлон, Индонезия, Непал ва б. бир қанча мамлакатларда пул бирлиги.

РУПОР [голл. georog – бақирмоқ] Овозни, товуш тўлқинларини муайян йўналишда кучайтириб берадиган, конус шаклидаги карнай.

РУПОХ [ф. روپاک – сочиқ, рўмолнча] Ипак газламанинг бир тури. Сариқ рупоҳ атлас кўйлакнинг устидан унинг [қизнинг] ўртаса кўкраги бир оз кўтаралиб турмоқда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУС қ. **руслар**. *Рус халқи. Рус тили.* ■ **Ўқиши рус ва ўзбек тилларида олиб борилади.** Газетадан. *Мунҷоқ кўзли новча киши пахта сотиб оладиган рус саводогарлари ширкатида хизматчи экан.* С. Сиёев, Ёруғлик.

РУСИЙЗАБОНЛАР [рус + ф. زبان – тил] *Рус тилида сўзлашувчилар. Лекин энг ёмони, бу мактабга унча-мунча одамнинг боласи қабул қилинавермас, ўқувчиларнинг аксари-ят қисми ё русийзабонларга мансуб ёки казоларнинг фарзандлари эди.* Газетадан. Айниқ-са, *Х. Низомиддинов қаламига мансуб «Зур-раша», русийзабонлар учун З. Диёровнинг «Ур, тўқмоқ» асарларининг саҳналаштирилиши алоҳида қизиқиши билан кутуби олинди.* Газетадан.

РУСЛАР Россия Федерациясининг асо-сий аҳолисини ташкил этган, шарқий слав-янларга мансуб халқ (улар, шунингдек, асар МДҲ мамлакатларида, дунёнинг бошқа кўплаб мамлакатларида ҳам яшайди).

РУСЛАШТИРИШ Рус тили ва рус урф-одатларини сингдириш, унга бўйсундириш. *Бу эса мустамлакачиларнинг руслаштириши сиёсатига жиiddий гов бўлиб, унга қарши биринчи даражали ишлардан эди.* «Фан ва турмуш». *Мусулмонлар маорифининг асосида уларни руслаштириши.. ётмоғи лозим, деган XIX аср «рус зиёллари».* Ш. Ризаев, Жадид драмаси.

РУСТА [ф. رسته – ҳолванинг бир тури] Ичига ўрик ёки бодом мағзи солиб тайёрланган парварда. *Нусратбекнинг дикқатини тақсимчада мантидек териб қўйилган руста ҳолваси тортди.* С. Нуров, Нарвон.

РУСТАМ [ф. رستم] 1 «Рустам» эпик халқ достонининг ҳамда Фирдавсий «Шоҳнома» асарининг анъанавий, афсонавий қаҳрамони номи.

2 кўчма Рустам сингари баҳодир, паҳлавон. *Унинг узоқ юртида, қуёш ва гуллар диёри ўзбекистонда қолган дуогўй кампир онаси уни – ёлғиз ўғлини эркагалар экан, ҳар вакт: “Рустам тойим! Арслон тойим!” деб атамасмиди.* Ойбек, Күёш қораймас.

3 Рустам (эркаклар исми).

РУСТАМДАЙ, =дек Паҳлавон каби, баҳодирлардек. *Рустамдай ўйигит. Рустамдай курашмоқ.*

РУСТАМНАМО [ф. رستم نما – доно, ба-давлат, забардаст] Паҳлавонларга ўхшаш, паҳлавонларга хос. Тошкентнинг Чуқур қиши-

лок деган ерида қозоқлар томонидан очилган ва ҳамиша рустамнамо кишилар билан ай-қириб ётган бўзахоналар ҳам ўйқ эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУСТАМОНА [ф. رستم نما] ревш. Паҳлавонларга хос бир равишида; баҳодирона. *Ба-ракалла гайратларингизга!* – деди Азизбек, [қўргонбегига қараб] – Бугун қиптоқларга рустамона жавоб бериб, ўзларини ҳам итдек қиргансиз! *Бунчалик гайрат кўрсатган фуқароларга раҳмат, дунё тургунча турсинлар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сизлар учун бу – ўйигитлик, мардоналик, рустамона қаҳрамонлик.* Ойбек, Навоий.

РУСТАМЧА айн. *рустамона.* Урушда гай-рати рустамча борди, *Юз қайтармай ул урушда туради.* *Кўй лашкарни ўзи ёлғиз қиради.* «Фольклор».

РУСТАХЕЗ [ф. رستاخیز – қиёмат куни, ўликларнинг тирилиши; тўс-тўполон, тартибисизлик] *Фавро, тўполон, кўзғолон, қиё-мат. Бехос, қўшин ичра солиб рустахез, От сурди жаҳонгир, қалбимда ларза.* Ж. Жаборов, Күёш юрти.

РУСУМ [а. رسم – «расм» с. нинг кўпл.] 1 Расм ва одатлар, расм-русумлар; қоиданизомлар. *Мўгуллар шаҳарни жанг русумига мувофиқ қамал қилишига киришиди.* М. Осим, Ўтрор.

2 Мол, товарнинг нави, хили, маркаси.

РУСУМЛИ Русумга эга бўлган, русумга асосланган, маълум маркадаги. *Ташкилот кенг турдаги «Газ» русумли автомобилларни таклиф этади.* Газетадан. «Нексия», «Дамас» русумли енгил машиналар – булар бари Нурила бобога тегишили. Газетадан.

РУСУМОТ [а. رسمات – расм-одатлар; белгилар] эск. кт. Русум; русумлар. *Русу-моти жанг.* ■ Кенг, баланд, серҳашам ипак чодирда [Хусайн Бойқаро] беклари билан «Русумоти жанг» ҳақида сўзлашиди. Ойбек, Навоий.

РУСЧА 1 Русларга, рус халқи, тили ва маданийтига оид, рус халқига хос бўлган. *Русча рақс. Русча кийим.*

2 Рус тили. *Русча(ни) биласизми?* Русча гапирмоқ. ■ Сабогул, одатича, сўзларни бузиброқ русча гапиради. С. Кароматов, Олтин кум.

РУСЧАЛАМОҚ с. т. Рус тилида гапирмоқ. [Полиция] *Одамларга ўтириш учун қў-полгина шиорат қилди.* Кейин тўхтосиз

сўкиб, жаҳл билан Йўлчига русчалаб бир ни-
ма деди. Ойбек, Танланган асарлар.

РУТА [лот. ruta] Тошбақатоллар оиласига
мансуб кўп йиллик доривор ўт ёки чала бута
ўсимлик.

РУТБА [а. رتبه – даража, унвон, обрў;
лавозим; яхши хислат] эск. Унвон, даража,
мартаба. Ҳусайн Муродбек юксак рутбани
эгаллаб турса-да, бир қадар инсофли, раиятга
кўнда зуфум қиласвермасди. С. Сиёев, Аваз.
Ўлтиришида ҳар ким ўз рутбасига мунособ
ўринни ишғол этди. Ойбек, Навоий. Барча
талабалик рутбасига эришганлар қатори мен
ҳам бу даврнинг шоду шодон лаҳзаларини асло
унутолмайман. Газетадан.

РУТЕНИЙ [лот. Ruthenia – Русь, Рос-
сия давлатининг номи] Менделеев даврий
системасининг VIII гуруҳига мансуб кимё-
вий элемент; платина металлари гуруҳида-
ги металл.

РУТУБАТ [а. رطوبت – намлик, захлик]
Бирор нарсадаги намлик, захлик. Ҳавонинг
рутубати. ■ Ҳафталаб ёққан ёмғир бор-
лиқни намиқтириб, рутубатга чулғади. М.
Махмудов, Мангу кўй излаб. Дараҳтлар кур-
так отиб, анча бўртуб қолган бўлса-да, ҳаво
рутубатга чулғанган. С. Кароматов, Олтин
қум. Шаббода овулга оралаб ўтди, Сўнгги
рутубатни боғлардан қўшиб. А. Мухтор.

2 кўчма Fam, мусибат. Рутубатдан юз
берган дунё, Дунё янги дунёни чорлар. У.
Қўчқор, Ҳаяжонга кўмилган дунё. Дегилки,
борини айтмоқдун ожиз, Рутубат тушмагай
баҳтига ҳариз. Т. Тўла, Асарлар.

РУТУБАТЛИ 1 Рутубати бўлган; нам, зах.
Кузнинг рутубатли оқшоми эди, Боғлар со-
кингина чекар эди оҳ. Руҳимда бир ҳазон айё-
ми эди, Ажисб гўзаликка дуч келдим ногоҳ. А.
Орипов, Онажон. Қош қораиган эди. Дала-
лардан рутубатли совуқ шамол эсиб турибди.
А. Мухтор, Чинор. Тунги рутубатли ҳаво
баданинни жунжиктиради. Л. Тожиева, Мех-
рим сизга, одамлар.

2 кўчма Fam-ғуссали, киши эркини
бўғадиган; ифлос, чиркин. Шунда рутубат-
ли бадбўй бу шаҳар Қўзимга чарақлаб Фарго-
на бўлди. Э. Воҳидов, Келажакка мактуб.
Эртага у дикқинафас, рутубатли Ҳиротдан
чиқиб кетади, шу йўсун билан бир йўла у
беадад Famу ғуссадан ҳам қутулади! [ўйларди
Меъмор]. Мирмуҳсин, Меъмор. Саройнинг
фисқу фужурга, фаҳшга тўла рутубатли

ҳавосиу мармар ҳовузлардаги фавворалар
салқини.. – барча-барчаси ўтмишига чекинди.
С. Сиёев, Ёруғлик. Беш ўил «гоя» учун қат-
тиқ берилиб, рутубатли ҳужрада захлаб..
йигирма саккиз ёшида «хатми кутуб» қи-
лишига муваффақ бўлди. А. Қодирий, Мех-
робдан чаён.

РУХ I [ф. خ – тўра, рух] Шахмат ўйи-
нида: таҳтанинг икки четки қатор охирида-
ги катақларда жойлашадиган ва тикка ҳамда
ёнлама йўналишда истаганча юра олади-
ган сипоҳ; тўра. Рухни сурмоқ. Рухни юрмоқ.

РУХ II [ф. خ – юз, бет; ёнок] эск. поэт.
Кишининг юзи; рухсор. Лабларинг остидаги
холингдин айлансан қулинг, Лоладек гул-гул
рухи олингдин айлансан қулинг. Фурқат.

РУХ III [ф. روح – рух; қалай; бронза,
сарик мис] Менделеев даврий системаси-
нинг II гуруҳига мансуб кимёвий элемент;
оч зангори рангли, кумуш каби ялтироқ
металл. Рух купороси. Рух қотишмалари.

РУХЛАШ Металл буюмларнинг сиртини
коррозиядан сақлаш учун уларнинг сиртига
рух қатлами ёки қотишмаси югуртириш ёхуд
сиртини рух қатлами билан тўйинтириш.

РУХСАТ [а. رخصت – ижозат, изн; ижо-
зат (розилик) қоғози] 1 Бирор ишни ба-
жариш, қилиш, амалга ошириш учун шу
ишта таалуқли ёки жавобгар киши, орган,
ташкилот ва ш. к. томонидан берилган
ижозат, розилик жавоби. Рухсат бермоқ.
Рухсат олмоқ. ■ Жаноблар! Менга рухсат
беринглар, бориб отамга қарашим керак.
Ҳамроҳ бўлганингиз учун ташаккур! Мир-
муҳсин, Мемор. -Бунақа жиiddий нарсаларни
ёзиш учун бош редакторнинг рухсати
керак, – деб баҳона қилдим. С. Аҳмад, Сай-
ланма. Аъзам Зоҳидовичдан рухсат сўраб,
дўстимнинг ишхонасига йўл олдим. О. Мў-
минов, Хиёбондаги уч учрашув.

2 кесим взф. Жавоб, ижозат (“сиз бўш-
сиз”, “кетишингиз мумкин” маъносида).
Сизга рухсат! ■ Менга рухсатми, бек? Азиз-
бек йўл устидан ҳожига қаради: -Рухсат,
эртага чойни ўрдага келиб ичинг! А. Қодирий,
Ўтган кунлар.

РУХСАТНОМА [рухсат + нома] 1 Ёзма
равишда берилган ижозат, рухсат. Навбатчи
полициячилар рухсатномани кўриб, бизни
ичкарига кўшишиди. «Фан ва турмуш».

2 иқт. айн. лицензия 1. ..чегта чиқари-
ладиган маҳсулот учун рухсатнома бериш

мартиби анчагина соддалаштирилди. Газетадан.

РУХСАТНОМАСИЗ иқт. Махсус рухсатномаси, лицензияси бўлмаган, шундай рухсатнома олмаган. Ўз маҳсулотини рухсатномасиз экспорт қилиши ҳуқуқи берилган бундай корхоналар сони бугунги кунда 800 га етиб қолди. Газетадан.

РУХСАТСИЗ Рухсат сўрамай; рухсат берилмагани ҳолда, ижозатсиз. Уста Олим қутидорга кулемсираб олгач: -Рухсатсиз меҳмонхонагизга кирганим учун кечирасиз, — деди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУХСОР [ф. رخسار — ташқи қўриниш, қиёфа; юз, бет; ёноқ] 1 Кишининг юзи; бет; афт-ангор, чехра. *Хурсонда бир дарбоза бор, Остонаси гулга кўмилган, Унда яшар бир пари рухсор.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. Бир зумлик безовта ўйлар сўнгиди Яна рухсорингга тикиламан жисм. А. Орипов, Юртим шамоли. *Ранги синиқиб, таранг рухсорига ажин тушди.* С. Кароматов, Сўнгги барҳан. Унинг рухсори Аҳмадга танишдай туюлди. «Ёшлик».

2 кўчма Кўриниш, қиёфа. *Ҳозирги Мирзачўлнинг рухсори бус-бутун бўлакча.* М. Жўра, Кўёшдан нур эмғанлар.

РУЧКА [р. ручка — қўлча; даста, дастак, тиргак] 1 Ёғоч ёки пластмассадан қилинган, бир учига перо ёки ичига ранг билан тўлдирилган стержень ўрнатиладиган чўзинчоқ тутқич — ёзув қуроли. *Абдураззоқ ручкани сиёҳга ботириб, ҳафсала билан, худди сурат чизаётгандек қилиб имзо чекди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Ширинхон столга сурилиб, сиёҳдонга тироғлик турган ручкалардан бирини олди.* С. Зуннунова, Олов. *Ҳозир ёзув-чиизувни шарикли ручкасиз масавур қилиб бўлмайди.* «Фан ва турмуш».

2 с. т. Даста. Эшик ручкаси. Дераза ручкаси.

РУҲ 1 [а. ح — жон, ҳаёт, кўнгил; арвоҳ] 1 дин. Киши ҳаётлигига у билан бирга, вафотидан кейин эса танадан чиқиб, абадий қоладиган кўзга кўринмас нарса, куч; арвоҳ. Руҳ танадан чиққач, тана ўлади. «Фан ва турмуш». Ҳозир унинг руҳи, Сидқийнинг арвоҳи Мадина орқасидан эргашиб кетаётгандай кўринарди. Мирмуҳсин, Чодрали аёл. Ҳаёлан унинг руҳига сигинади, ундан мадад истайди. С. Сиёев, Ёргулик.

Руҳи пок [а. + ф. حکاک] [اردو حکاک] Тоза, покиза ном, хотира. Шу куни дошқозонда ош дамла-

ниб, ўтган улуғ ажододларимиз руҳи покига дуюйи фотиҳалар қилинди. Газетадан. **Руҳи равон** [а. + ф. ح روان] Ҳаракатдаги, юриб турган қон, жон. Тўйғуларим түғёнидан бехабарсан, Тегма бир дам, гўзал, руҳи равонимга. Т. Тўла, Асарлар.

2 Кишининг ички ҳолатини, психик кечинмаларини, ҳис-тўйғуларини акс эттирувчи кайфияти. *Қўтарики руҳ.* Унинг руҳи кўтарилиди. — Эрталабки соғ ҳаво унинг руҳини енгиллатиб юборди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Умиднинг уларницида меҳмон бўлганини эшигтан Ҳафиза бирдан руҳи кўтарилиб, хурсанд бўлиб кетди. Мирмуҳсин, Умид. *Қутидор ҳали ҳам Отабекнинг руҳига тушуна олмаган* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Йўлчининг] Қўқси гоҳ юпанитирувчи кечинмалар билан, гоҳ бутун руҳига сингган томли ҳасрат билан тўла эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Кишининг ички дунёсини, маънавий қиёфасини, ўй-фикрларини, маслак ва мақсадларини акс эттирувчи кайфияти. *Миллий руҳ.* — Саида Зуннунованинг ижоди ҳам бошдан-оёқ мана шундай ифтиҳор руҳи билан сугорилгандир. Газетадан. Болаларни Ватанга муҳаббат руҳида тарбиялайдиган ўйингоҳлар керак. «Саодат». [Ҳожи] Мажлиснинг Ниёз қушибеги руҳида борганигини яхши сезди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Васила Назаровна* бу қизининг руҳида бўйсунувчанлик эмас, исёнкорлик борлигини кўриб, тутақиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Кибр-ҳаво, димог. *Манманлик руҳи. Катталик руҳи.*

5 Кишининг умумий кайфияти, кайф-аҳволи. Руҳи сўлғиннинг иши сўлғин, Руҳи тетикнинг иши тетик. Мақол. — Шу куни Гавҳар ланж бўлиб ўйғонди. Унинг руҳи тушиб кетган, нимадан хафалигини ўзи ҳам билмас, лекин ҳеч ишга қўли бормасди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Рустам қоронги тушиб қолган қишлоқ кўчасидан руҳи чўйкан аҳволда юриб бораркан, ҳадеб шу саволни тақоррларди: -Нега олади? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ўжар руҳим, жангари руҳим, Бир зумгина ўйга толсангчи. А. Шер, Қадимги кўй.

Руҳи енгил тортмоқ (ёки енгиллашмоқ) 1) соғайиб, тузалиб ёки ҳордиқ олиб, ўзини енгил, дуруст ҳис қилмоқ. Бугунги осоиништа ўйқу Пўлатжонга анча қувват кир-

гизди, ўзини тетик, руҳини енгил сеза бошлиди. Ойдин, Садағант бўлай, командир. Ат-роғға сукланиб қараркан, кўнли нимадандир шодланиб, руҳи енгиллаши. «Ёшлик»; 2) иши енгиллашиб, ўнгланиб, хотири жам, кайфи чоғ бўлмоқ. Самандарнинг руҳи анча енгил тортиди, яна чорбоқча ўтди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Сергей Петрович унинг кўнглини кўтариб ҳазиллашар, у ердан Адолатнинг руҳи енгил чиқарди. С. Зуннунова, Гулхан. Руҳи тетик Кайфияти яхши, димоги чоғ, курсанд. Уч кундан бери Алимардан шод, руҳи тетик эди. Бутунлай согайиб қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Бунақа обрў кимнинг тушига кирибди дейсиз. Руҳим тетик, бир гапириб, ўн куламан. С. Аҳмад, Сайланма.

6 Аъло кайфият; бардамлик, тетиклик; ҳузур, завқ. *Отабек сунбул исли сочлардан руҳ олар, Кумуш гўё унинг бағрига сингиб кетган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 кўчма Жонлилийк, файз. *Навоий ўй ичиға кириши билан мажлисга руҳ кирди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Ўйин қизиб борар эди, уйнинг дарича, эшиклари бекланиб, токчаларга шам ёқилгандан сўнг, базмнинг руҳи яна ошиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

8 Ортиқ завқ; пафос. [Султонмурод] Дўстининг шебрларида бўлган нуқсонларини единириб кетиши учун кўпроқ завқ ва руҳ билан ўқишига тириши. Ойбек, Навоий.

9 Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса ва ш.к. нинг боришидаги, йўналишидаги характерли хусусият. Замон руҳи. ■ -Инишоолло, шу ийгит мирзабоши бўлар! – деди Сафар бўзчи сухбатнинг руҳини билмаган ҳолда. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Яхши асар яратши учун аввало замон руҳини тушиунмоқ керак. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Иズланиш ва ижодкорлик руҳи лаборатория муҳитини белгилайди. Газетадан. Адабиёт ҳамиша нав-қирон кучлардан қувват олади, улар ҳисобига боиб, янгича руҳ ва йўналишлар касб этади. «Ёшлик».

10 Маслак, таълимот, ҳужжат ва ш.к. нинг асосий моҳияти, улар негизидаги белгиловчи фоя. Қонуннинг руҳи. Конституциянинг руҳи.

Руҳи тушмоқ ёки руҳини туширмоқ Руҳий тушкунликка берилмоқ; ҳафсаласи пир бўлмоқ, кайфияти ёмонлашмоқ. Бирорга айтиб, тушунтириб бўлмайдиган ҳасрат ўйқу-

ни, дармонни қочириб, руҳини тушириб, бир ҳолатга келтиради одамни. А. Мухтор, Туғилиш.

11 флс. Маънавий-руҳий, номоддий ибтидони ифодаловчи фалсафий тушунча; онглилик ва онгиззлик бирлигини ифодаловчи фалсафий қатегория.

РУҲАН [а. حان – маънан, ахлоқан, ичдан] рвш. **1** Руҳий жиҳатдан; руҳий. Руҳан эзилди, бутун вужуди билан унсиз ишлабди. Т. Ашурев, Оқ от. Ҳавотир ва ҳаяжондан руҳан қаттиқ чарчаган Адолатнинг кўзи илинди. С. Зуннунова, Олов. Одам табиатга яқинлашиб, уни теран ҳис қўлгани сари, ўзини руҳан бардам сезади. Газетадан.

2 Ҳаёлан, фикран. [Йўлчи] Кўкракдан оққан қонга беланиб ётса ҳам, у фикран, руҳан жангда – курашида эди. Ойбек, Танланган асарлар.

РУҲАФЗО [а. + ф. حافزون – жон бағишиловчи, жонбахш, тирилтирувчи; тетиклантирувчи] кт. Руҳни кўтарадиган, жонга руҳ багишилайдиган, жонлантирадиган. Руҳафзо ҳаво. ■ Яқинлашиб қолди дарёйи азим, Руҳафзо салқинин сезар жону тан. Ж. Жабборов, Күёш юрти. Бугун кечқурун.. кинотеатрдан чиқишимиз билан, руҳафзо ҳаво бизни оғушига олди. «Ёшлик».

РУҲБОН [а. رهبان – «роҳиб» с. кўпл.] эск. кт. Руҳонийлар, роҳиблар. -Мазкур томошаларни руҳбонлар, давлат арбоблари, боши кўмондононлар, шаҳар улуғлари кўришига ҳақлидир, – деди Дониш. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

РУҲИЙ [а. رهیی – маънавий, ботиний, ахлоқий] **1** Қишининг руҳига, руҳий кайфиятига, ички кечинмаларига оид, улар билан боғлиқ бўлган. Руҳий ҳолат. Руҳий кўтаринкилик. Руҳий эзилиш. ■ Муттасил руҳий азоб чеккан одам ҳамиша янги зарбаларга чоғланаб туради. С. Аҳмад, Уфқ. Ҳафиза ноумид уйга келди. У сўнук, кайфи паст эди. Баъзи қизларга ўхшаб ички руҳий ҳолатини яшира олмас – хафалиги дарров билиниб қоларди. Мирмуҳсин, Умид.

Руҳий енгиллик (ёки тетиклик) Кайфияти яхшилик, димоги (кайфи) чоғлик, курсандлик. Касалдан турган ҳар қандай одамда бўладиган алланечук бир руҳий енгиллик унинг ҳам қалбига қувонч тўлдирди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кечаги баҳтиёр дамларини эслашнинг ўзиёқ Ёдгорга

баланд бир руҳий тетиклик берган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. **Руҳий қасалликлар** Бош мия фаолиятининг бузилишидан келиб чиқадиган, руҳий фаолиятнинг функционал ўзгаришидан то унинг бутунлай бузилишигача бўлган ҳолатларда намоён бўлувчи қасалликлар.

2 айн. маънавий 1. Руҳий озиқ. ■ Алааларда онанинг руҳий дунёси, фарзандга бўлган мұхаббати, орзу-йўлари акс этади. «Саодат». Унда атрофимизда бўлаётган экология ҳалокати эмас, балки руҳий оламнинг ҳалокати акс эттирилган. «Муштум». [Суннатилло маҳсум Шукруллога:] Сен уларга руҳий озиқ берасан, мен моддий томондан суюмсан. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

РУҲИЯ [а. روحیه – руҳий ҳолат, қайфият] 1: аҳволи руҳия эск. кт. қ. аҳвол. Бирорнинг аҳволи руҳиясига қараб иш қилмоқ. ■ У кўрхонага бу йил қанча мильтик, тўйн, ўқ-дори келтирганини айтди, рус ҳарбийларининг аҳволи руҳияси, ўқитиш усувлари, қуроласлаҳаларининг қаерда, қай тарзда сақланаётганини билдири. С. Сиёев, Ёрглиқ. Донолар шундай, одамни бир кўришидаёткунинг аҳволи руҳиясини билшишади. С. Нуров, Нарвон.

2 Ташки кўриниш, қиёфа, авзо. Яна ўн минутлар ўтар-ўтмас катта зал зинапоясида Ҳафиза пайдо бўлди. Ҳаммадан аввал унга Умид тикилди, аммо унинг руҳиясидан ҳеч нимани пайқамади. Мирмуҳсин, Умид.

РУҲИЯТ [а. روحیت – руҳий ҳолат, психика] Руҳий кечинмалар мажмуи, руҳий ҳолат. Алла нафақат ухлатилаётган гўдак қалбига, балки кишилар руҳиятига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. «Саодат». Бофларга, маданият уйларига, майдонларга, кўчаларга берилаётган номларнинг халқ руҳиятига ўтказадиган таъсирини фақат зукко одамларгина англайдилар. «Муштум». ..Кишиларимиз онгига, руҳиятида, қалбida ва қиёфасида кузатилаётган ҳурлик ўзгаришиларни бўй-басти билан кўрсатиш ижод аҳли олдидга ўта долзарб вазифа бўлиб турибди. Газетадан.

Миллий руҳият Миллатнинг ички ҳолати, кечинмалари, ҳис-туйгулари, маънавий дунёси, ўй-фикрлари, мақсад ва маслаклари билан боғлиқ муроҳазалар мажмуи. *Миллий руҳиятни мазмунан ва шаклан бойитиши.. янги поғонага кўтариш мустақил-*

ликнинг энг мұхим ва долзарб вазифаларидан биридир. «Мустақиллик» лугати.

РУҲЛАНМОҚ Руҳий кўтаринкилил касб этмоқ; илҳомланмоқ, рағбатланмоқ. Бойқаронинг зафар ғурури билан руҳланган ўигитлари душманни яничиб, даҳшатли сурон билан уни таъқиб этдилар. Ойбек, Навоий. [Элмурод] Гулсумнинг ҳар бир сўзни жону дили билан тинглашидан руҳланди. П. Турсун, Ўқитувчи.

РУҲЛИ 1 Кўтаринки руҳдаги, руҳи баланд. Йигитли жой салобатли, қаҳрамон руҳли бўлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Жонли тус олган, жонли, завқ-шавқли. Тўй жуда ҳам руҳли. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қуршиши кундан-кунга қизикроқ, руҳлироқ давом этди. Ойбек, О. в. шабадалар.

РУҲОНӢӢ [а. روحانی – руҳий, маънавий; диний; диндор] Дин пешвоси, дин йўлида, диний лавозимда хизмат қилувчи, уни тарғиб этувчи диний киши; диндор. Эрта билан Султон Абусаид мирзо Бухоронинг руҳонӣ ва номдор кишиларини чорлаб, улар билан қисқа мулоқотда бўлди. Мирмуҳсин, Меъмор. Зоҳир шайх, оғасидек руҳонӣ бўлгани билан, оғаси каби арзимаган нарсага ловуллаб кетадиган тажсанг, жаҳатдор эмас, кўнгилчан, раҳимдил киши эди. С. Сиёев, Аваз.

РУҲОНӢӢЯТ [а. روحانیت – руҳонийлар; руҳонийлик; руҳий-маънавий куч, таъсир] эск. кт. Руҳий-маънавий куч-қувват, маънавият. *Масжид минорасидан руҳонӣят ёғдириб мунгли азон товуши эшишилди-да, уйқу қучогида ётган табиат уйғониб жавоб берган каби янграб кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУҲПАРВАР [а.+ ф. روҳپاروار – жонлантирадиган, ҳаётбахш; руҳлантирувчи] Руҳни парвариш қилувчи; руҳлантирувчи. Эсеб ҳар соридин бўстонлар ичра руҳпарвар ел, *Масиҳо мўължизидин ҳар нафас ургуси дам саҳро.* Оғаҳий. Руҳпарвар овозим тинмагай абад. «Ёшлиқ».

РУҲСИЗ 1 Руҳи паст, жонли тус олмаган, шавқ-завқсиз. *Руҳсиз тўй.* Руҳсиз ҳаёт.

■ Мажлис очилмаган, очилса ҳам руҳсизроқ. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Уста Сирожиддин "Наво"ни, дарҳақиқат, руҳсиз, ёмон чалди.* Мирмуҳсин, Созанда. *Абдураҳмон.. бир неча ойлар нуҳоятда руҳсиз, кайфсиз ва*

дарсига ҳам ҳафсаласиз давом этиб юрди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Бўш, ланж, кайфиятсиз. Ўзининг руҳсиз товуши билан Ойша буви ҳам гапга аралаши. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тонгда руҳсиз кўз очаман, Қовурилар танда жон. Онажоним, бундай қилма, Бундай қилма, онажон. А. Орипов, Йиллар армони.

РУҲСИЗЛАНМОҚ 1 Руҳий тушкунлик кайфиятига берилиб умидсизланмоқ, давдилликни кўлдан бермоқ. -Шунча одамнинг мислсиз қийинқларда жон берганини кўрган жангчилар, мағлубиятга учрагандан баттар эсанкираб, руҳсизланиб қолдилар. П. Қодиров, Ўлдузли тунлар.

2 Жонлиликни, қизғинликни йўқотиб, қизиқарсиз, ўлик тус олмоқ. Мажлиснинг бунчалик руҳсизланиб, маъюсият [маъюслик] ичидаги қолишига Гулсунбibi чидаб туролмади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бундан сўнгги сұхбат жуда руҳсизланиб кетди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

РУҲСИЗЛИК Руҳий тушкунлик кайфиятига берилиш, умидсизлик, завқ-шавқсизлик. Ўйга келсангиз, аллақандай кўнгилсиз, жимжит руҳсизлик сизни қарши олади. Ойдин, Икки кўзи шунда. Тоштемир хонасига кириб, чироқни ёқди. Руҳсизлик билан хона ичини кўздан кечира бошлади. «Ёшлик».

РУҲШУНОС [а.+ ф. روحشنساس - руҳни текширувчи, ўрганувчи] Психология олими, мутахассиси. Таниқни руҳшунос олимлардан бири А. Пере-Клермон ижтимоий ривожланиши манбалари хусусида эътиборли фаразларни олдинга суради. «Фан ва турмуш». -Инсон руҳиятида юқоридаги каби чакириклар, асосан, киши руҳий зарба ёки ҳаяжон остида бўлганида юз беради, - дейди кўпчилик руҳшунослар. Газетадан.

РЭКЕТ [ингл. racket - шовқин, тўполнон; қўрқитиш, дўйқ-пўписа] Зўрлик, қўрқитиш орқали, товламачилик ва таъмагирлик, дўйқ-пўписа, зўравонлик ва б. йўллар билан бирор нарса ундириш. Шаҳарда жиноятнинг олдини олиш борасида.. коррупция.. рэкетга нисбатан бешафқат кураш олиб боршлагни лозим. Газетадан. Вилоятда ташкил қилинган рэкетга, террорчиликка, коррупцияга қарши курашиш бўлими, умуман, қониқарсиз ахволда ишламоқда. Газетадан.

РЮКЗАК [нем. Rucksack < Rucken - орқа, орқа томон + Sack - халта, қоп] Кўш тасма

билин орқага осиб юриладиган сумка, юк халта. Оҳиста бориб, девор тагига қўйган рюкзагини очди. С. Кароматов, Олтин кум. Шерали орқасидаги рюкзакни каравоти тагига қўйиб, Зарифага қўл узатди. С. Кароматов, Олтин кум.

РЮМКА [нем. Römet - вино ичиладиган яшил шиша идиш] Спиртли ичимлеклар ичиладиган кичкина шиша идиш; кичкина қадаҳ. Стол устидаги шамларни ёқишиб, биллур рюмкаларга вино қўйишиди. Мирмуҳсин, Ҳикоялар. Жавлон қўлларини бирбира газвқ билан ишқаб, стол устидаги фужер, рюмкаларни нари-бери қилиб, текислаб қўйди. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар. -Қани, Зокиржон, - деди [Мирсаид]. - Биринчи рюмканни сиз учун кўтарамиз. П. Қодиров, Уч илдиз.

РЎБАРЎ [ф. روبارو - юзма-юз; рўпарада, қарши томонда] Қарама-қарши томон; қарши, рўпара. Рўбарў бўлмоқ. Рўбарў келмоқ. Рўбарў қилмоқ. ■ Кунлардан бир кун жўрттага ташқари ҳовлига чиқиб, унинг [Зулфиқорнинг] йўлида рўбарў бўлди. Мирмуҳсин, Мельмор. Уларга [врачларга] рўбарў бўлсанг, албатта, бирор касал тошишади. «Ёшлик». Рўбарў келдинг сен тошқин дарёга, Қолдинг соҳили узра чорасиз, гирён. А. Орипов, Йиллар армони. Рўбарў келмоққа ўйқ бизда тоқат, Такрор учраштирас бизни бу кўча. У. Кўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

РЎВАК [ф. رواک 1 Бир турли попукли ўсимлик.

2 Баъзи ўсимликларнинг (мас., қамишнинг) тўпгули, попуги. [Қамиш] Гуллаш олдидан пояси учидаги рўвак ҳосил қилади. М. Тўйчиев, Қамиш.

РЎВАҚЎТ Бошоқдошларга мансуб қўпйиллик ўтлар туркуми.

РЎДАПО [ф. روداپا - ичак + پای - оёқ; ичаксимон оёқлари бўлган баҳайбат махлук; саккизоёқ] 1 Сўрғичли саккизиста катта пайпаслагичи бўлган денгиз ҳайвони, спрут. Кўчада оёқлари, маталларда айтиладиган рўданонинг оёқларидаи, бирбира газвқ бораётган қўрқинчли бир ажойиб нарсани қўрдим. С. Айний, Қуллар.

2 кўчма Ҳар қандай баҳайбат, ваҳимали нарса. -Бир оёғим тўрдаю бир оёғим гўрда, ажал деган рўдано эшикнинг тирқишидан мўралаб турибди-ю, қолган беш кунимга шукур қилмай, яна орзу-ҳавас қилайми, ай-

ланай овсин? — деди Шукур кампир. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Утакнинг мотор қисмига ёндирувчи бутилка ташлади шекили, ловулаган темир рӯдапонинг қорнидан офицер ўзини улкоттирои-да, тўтпончасини тенадаи аллакимга берди. Ойбек, Куёш қораймас. Рӯдапо булатлар, сийқа тангадек хира ялтираб турган қуёшини ютиб юборишга ошиқади. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

З кўчма Бичими келишмаган, беўхшов, бесўнақай кийим ёки ёпинчиқ. -Баҳрингиз очилибди, ойи. -Очилганда қандай! Шу рӯдапони ёпиниб, умримни ҳазон қилган эканман. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ичкари ўйларнинг биридан, липпасига қистирилган рӯдапо қўнғир кўйлагининг этагини шошапиша тузатган кўйи, семиз, бадқовоқ хотин чиқиб келади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

4 Қўпол, қовушмаган одам. Ҳабиба хоним.. Валихоннинг кўз очиб кўргани, Техрон ва Кобулга номи кетган саводгарнинг қизи. Майна-чи? Қишлоқи, саҳрои, рӯдапо бир қиз. Ш. Тошматов, Эрк қуши. «Бўтам»лаб турриб, жонимни олади шекилини бу рӯдапо, дея хаёлланди. С. Сиёев, Ёруғлик.

РЎЁ [а. رُوْيَه – кўриш; туш кўриш, тушда кўрилган нарса] Мавжуд бўлмаган нарса, ҳодиса. Агар алдамаса шу союқ симлар, Гар шул эшиятганим бўлмаса рўё, Сен бешик эмассан, дорсан, табиат, Сен она эмассан, жалодсан, дунё! А. Орипов, Юртим шамоли. Нечун рўёларни тан олиб, таниб, Менинг борлигимга кеттиурсан шак! Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик. Бигмайсан: ҳақ қайдада, қайдадир рўё, Қоқи-либ кетгандек бўлаверасан Кафт каби тенекис жойда ҳам гёё. Газетадан.

РЎЁБГА [ф. رُوْيَه بَرْغَه – сув юзаси, сатҳи: маълум бўлиш, воқёланиш]: рўёбга чиқмоқ 1) юзага чиқмоқ, амалга ошмоқ; ушалмоқ. Иншиоолло, шу кунларда ҳалқнинг озодлиги учун жонини тиккан жадидларнинг эзгу ниятлари рўёбга чиқиб, уларнинг авлодлари мустақилликнинг гаштини сурмоқдалар. Газетадан. Тұрмушда кишининг тұзған режалари ҳамма вақт ҳам рўёбга чиқа бермас экан. О. Ёқубов, Икки мұхаббат; 2) намоён бўлмоқ, воқёланмоқ. Фикр тил материали базасидагина рўёбга чиқади; 3) айн. рўшноликка чиқмоқ қ. рўшнолик. Боёқиши анча рўёбга чиқиб қолди. Ойбек, О. в. шабадалар.

РЎЖА с. т. қ. рўйжо. Эрталаб Тұна хола ўзини бир оз енгил ҳис қилди. Ҳамма ёқ озода, оқ рўжса, тувақда гуллар. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

РЎЗ [ф. رُوْز – кун, кундуз пайт, бир кечакундуз; сана; давр] кт. Кун, бир кун. Рўзинени сом, рўшнолик ол. Мақол. ■ Ул муртаддин.. жаноби тождорга ҳар рўз, балки ҳар соат хавф бордир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Рўзи азал [ф. + а. رُوْز اَزَل – қадим вақтлардан, эскидан] Ўтмишдан, аввалдан. Рўзи азал қиз қисматида Эрга тегмоқ одати бордир. Ҳ. Олимжон. Рўзи қиёмат [ф. + а. رُوْز قِيَامَت – одамлар қайта тириладиган кун] қ. қиёмат. Тонгла рўзи қиёматда қилган кавсардан шароб, То ўлгунча сени истар баҳти қаро Гулашраб. «Нурали». Жумла мўмин ўйлагайдур рўзи қиёмат, қайдасиз? Эй падар, жаннатмакон, пийрибадавлат, қайдасиз? Н. Аминов, Суварак. [Мастура Мирзараимга:] Сизни деб қора бўлган бу юзларимни байтуллога суркамай ўлсам, рўзи қиёматда қандай боши кўтараман? Ҳамза, Паранжи сирлари.

РЎЗА [ф. رُوْز – рўза, кундуги иш] 1 дин. Мусулмонларнинг ҳар йили бутун рамазон ойи давомида дунёвий ишлардан ўзини тийиб, бутун кун бўйи ҳеч нарса емайичмай юриш урф-одати; исломдаги бешта руқн (фарз) дан бири. Рўза тутмоқ. Рўзани очмоқ. Ўттиз кун рўзанинг бир кун байрами бор. Мақол.

2 с. т. Рамазон ойи. [Саховатли бойларнинг] У рўзадан бу рўзага берадиган садақаси дарёдан томчи эмасми? Ойбек, Танланган асарлар.

РЎЗНОМА [ф. رُوْز نَامَه – газета; эсдалик, кундалик] 1 эсқ. Мажлиснинг кун тартиби. Пирмат айлам мажлисни очиб, рўзномада озиқ-овқат ва думаҳонага сайлов масаласи турганлигини эълон қилди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Мажлисни жамоа шўросининг тоншириғи билан Жўра батрак очди.. Каримов раисликни олиб бораракан, рўзномани эълон қилди. Ҳ. Шамс, Душман.

2 с.т. қ. газета. ..рўзнома ва ойномаларни вилоят аҳолисига ўз вақтида етказиб бериш керак. Газетадан. Бугун, шаҳримизда улкан анжуман ўйғилган аснода, мен рўзномада эълон қилинаётган ихчамгина мақоламда узок тарих ҳикоясига берилиб кетмоқчи эмасман. Газетадан.

РЎЗФОР [ф. روزگار – давр, вақт; тақдир, насиба; мавқе, ҳолат, шарт-шароит; қулай имконият; олам, жаҳон] 1 Ўзига мустақил ҳар бир оила, ҳар бир хўжалик. Аёлнинг сариштаси – рўзгорнинг фариштаси. Мақол. — Сени деб ўйимдан, рўзгоримдан кечдим. С. Аҳмад, Уфқ. Ҳа, дуруст, ишга яроқли полвондек ўигит бўлсанг, рўзгорга бош бўласан энди, ўғлим. С. Кароматов, Олтин кўм. Шу пайтгача доим рўзгор иши билан банд бўлган Маликахон заводга ишга кириб кетди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

2 Шундай оила ёки хўжаликка тегишили ва унинг тирикчилиги учун зарур анжом-ашёлар, икир-чикирлар. **Рўзгор зийнати** – ўтин, Үй зийнати – хотин. Мақол. — Кўшу омоч, бош айланмас кичик кўргон, Овқат-рўзгор, кавшай дессанг – оби ёвғон. Ҳ. Фулом, Танланган асарлар. Агар бошқа одам бўлганда, Маҳфузага тўғри иўл кўрсатар, рўзгорини бутлаб олишни ўргатарди. Газетадан. Қодир бутун рўзгор ташвишларини зиммасига олишга мажбур бўлди. «Ёшлик».

3 Турмуш, оила. -*Катта қизининг рўзгорини ҳам шу кампир бузган. Магазинда ишлайдиган топармон-тутармон бир ўигитни ичкуёв қилиб, роса соғиб ичди, – деди келин.* С. Аҳмад, Чўл бургуги. *Буларнинг ҳам айримларининг рўзгор, фарзандлари бор, баъзилари эрта-индин узатиладиган бўлиб, бўйетиб турибди.* Газетадан.

Рўзгор кўрмок 1) қ. **рўзгор қилмоқ** 1. Ҳали Бодомгулнинг тупроғи совимай, янгисини топибди. Бирон марта рўзгор кўрмаган, нене ўигитлар кўзини куйдирган бу тамтам қиз унинг тузогига тушиб қолганига сира тушунолмасди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Ахир мен ҳам рўзгор кўрган эдим. С. Аҳмад, Уфқ; 2) қ. **рўзгор қилмоқ** 2. Рўзгор кўрса, тушуниб қоллар, деган фикргина Марзия холага таскин берар, келинига ҳам буларнинг ҳаммаси вақтинчалигини уқтириб, кўнглини овларди. С. Зуннунова, Кўк чироқ. **Рўзгор тебратмоқ** Оилани иқтисодий жиҳатдан таъминламоқ, оилани боқмоқ. У [Маҳмуд Торобий] ўзининг Муҳаммад ва Али исмли икки укаси билан саҳардан то шомгача меҳнат қилиб, катта рўзгорини тебратиб турарди. М. Осим, Маҳмуд Торобий. *Бу палътони меҳнат қилиши, пул топиши, рўзгор тебратиши мумкин бўлган сопта-соғ шу қўллари билан бирорвга элтиб берадими?* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

Рўзгор қилмоқ 1) оила қурмоқ. Карим қандай ақлли ўигит. Бечора ота-онасиз етим ўеди. Рўзгор қилишни тоқатсизлик билан кутяпти. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) ўз хўжалиги учун зарур анжом тўпламоқ, бойлик орттиримоқ. Шунчали рўзгор қилиб, лоқал юмшоқроқ нон едирмасак.. Киши жуда ҳам уялади! А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Рўзфорли Рўзгорга эга бўлган, рўзгор қилган; оиласи. Үй-рўзгорли киши. — [Яхшибоев:] Айниқса, менга ўҳшаган катта рўзгорли одамга – вақтида ўигинмаган эканман, кейин бола-чақани ҳам эринмай кўпайтирибмиз – оғири энди елкага тушяпти. М. М. Дўст, Лолазор.

Рўзфорхалта Рўзгор учун керакли, рўзгорда ишлатиладиган катта халта. Саводсотик учун юртма-юрт кезадиган, кунора зил-замбил рўзгорхалта билан бозордан қайтадиган, нозик жуссасидан ҳам оғирроқ қолларни у бозордан бу бозорга ташийдиган аёлнинг феъли ҳам ўзгара боради. Газетадан.

Рўзфорчилик Рўзгор, кундалик ҳаёт ташвишлари, икир-чикирлари, рўзгорга оид иш ва ташвишлар. -Яҳши, яҳши, қўй сўйганингиз маъқул, беш-ун қадоқни зиёфатга ишлатсангиз, қолган ёғ-гўшт, ахир, рўзфорчилик, дейди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Рўзгорчиликда ҳар гап ўтади. С. Аҳмад, Уфқ.

Рўй [ф. روي – юз, юза, сатх] Бирор нарсанинг сиртқи томони, юзи. *Офтоб рўйи.* — Бир нафас қуёшдай кўрсатсан у рўй, Бир нафас қуёшдай порласин қуёш. А. Орипов, Йиллар армони.

Рўй бермоқ Воқе бўлмоқ, содир бўлмоқ, юз бермоқ. Аҳмаджон қандай ҳодиса рўй берганини дарҳол фаҳмлаб, орқа ёқдан томга чиқди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Жамиятимизда рўй бераётган буюк ўзгаришлар, қайта қуриш жараёни олимлардан ҳам астойдил сафарбарликни тақозо этмоқда. Газетадан. Чарос нима ҳодиса рўй берганини анчагача ўзиям тушунмай қолди. Ү. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Рўйи жаҳон** (ёки замин) Ер юзи, дунё, олам, жаҳон. Оташ арава, миљтиқ, тўп, ўқ, калиш, газлама.. боринг-чи, шу рўйи заминда кўриниб турган илму ҳунар шулардан чиқади. А. Қодирий, Обид кетмон. Бутун рўйи заминга ядро фалокати соя ташлаб турган айни пайтда ҳалқаро бирдамлик танланаси улкан аҳамиятга эгадир. Газетадан.

РҮЙЖО [ф. رویى – юз, юза + جى – жой]

Гулдор ёки сидирға чойшаб. -Нима бу? – деди хотин, рүйжони ёзіб. -Каравотнинг тенасига осгани шундақа бир нарса қидирип юрган эдинг шекилли. Жуда ажайиб нарса. А. Қаҳхор, Қанотсиз читтак.

РҮЙИНАТАН [ф. روئىنەن – мис танали, ўқ ўтмайдиган – Фирдавсий «Шоҳнома»-сидаги Исфандиёрнинг лақаби] Ўтакеттган зўравон, олғир; маккор, қув. *Рүйинатан одам*. — Лекин Тошпўлат рўйинатанким, тунов қун газлитда [газетада] бир мунча фисқу фасод сўзлардин ёзиги.. жумла уламодин фақири ҳам ҳақорат қилган эркан.. А. Қодирий, Кичик асарлар.

РҮЙИРОСТ [ф. روئىرەست – очик, дангал юз] рвш. 1 Бирор андишага бормасдан, юз-хотир қилмасдан; тўппа-тўғри, дангал, очик. *Рўйирост гапирмоқ*. — Кеча сиз.. роса соат 11 да қаерда эдингиз? Кўчадамидингиз ё ишхонадами? Шу саволга колектив олдида рўйирост жавоб беринг. С. Абдуқаҳор, Санаамай саккиз дема. Булар [ниёда аскарлар] ҳаммаси ҳам миљтиқ ва автоматларни тайёр тутган ҳолда, рўйирост бостириб келмоқда.. А. Қаҳхор, Олтин юлдуз.

2 Тикка; бор бўйича. *Йигитлардан бири.. кўзларини чақчайтириб, оғзини катта очиб, ўғон товуш билан атрофга бонг урди: -Юравер! Йигитлар, юравер! Майдонга рўйирост чиқиб, ҳаққимизни дов қиласиз. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Чинакамига, астойдил. *Унинг [Сидик-жоннинг] кулиши Ўрмонжоннинг рўйирост гашини келтирди. А. Қаҳхор, Қўшчинор чироқлари.*

РЎЙИХОТИР [ф. + а. روئىخاطر – хотира(си) олдида, учун] Андиша, риоя, юз хотир. *Рўйихотир қилмоқ*.

РЎЙИХУШ [ф. روئىخوش – ёқимли, қувноқ, очик юз] Очик чехра ва илтифот; яхши муносабат. Элмуроднинг Анна Ивановна билан бир оз гаплашиб ўтиргиси, унинг эндиғи режалари билан танишиши нияти ҳам йўқ эмасди. Қарасаки, унинг рўйихуши йўқ. Шухрат, Шинелли йиллар.

РЎйихуш бермоқ Очик чехра билан илтифот қилмоқ, майл билдиримоқ. *У [Вали полвон] раисга борган экан, раис ҳам унча рўйихуш бермай, “майли, қурилишда синаб кўрамиз”, дебди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.*

РЎЙИХУШЛИК Очик чехралиқ, илтифотлилик, майиллик, розиллик. Эшонбоев Зокирнинг нега бу ерда турганига энди тушунди ва ўзи бошқа одамга рухсат олмоқчи бўлгани учун рўйихушлик бермади. П. Қодириев, Уч илдиз.

РЎЙХАТ [ф. + а. ط - хат, ёзув бўйича] Нарсаларни, кимсаларни маълум тартиб билан ҳисобга олиб, ёзиги чиқиши ва шу жараённинг натижаси бўлган ҳужжат. *Бултур раис енгил ишларга ярайдиган қарияларни рўйхат қилганида, отани ёзмаган экан, ота рўйхатга кирмай қолган чолларни йигиб, мажлис қилди. А. Қаҳхор, Асрор бобо. Асадилло чўнтағидан бугун жуда кўп марта кўз югуртирган рўйхатини олди. Ф. Мусажонов, Кумри.*

РЎЙХАТЧИ Рўйхатга олувчи, рўйхат тузувчи киши.

РЎКАЧ [ф. روکش – устки, ҳимоя қатлам, қоплама] Кўз-кўз қилиб, ёмонини яшириш учун ажратиб, олдинга қўйилган сара нарса; молнинг, нарсанинг сараси. *Кулунтайнинг рўкачи. — [“Четан” колхози] Район бўйича эмас, Ўзбекистон бўйича энг обрўли намунавий колхозлар қаторига кўчади. Районга.. келган меҳмонларга районнинг рўкачи бўлиб қолади.*

А. Қодирий, Обид кетмон.

Рўкач қилмоқ 1) пеш қилмоқ, дастак қилмоқ. [Ботир:] Ҳадеб қўчқорлигингиши рўкач қилаверасизми, Валихўжса ака! Камтарлик ҳам керак кишига! Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби; 2) баҳона қилмоқ. -Бир нарса деса, уч ойдан бери тўлланмаган уй тулини рўкач қилиб, бет-кўзингизни юласиз, – деди Ҳабиба эрига. Қ. Кенж, Тоғ йўлида бир оқшом. 1994 йил мавсумида бошқа сабабларни рўкач қилишига ва ўзини оқлашга ўрин йўқ, деб ўйлайман. Газетадан.

РЎМОЛ [ф. + а. رومال – л.м. юзга тутилган мато: сочиқ; рўмол(ча)] 1 Аёллар бошига ўрайдиган, одатда, тўртбурчак шаклдаги мато. *Дока рўмол. Шоҳи рўмол. Эр-хотиннинг уриши, дока рўмолнинг қуриши. Мажол.* — Хотин бошидаги жун рўмолини олдида, бир-икки қоқиб, яна ўради. М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Анвар:] Жавоб айтиб кет, Раъно! -Ҳа, шундай! – деди Раъно гул ёнида рўмолини тўғрилаб, – Энди сизнинг олдингизга чиқмайман. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Умуман, шундай мато, парча. *Унинг [Тошматнинг] боши дока билан ўралган, чап*

қўли рўмол билан елкасига осиб қўйилган эди. Х. Фулом, Машъял.

РЎМОЛЧА Кичкина рўмол, дастрўмол. Кейин рўмолчасини қўлида ҳамарид ўтириб, ашула бошлади. С. Зуннунова, Олов. - Офтобнинг тафти ёмонмас-а! – Зойиржон пиджагини ечиб ташлаб, рўмолча билан бўйни-ни артди. Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол. Ўшанда бир тасодиғ сабаб бўлди-ю, касалхонанинг бош ҳамишираси сўроқ пайтида иккита рўмолча ишлатди. Ў. Умарбеков, Ёзёмири.

РЎПАРА [ф. روبهرو – юзма-юз] Бир нарсага ёки кузатувчига, сўзловчига қарама-қарши томон; қарши. Рўпарадаги ўй. ■ Дераза рўпарасидаги туйнукдан Рузронинг боши кўринди. С. Зуннунова, Янги директор. Театр-рассомчилик институтининг шундоққина рўпарасида, кўчанинг бериги бетида, уч туп ёш чинор бор. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Рўпара бўлмоқ (ёки келмоқ) 1) юзма-юз учрашмоқ, учрашиб қолмоқ. Бироқ унинг тили қисиқ; онасига сўз қайтариш эмас, рўпара бўлишга ҳам юраги безиллар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) дуч келмоқ, йўлиқмоқ. Шу-шу Адолат Бегимхон билан гаплашмай қўйди. Мана энди улар яна рўпара келдилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Титраб, от чоптириб келаётган Бадиа.. душман отлиқларидан бирига рўпара бўлиб, жон-жаҳди билан қилин солди. Мирмуҳсин, Меъмор. Поезд тўхтаганда, юргургилаб битта проводникка рўпара бўлдим. С. Сиёев, Ёруғлик. Рўпара қилмоқ 1) юзма-юз қилмоқ, учраштиримоқ. Сен менга Сулувни рўпара қилавер-чи [деди Аллон Палмонга]. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. «..энди бўлса иккি болали одамни рўпара қилиб ўтирибди», – деб ўйлади Азиза ҳамон шифтдан кўз узмай ётаркан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 2) дуч келтиримоқ, йўлиқтиримоқ. Сени илк дафға Ферузга рўпара қилганимда, имонимдан чекиндимми? Ҳа, бир баҳя чекиндим. С. Сиёев, Аваз. Жанақдан қутулдик, Элгелди энди унга қизини эмас, ажалини рўпара қилади. А. Мухтор, Қорақалпоқ қис-

саси; 3) тўғри қилмоқ; кўрсатмоқ, Эшоннинг “жилов” тўғрисидаги фикри Элмуороднинг газабини келтирди. Энди у дангал фактларни рўпара қилишига қарор берди. П. Турсун, Ўқитувчи.

РЎПОЧ [ф. روپوش – ғилоф, қоплама; юзни бекитиб турадиган қалин тўр парда] иш. Таннозлик билан юзини бекитувчи аёл. [Холисхон Тоҷибойга:] Отим ҳалигидақа.. бўлса ҳам, ўзим бир рўпочдан ортиқман. Ҳамза, Паранжи сирлари.

РЎШНОЛИК [ф. روشنائي – ёритиш, ёргулиқ, равшанлик] Бахти, фаровон ҳаёт, ёргулиқ. -Аммо унинг [Ҳамид Олимжоннинг] сўзларини эшишган ҳар бир одамнинг юрагидаги тугун ечишгандек, чеҳрасида рўшнолик белгилари пайдо бўлди. Шуқрулло, Жавоҳирлар сандиги. -Ҳимматингизга балли, Гулбадан. Оз қолди. Рўшнолик ўйлимизни чароғон қилиб, баҳтимиз келадиган дамлар яқин.. – деди Равшан Гулбаданга. С. Кароматов, Бир томчи қон.

Рўшноликка чиқмоқ ёки рўшнолик кўрмоқ Юзага чиқиб, баҳтли, фаровон ҳаётга эришмоқ, ёргуликка чиқмоқ, эркин бўлмоқ. Даврада унинг дастидан рўшнолик кўролмай юрганлар хушвақт бўлди. Т. Мурод, Қўшиқ.

РЎЯ [ф. رؤیا – уст, юза қисм] Юз, юза, бет. Ҳовли рўяси.

Офтоб рўя Офтоб тушиб, тегиб турадиган жой, томон. Кампир офтоб рўяяга қараб, битбозлик қилиб ўтираса, Гўрўғлибек оҳиста оҳиста ўтиб кетиб бораётир. Эргаш Жуман-булбул ўғли.

РЎЯН [ф. روین – ўсимлик номи] Бир йилда икки марта гуллаб, икки марта ҳосил берадиган сариқ гулли ўсимлик (тиббиётда буйрак тошини эритувчи кислота олиш учун, ҳалқ хўжалигига қизил бўёқ модда олиш учун ишлатилади). Илгари ана шу адирларда бутун бир қишлоққа етиб, ортиб қоладиган ем-хашакбон сунбул, сўзан, рўян, олабута, балиқкўз, жингул сингари юз хил тўйимли гиёхлар тиззага уриб ётари. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Рўян – фойдали ўсимлик, танаси эгишувчан бўлғанилиги сабабли ундан арқон, сават тўқиларди. Газетадан.